

BEHEERSPLAN Sint-Gertrudis, Ternat



DOSSIER

R/KG.970107

OPDRACHT

OPMAAK BEHEERSPLAN SINT-GERTRUDISKERK
Beschermd bij KB van 25/03/193

LIGGING

PROVINCIE VLAAMS-BRABANT
Arrondissement Halle - Vilvoorde
Gemeente 1740 Ternat, Kerkplein

OPDRACHTGEVER

KERKFABRIEK SINT-GERTRUDIS
Borredam 29, 1740 Ternat

ARCHITECTEN

Luc De Backer - Veerle Nys
p/a Bodegemstraat 21 - 1740 Ternat
lucdebacker.architect@skynet.be 0478/25.21.72
veerle@z-ed.be 0477 / 20 39 93

BOUW-KUNSTHISTORICA

Marieke Jaenen
Wapenstilstandlaan 59, 2600 Berchem
mariekejaenen@hotmail.com 0496 66 26 51

DATUM

30.04.2019

'De grond van het gebouw is het oceaen waar de Christenen sloop gaan; de koren en altaren verbeelden het vaste land; de zuilen of pilaren geven eene weerspiegeling van gewassen die in eilanden opschieten; de zwierige gewelven en sluitsteenen schetsen het firmament, waar schitterende starren zweven, terwijl menigvuldige zinnebeelden van geloof, liefde en barmhartigheid door beelden en schilderungen aan muren, altaren en vensters tot het geloovige volk spreken'.

J.E.J. Lascabanne 1902

INHOUD

1. Identificatie	7
1.1. Inleiding.....	9
1.2. Afbakening en gegevens.....	9
1.3. Bescherming.....	10
1.4. Beschrijving Agentschap Onroerend Erfgoed.....	10
1.5. Plannen.....	11
2. Historische nota	15
2.1. Omgeving.....	17
2.2. Algemene chronologie & bouwfases.....	19
2.3. Bouwhistorische nota.....	21
Vóór 1550: O.-L.-Vrouwekerk en 'T Serclaes.....	21
Tussen 1550 en 1700: Bouw van de huidige kerk.....	21
Tussen 1715 en 1890: modernisering van het interieur.....	23
1892-1905: Restauratiewerken onder toezicht van architecten Van Ysendijck.....	25
20 ^{ste} en 21 eeuw: Conservatie van het bestaande.....	30
3. Inventaris van de erfgoedelementen	33
3.1. Exterior.....	35
3.1.1. Kerkhofmuur.....	36
3.1.2. Grafmonumenten.....	37
3.1.3. Gevels en toren.....	47
3.1.4. Daken.....	49
3.1.5. Glas-in-loodramen.....	51
1874: H. Dobbelaere (1822-1885).....	52
1890-1904: Glazeniers J. Dobbelaere (1859-1916) en J. Casier (1852-1925).....	52
1975: Glazenier M. Nevens (1929-2017).....	56
2012: Glazenier J. Caen (1959-...).....	58
3.2. Interieur.....	59
3.2.1. Algemeen interieurafwerking.....	60
Algemeen.....	60
Afwerking per ruimte.....	64
3.2.2. Muurschilderingen.....	73
M1 De wijdingskruisen.....	74
M2 Sint-Hubertus.....	75
M3 Inscriptie.....	76
3.2.3. Vaste interieurelementen.....	77
VM1 Hoofdaltaar.....	78
VM2 Zijaltaren.....	80
VM3 Preekstoel.....	83
VM4 Biechtstoelen.....	85
VM5 Tochtportalen.....	87
VM6 Orgel.....	88
3.3. Cultuuroederen.....	89
3.3.1. Houten beelden.....	90
HB1 Triptiek in het noordtransept.....	90
HB2 Triomfkruis met Christusbeeld.....	91

HB3 Missiekruis	92
3.3.2. Kerkmeubilair	93
M1 Koorstoelen	93
M2 Wandcommode	94
M3 Bidbanken	95
M4 Kerkmeesterbanken.....	96
M5 Communiebank	97
M6 Doopvont	98
3.3.3. Metalen Elementen.....	99
ME1 Gordijnroeden.....	99
ME2 Arend-lessenaar	100
3.3.4. Schilderijen	101
S1 Kruisweg.....	101
3.4. Klokkeninstallatie.....	103
3.4.1. Mechanisch torenuurwerk.....	103
3.4.2. Luidklokken	103
4. Erfgoedwaarden.....	105
Historische waarde	107
Ruimtelijk-structurende waarde	107
Architecturale waarde.....	107
Artistieke waarde.....	108
5. Visie op beheer en doelstellingen.....	109
5.1. Hoofddoelstellingen	111
5.2. Nevendoelstellingen.....	111
6. Maatregelen	113
6.1. Eenmalige maatregelen.....	115
6.2. Periodieke maatregelen - onderhoudswerken	116
6.3. Opsomming van de werkzaamheden	117
7. Opvolging en evaluatie	121
7.1. Eenmalige ingrepen.....	123
7.2. Onderhoudswerken, periodiek	124
8. Bijlagen	125
9. Bibliografie.....	129

1. IDENTIFICATIE

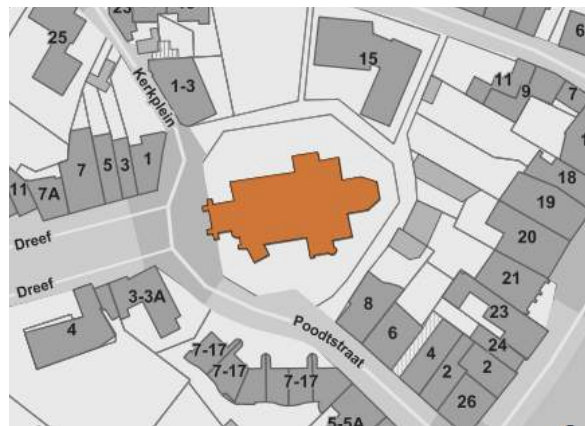
1.1. INLEIDING

Zoals beschreven in het onroerend erfgoeddecreet beoogt het beheersplan een betekenisvolle meerwaarde van het onroerend erfgoed. Het beheer van onroerend erfgoed is een ruim begrip. Het omvat alle beslissingen en handelingen die het erfgoed in stand houden, herstellen, verbeteren. Omdat deze beslissingen een belangrijke impact kunnen hebben op de erfgoedwaarde op langere termijn is het van groot belang dat dit goed doordacht en gefundeerd gebeurt. Bedoeling van het beheersplan is om voor een periode van 24 jaar te bepalen welke maatregelen en werkzaamheden nodig of wenselijk zijn.

Dit beheersplan heeft als doel een visie te vormen voor het beheer van de Sint-Gertrudiskerk voor de komende vierentwintig jaar. De eerste twee hoofdstukken zullen het gebouw identificeren en beknopt haar geschiedenis toelichten aan de hand van literatuur-, archief- en in situ onderzoek en reeds uitgevoerde bouwhistorische en materiaaltechnische onderzoeken. In het derde hoofdstuk wordt het exterieur en het interieur van de kerk besproken, waarbij ook aandacht geschonken wordt aan het vast kerkelijk meubilair en de cultuuroederen. Dit inventariserende luik zal de erfgoedelementen in kaart brengen, die aan de grondslag liggen van de erfgoedwaarden van het gebouw, die in hoofdstuk vier worden toegelicht. Na deze onderzoekende hoofdstukken zal vervolgens een onderbouwde visie geschetst worden, die via beheersdoelstellingen zal leiden tot een opsomming van werkzaamheden in hoofdstuk zes.

1.2. AFBAKENING EN GEGEVENS

Benaming	Sint-Gertrudiskerk
Adres	Kerkplein z.n., 1740 Ternat
Kadasternummer	Ternat, 1 ^{ste} afdeling, sectie E nr. 214
Eigendomssituatie	Gemeente Ternat
Gebruik	In gebruik voor erediensten
Bescherming	Bescherming is geldig sinds 25-03-1938. ID: 27



Figuur 1: Huidige situering kerk, 2018

Figuur 2: Luchtfoto op de kerk rond 1970

1.3. BESCHERMING

Het beschermingsbesluit uit 1938 meldt het volgende:

*'Gelet op de wet van 7 augustus 1931 op het behoud der Monumenten en Landschappen;
Gelet op de besluiten d.d. 7 juli, 17 juli, 6 oktober, 20 oktober en 29 december 1937 van de Bestendige Deputatie van den Provincialen Raad Van Brabant;
Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen;
Op eensluitend advies van den Ministerraad.
Op de voordracht van Onze Minister van Openbaar Onderwijs;
Wij hebben besloten en wij besluiten: worden gerangschikt over eenkomstig de wet van 7 augustus 1931 om reden van hun artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde, de volgende monumenten gelegen in de provincie Brabant:
- de Sinte Gertrudiskerk, te Ternat, eigendom van de gemeente, kadaster art.384, wijk E, nr. 214.'*¹

1.4. BESCHRIJVING AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

Onderstaande beschrijving is letterlijk overgenomen van de website inventaris.onroerendergoed.be.²

'Zandstenen gebouw met omringend kerkhof en vrij steile helling ten noorden.

De plattegrond ontvouwt: een westtoren met zuidelijke traptoren, een driebeukig schip van drie traveeën met niet-axiaal zuidportaal, een uitspringend transept, een koor met driezijdige sluiting en flankerende sacristieën. Aansluitend bij de Brabantse gotiek uit de 15de, 16de eeuw; jaartal 1627 boven de zuidoostelijke zuil van het middenschip, verwijzend naar de overkluizing en de voltooiing van koor, schip en zuidtranseptarm; tot bij de afbraak en de wederopbouw in 1902 was een oudere kern zichtbaar in de noordelijke kruisarm en de noordzijbeuk. Volledige restauratie van het gebouw in de jaren 1892-1896, onder leiding van architect J. van Ysendijck.

Dominerende hoge westtoren met ingesnoerde naaldspits en vier geledingen en over de gehele lengte gestut door hoeksteunberen met casementen en ten zuidoosten door de traptoren; korbogportaal, zeer hoog westelijk venster, brede spitsboogvormige galmgaten en een opengewerkte balustrade. Begane grond naar het schip geopend met een hoge spitsboog en overwelfd met een stergewelf opgevangen door hoge muurzuilen met sokkel en kapiteel.

Pseudo-basilicaal schip met spitsboogvormige scheibogen en zuilen met sokkel en koolbladkapiteel. Bakstenen kruisriboverwelling (1627) met ribben doorlopend tot de kapitelen en met gehistoriseerde gewelfsleutels. Zuidzijbeuk naar Brabantse wijze opgevat als dwarskapellen (gerestaureerd) met drielichtvensters en lage steunberen. Gedichte korbogdeur in de derde travee, die vervangen werd door een open portaal (16de, 17de eeuw?) met spitsboog en hoeksteunberen, tegen de eerste travee. Noordzijbeuk onder lessenaardak en voorzien van steunberen en drielichtvensters; kruisribgewelf ten noorden opgevangen door muurpilasters; oudere kern. Uitspringend transept voorzien van een drielichtvenster ten noorden en een vijflichtvenster ten zuiden; hoeksteunberen en polygonaal torentje ten zuidoosten. Overwelling zoals in het schip.

Koor van twee rechte traveeën met driezijdige sluiting, verlicht door middel van drielichtvensters tussen de steunberen. Kruisriboverkluizing op zware schalken en gesculpteerde consoles ter hoogte van de vensterdorpels. Zuidsacristie, in de vorm van een doksaal geopend op het koor, en daterend uit de 19de eeuw.

Mobilair. Gepolychromeerd beeld van Sint-Gertrudis, met Mechels merkteken, Thomas Hazart³, 16^{de} eeuw; triomfkruis; laat-barokke kansel (circa 1800); talrijke grafstenen hoofdzakelijk uit 17^{de} - en 18^{de} eeuw.⁴

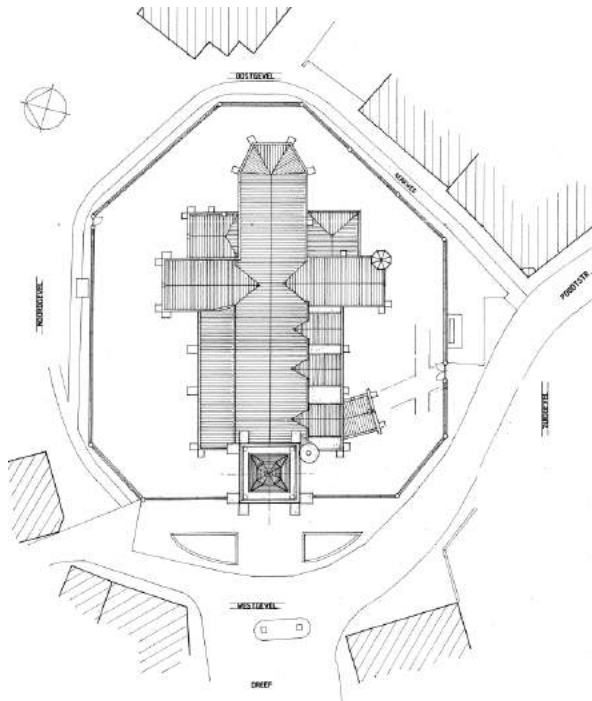
¹ <https://besluiten.onroerendergoed.be/besluiten/27/bestanden/3220> (geraadpleegd op 03/08/2018) In dit beschermingsbesluit werden er 41 kerken beschermd.

² <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40691> (geraadpleegd op 9.07/2018)

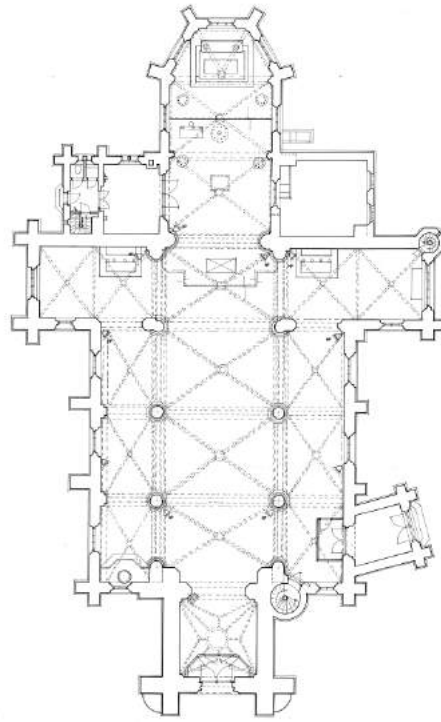
³ Zowel de websites <https://inventaris.onroerendergoed.be> als www.kikirpa.be vermelden Thomas Hazart als kunstenaar. In 2014 werd er een onderzoek naar Thomas Hazart uitgevoerd door François Van der Gucht. Zijn bevindingen werden in het Sint-Gertrudisblad 37/3 neergeschreven. Hij kwam tot de conclusie dat het beeld niet door Thomas Hazart werd gemaakt, maar door 'de meester met de Davidster'. Vanwege deze tegenstrijdigheid wordt in dit beheersplan geopteerd om enkel 'Mechelse kunstenaar' te vermelden.

⁴ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40691> (geraadpleegd op 9.07/2018)

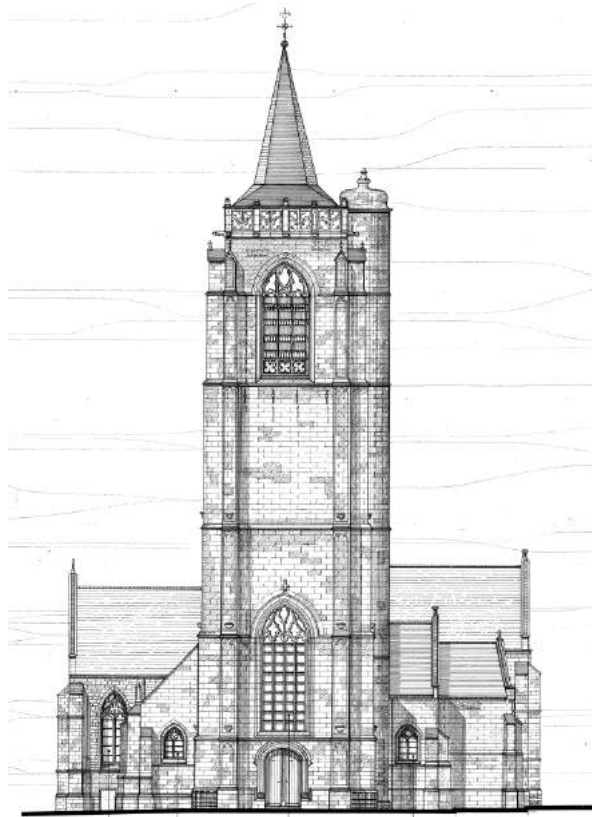
1.5. PLANNEN⁵



Figuur 3: Plan kerk en omgeving



Figuur 4: Grondplan



Figuur 5: Plan westgevel



Figuur 6: Plan oostgevel

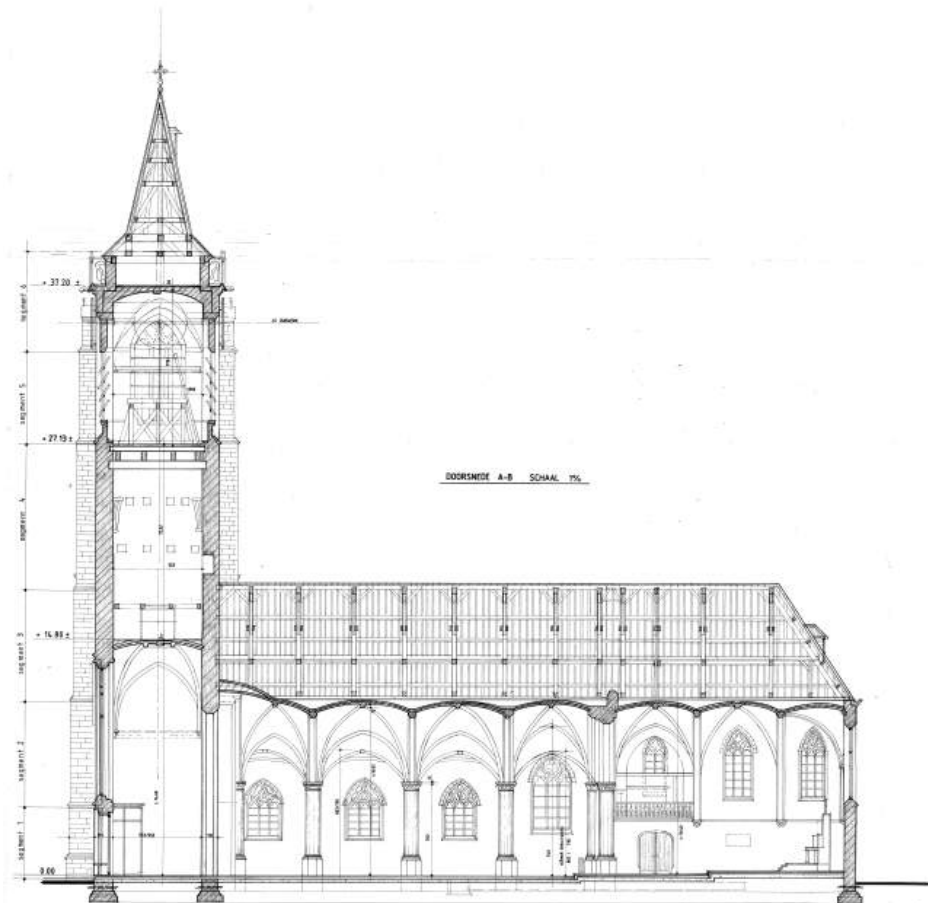
⁵ Opmetingsplannen Luc De Backer 2005



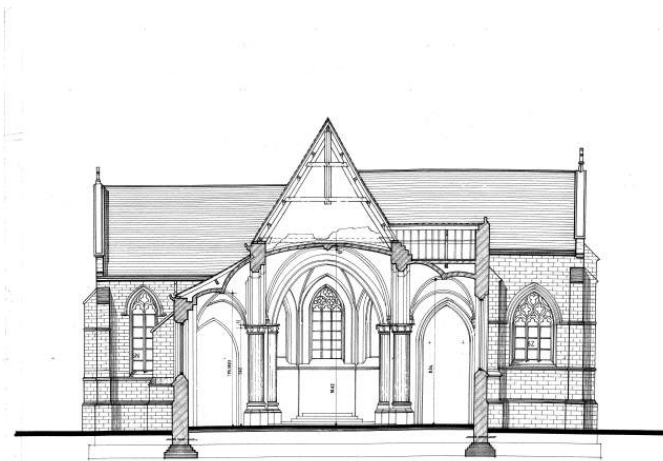
Figuur 7: Plan noordgevel



Figuur 8: Plan zuidgevel



Figuur 9: Snede W-O



Figuur 10: Snede N-Z



Figuur 11: Boven links: Toren langs zuidelijke kant, 2018
Figuur 12: Boven rechts: Zuidelijke zijbeuk, 2018
Figuur 13: Onder links: Koor en sacristie, 2018
Figuur 14: Midden rechts: Noordelijke zijbeuk, 2018
Figuur 15: Onder rechts: Zicht op het koor, 2018

2. HISTORISCHE NOTA

Dit hoofdstuk geeft eerst een korte historische beschrijving van de omgeving aan de hand van enkele historische kaarten. Dan volgt het bouwhistorisch onderzoek van de kerk zelf dat bestaat uit een algemene chronologische opsomming van de belangrijkste gebeurtenissen i.v.m. de bouw van de kerk, een overzicht van de bouwfases op het hedendaags grondplan van de kerk en de eigenlijke bouwhistorische nota die dieper ingaat op de bouwgeschiedenis van de Sint-Gertrudiskerk. In de tekst wordt er naar het vast kerkmeubilair en de cultuuroederen dat nog in de kerk aanwezig is verwezen aan de hand van hun inventarisnummer in hoofdstuk drie.

2.1. OMGEVING

In 1712 stond de Sint-Gertrudiskerk van Ternat aangeduid op de *Carte des Pays-Bas*' van de Brusselse drukker Eugène-Henri Fricx (1644-1730). Deze kaart toont een kerk, die duidelijk oost-west gericht is, met een toren, schip en koor. Vanaf de jaren 1720 staat telkens ook het kasteel van Cruyckenborch tegenover de Sint-Gertrudiskerk getekend. Opvallend is dat Ternat op dat moment afwisselend als Ternat of Nath wordt vermeld, zoals blijkt uit de kaart *Pars Medionalis Brabantiae* van de cartografische uitgeverij Covens & Mortier uit 1725.⁶ (Figuur 18)

Zowel de kaart van graaf J.J. de Ferraris (1726-1814) uit 1777 als later ook de kaart van Philippe Chrétien Popp (1805-1879) uit 1860 geven een duidelijke stedenbouwkundig beeld van hoe de kerk zich tegenover het kasteel en in de dorpskern bevond. De dreef is nu heel duidelijk aanwezig en heeft zich tot een belangrijke verbindingsweg tussen de twee 'landmarks' van Ternat ontwikkeld. De Ferrariskaart toont ook het oude kerkhof rond de kerk, omzoomd door bomen.



Figuur 16: *Carte des Pays-Bas*, Eugène-Henri Fricx 1712, www.geopunt.be
Figuur 17: *Le Duché de Brabant*, Alexis Hubert Jaillot, 1720



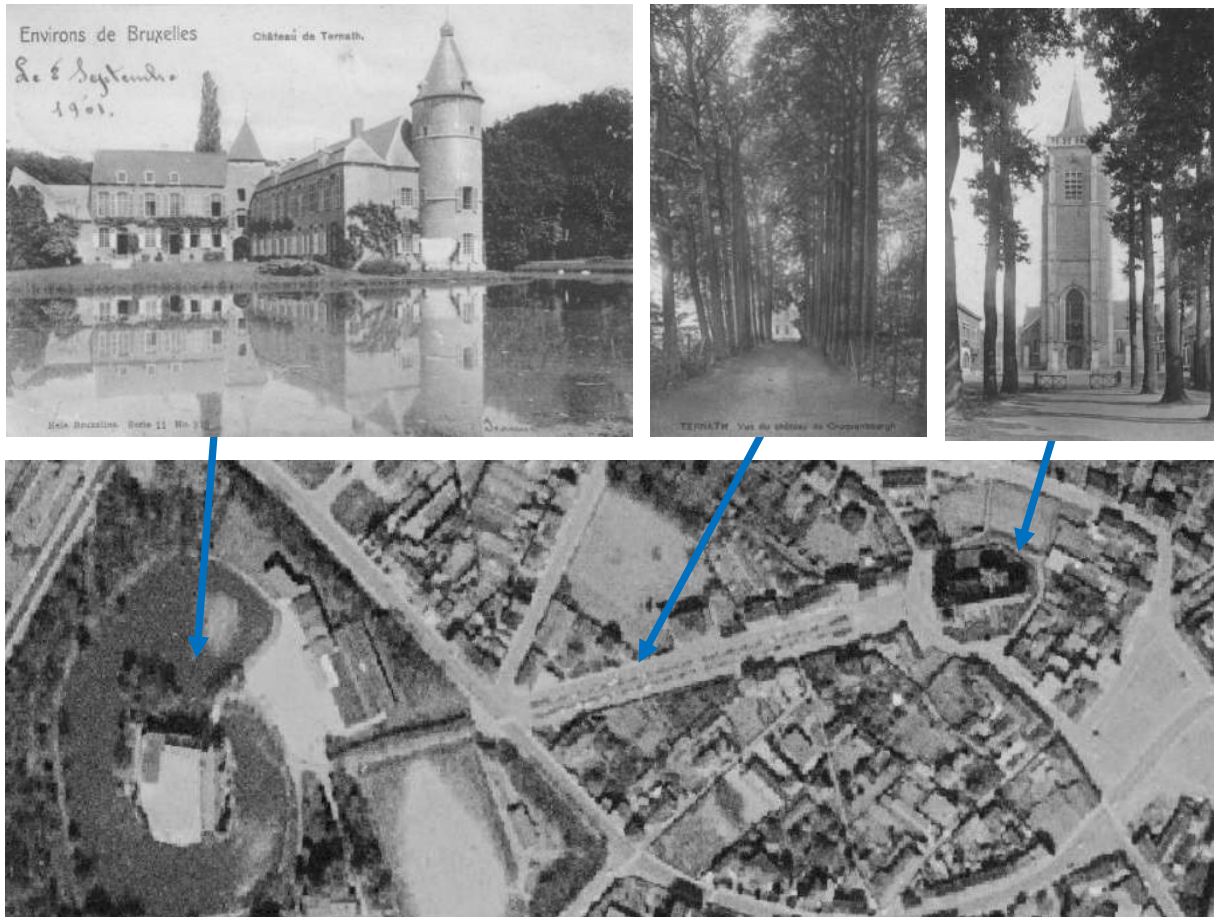
Figuur 18: *Pars Medionalis Brabantiae*, Covens & Mortier, 1725
Figuur 19: Kasteel van Cruyckenborgh in 1720, *De Cantillon*



Figuur 20: Links het kasteel Cruyckenborgh en rechts de Sint-Gertrudiskerk, Kaart van de graaf J.J. de Ferraris, 1777, www.geopunt.be
Figuur 21: Poppkaart, 1860, www.geopunt.be

⁶ Deze kaart is overgenomen van Frederick De Wit (1630-1706) kaart *Tabula Ducatus Brabantiae* uit 1666.

De drie postprentkaarten, figuur 22, 23 en 24, tonen de kerk, het kasteel en de dreef rond 1900. Zij zijn één geheel geworden, dit blijft zo gedurende de 20^{ste} en 21^{ste} eeuw.



Figuur 22: Kasteel Kruikenburg rond 1900, www.delcampe.net

Figuur 23: De dreef die het kasteel met de kerk verbindt rond 1900, www.delcampe.net

Figuur 24: Zicht op de Sint-Gertrudiskerk vanuit de dreef rond 1900, www.delcampe.net

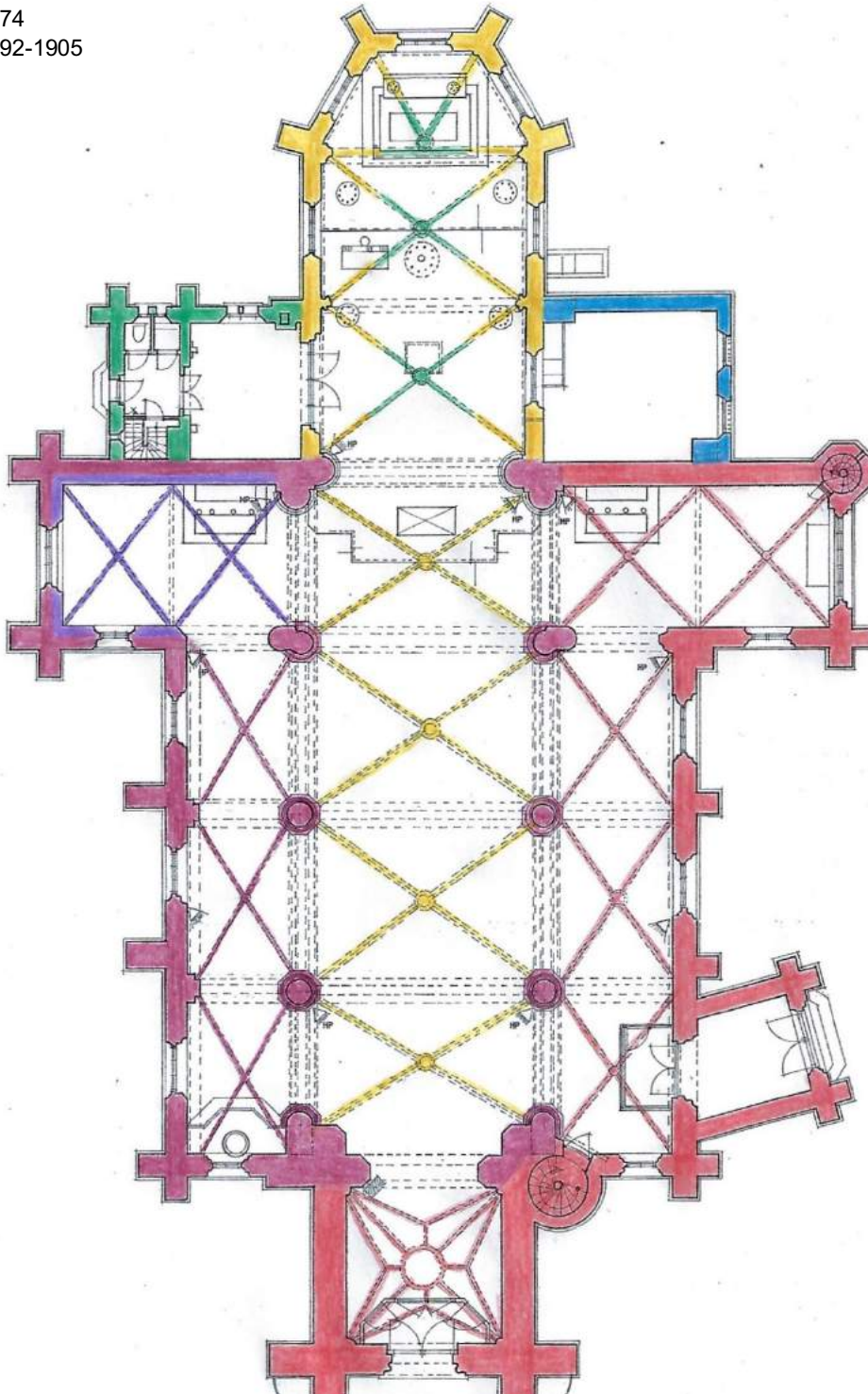
Figuur 25: Luchtfoto van Ternat omtrent 1970, www.geopunt.be

2.2. ALGEMENE CHRONOLOGIE & BOUWFASEN

- 1112:** Bevond er zich in Ternat een bedoord
- 1268:** Ternat bezat een eigen parochiekerk: Romaans kerkje
- 15^e eeuw:** Uitbreiding kerk
- 1562:** Vergroting van de kerk en aanbrengen van muurschilderingen
 - Muurschildering Sint-Hubertus (M2)
 - Beeld Sint-Gertrudis
- 1627:** De voltooiing van het koor, schip en zuidelijke transept
- 1657:** Einde van het constructiejaar van de toren en traptoren
- 1666:** Begin van de bouw van het hoge koor
- 1692:** De brand in de kerk
- 1700:** De voltooiing van het gewelf van het schip
- 1717:** Aankoop schilderij Kroning van O.-L.-Vrouw van Caspar de Crayer
- 1757:** Aankoop schilderij Kroning van de H. Gertrudis door Carolus Vanden Grotendael
- 1774-1779:** De bouw van de sacristie en aankoop van preekstoel van Peter Valckx (VM3)
- 1836:** De plaatsing van een nieuw kerkhorloge
- 1860:** Aankoop van kruisweg van M. Lambrechts (S1)
- 1874:** Plaatsing glasraam in west gevel door H. Dobbelaere (13W)
- 1892-1901:** Restauratiewerken onder toezicht van J.J. Van Ysendijck
 - Bouw oksaal
 - Nieuw kerkmeubilair
 - Nieuwe glasramen door J. Dobbelaere en J. Casier
- 1902-1905:** Restauratiewerken onder toezicht van M. Van Ysendijck
 - werken aan toren
 - aankoop orgel (VM6)
- 1937:** De bouw van een verwarmingsinstallatie door de architect J. Evrard
- 1953-1956:** De plaatsing van 3 nieuwe klokken in de toren door architect Karel Ebrard
- 1972-1973:** De herstellingen van de bedaking en vernieuwen leien door architect P. Doms
- 1975:** Nieuwe glasramen door M. Nevens
- 1981:** Het terugplaatsen van een gevallen gewelfsleutel in de toren door architect L. De Backer
- 1997:** Restauratie van de toren van de bovenkant tot aan de galmgaten, uitgevoerd door Building nv (Ranst), o.l.v. architect L. De Backer.
- 1998-2000:** - Restauratie van de toren onder de galmgaten, uitgevoerd door Verstraete & Vanhecke (Wilrijk),
 - Restauratie glas-in-loodraam 13 west door F. Penders (Lanaken).
- 2009-2012:** - Restauratie exterieur en kerkhofmuur door Monument Vandekerckhove (Ingelmunster),
 - Restauratie glas-in-lood door Oculus bvba (Bever),
 - Ontwerp 2 nieuwe ramen door Joost Caen, uitvoering Glasmalerei Peters (Paderborn)
 - Vernieuwen elektriciteit & verlichting - ontwerp Studiebureau Viaene (Koksijde), uitgevoerd door de firma Bouclier (Asse).
- 2010:** - Kunsthistorisch & materiaaltechnisch onderzoek door PRC (Brasschaat),
 - Vocht- en zoutanalyse en onderzoek samenstelling similibeleistering door het KIK.
- 2017:** Installatie van brand- en inbraakdetectie, via bestellingsopdracht, uitvoering Ardovlam (Roeselare)

Bouwfasen

- 15^e eeuw
- 1562
- 1627-1657
- 1666-1757
- 1774
- 1892-1905



2.3. BOUWHISTORISCHE NOTA

Vóór 1550: O.-L.-Vrouwekerk en 'T Serclaes

Vanaf de 11^{de} eeuw werden de woeste en onbebouwde gronden in de regio van Wambeek in landbouwgebied herschapen. De nieuwe kern die hier tot uitbreiding kwam noemde men Nath⁷. Richette III, de abdis van de abdij van Nijvel had in 1112 het verzoek om in het domein Wambeek een bij-kerkje te bouwen.⁸ De parochie van Wambeek noemde op dat moment O.-L.-Vrouw en hoorde bij de abdij van Nijvel. Deze titel werd dus doorgegeven aan het bij-kerkje in (Ter)Nat. Nagenoeg 150 jaar bleef deze dochterkerk ondergeschikt aan de moederkerk in Wambeek. Deze laatste behield zolang het dooprecht, de zielzorg en het begrafenisrecht. Het is slechts in 1268 dat de O.L.Vrouwekerk in Ternat tot de rang van parochiekerk werd verheven.⁹

Een eeuw later, in 1381, kocht ridder Everaert III T'Serclaes het 'Land van Wambeke' en het Cruyckenborg kasteel in Ternat. Hij werd in 1388 in het koor van de O.-L.-Vrouwekerk begraven. De gevoelsmatigheid van de familie T'Serclaes met hun pas verworven goed in Ternat beïnvloedde in sterke mate de evolutie van de kerk. Tussen 1390 en 1421 lieten Everaert IV, de oudste zoon van Everaert III T'Serclaes, en zijn echtgenote Catherina Tay-de Gaasbeek in de kerk een kapel bijbouwen.¹⁰ De huidige noordelijke dwarsbeuk was waarschijnlijk het koor (of de aangebouwde kapel) van dit eerste kerkje. De stenen van het gewelf werden geschikt volgens de vorm van een kruik, de eerste gewelfsleutel kreeg een bas-reliëf met twee engelen die een wapenschild dragen met de inscriptie SC wat staat voor de 'S' van 'Ser' 'en de C voor 'Claes'. Verder werden er ook engelen in het kapiteel gesculpteerd.¹¹



Figuur 26: Gewelfsleutel in noordelijke transept, 2018



Figuur 27: Kapiteel met engel in noordelijk transept, 2007

Tussen 1550 en 1700: Bouw van de huidige kerk

Reeds bij het verschijnen van de machtige familie de Fourneau in Ternat werd onmiddellijk uitgekeken naar het restaureren en het vergroten van het oude kerkje. Rond 1562 begon men met de bouw van een koor waarin een nieuwe grafkelder werd gemetst. De kerk werd in deze periode ook versierd met verschillende muurschilderingen, waaronder de muurschildering van Sint-Hubertus (M2) op de noordelijke zuil van het koor, drie muurschilderingen op de aanpalende zuilen en muurschilderingen van de 12 apostelen in het koor. Er werd een beeld van de H. Gertrudis (VM2) verworven, gemaakt door een Mechelse beeldhouwer.¹² Op dat moment werd er ook een houten sacristiekist (HM4) aangekocht.

Links in het koor werd ter nagedachtenis van Charles II de Fourneau in 1593 een glas-in-loodraam geplaatst.¹³

In 1613 lieten Charles de Fourneau en zijn vrouw Maria van Gyn een praalgraf oprichten in het midden van het koor. De Sint-Gertrudiskerk was de tempel van de heren van Kruickenburg geworden en de dreef verbond de kerk en kasteel definitief met elkaar.¹⁴ (Figuur 20)

⁷ Nath: In de middeleeuwen werden de natte gronden waar nu Ternat ligt ook nath (=nat) genoemd. De naam Ternat(h) is recenter en betekent: Ter= naartoe | nath = natte plaats

⁸ Herpelinck H.J., *Ternat doorheen de tijde, De Drie parochiën, deel II*, Ternat 1993, p. 20

⁹ Idem

¹⁰ Idem, p. 91

¹¹ Lascabanne J.J.E., De Bast, J.L., *Geschiedkundige schetsen der kerk en gemeente Ternath, eerste boek, hendaagse toestand*, Brugge 1902, p. 32

¹² KIK:B179097, A118074

¹³ Herpelinck 1993, p. 95

¹⁴ Idem, p. 20

Tijdens de eerste helft van de 17^{de} eeuw was de parochiekerk een druk bedevaartsoord ter ere van Sint-Gertrudis, beschermheilige tegen aanhalige of besmettelijke ziekten.

Mede onder invloed van de kerkhervorming, die Philips II in de Nederlanden doorvoerde, ontstond een ongekende belangstelling voor het leven van Heiligen. Men weet niet precies wanneer de kerk aan Sint-Gertrudis werd toegewijd, maar in 1653 is er reeds sprake van 'L'église paroissiale Saint-Gertrude de Ternath'.¹⁵

In de 17^{de} eeuw onderging de kerk dan ook enige verbouwingswerken.

- Aangezien de sluitstenen van het schip dateren van 1627 kan er verondersteld worden dat de bouw van het schip, de zijbeuken en het zuidelijke transept op dat moment werd voltooid.
- In 1643 lieten Jean de Fourneau en Barbara Van Der Eycken in de rechterzijde van het hoge koor een glasraam plaatsen.¹⁶ (tegenover Charles II de Fourneau)
- De constructie van de toren en traptoren werd in 1657 beëindigd.
- Tijdens de afwerking van de toren had Carolus Vanden Grootendael, deken van het district St-Pieters-Leeuw en pastoor van Ternat, het idee om een groot hoogkoor te bouwen en schonk hiervoor 100 gulden. Het hoge koor zoals het nu is, is waarschijnlijk pas vanaf 1666 gestart wegens de voortdurende oorlogen en plunderingen.
- Op 24 mei 1667 verklaarde Louis XIV de oorlog aan Spanje en kwam er een strooptocht door Ternat, Asse, Sint-Ulriks-Kapelle en Dilbeek. In 1683 betaalde de heer den Graeve 100 gulden om het koor verder af te werken, maar in 1685 werd er opnieuw geplunderd. Het koor was eindelijk af op Pinksteren 1692.¹⁷ Echter brandde het nieuwe koor twee maanden later op 2/08/1692 helemaal uit en vernielde 2/3 van de klokkenruimte, maar Jan Ignace Bocqueau hergoot al snel twee klokken.¹⁸
- De zuidelijke dwarsbeuk werd na de brand in 1692 herbouwd.
- Tussen 1693-1710 werd een houten 'O.-L.-Vrouw onbevlekt ontvangen' aangekocht, gemaakt door een onbekende beeldhouwer.¹⁹
- Pas in 1703-1704 werd het hoge koor van schaliën voorzien, mede door de financiering van de Graaf van Kruikenburg.



Figuur 28: Aquarel van de muurschildering die Sint-Hubertus voorstelde, C. Tulpinck 1898, ALDB

Figuur 29: 16^{de}-eeuws beeld van Sint-Gertrudis, ALDB, postkaart

Figuur 30: O.-L.-Vrouw Onbevlekt ontvangen, KIK 209808

¹⁵ Idem, p. 89

¹⁶ ALDB, Verslag Historiek glasramen

¹⁷ PAT, Uit rekeningen blijkt dat men de meester Aernout Spino, een careelbakker, rond 1684-85 betaald heeft

¹⁸ Herpinck 1993, p.98

¹⁹ KIK: M209808

Tussen 1715 en 1890: modernisering van het interieur

Het duurde nog tot 1716 voordat de branden en plunderingen in de kerk definitief voorbij waren en kon men starten met een eerste renovatiecampagne, waaronder de plaatsing van een nieuw glas-in-loodraam.²⁰ Verder werd in 1717 het schilderij 'Kroning van O.-L.-Vrouw door de H. Drievuldigheid' (van Gaspar De Crayer (1582-1669) werd door E.H. Jacobus Truyts aangekocht.²¹ Het was afkomstig uit het 'College van de Eerwaarde paters der Sodaliteit der huwbare jongmans' te Brussel.²² Dit schilderij werd waarschijnlijk in een nieuw altaar verwerkt, dat er volgens de dr. Poodt in 1890 als volgt uitzag:

De pilaren welke het altaar schragen zijn van zuiveren Korinthische trant; de kapitelen van het houten paneelwerk zijn uit samengestelde bouworde, dit paneelwerk het onderste gedeelte der muren bekleedende, is versier met medaillons, ingevatte afbeeldsels, borstbeelden van kerkleraren evangelisten en apostelen. Boven het altaar prijkt een heerlijk geschilderd tafereel van groote waarde De bekroning der H. Maagd door de H. Drievuldigheid.²³



Figuur 31: Zicht op de kerk van Ternat met hoge smalle rondboogramen, RAL, Kaartboek Abdij van Groot-Bijgaarden 1735

Figuur 32: Kroning van de O.-L.-Vrouw (1641/1660) van Gaspar De Crayer, KIK N15546

De modernisatie van het interieur werd verder gezet in de tweede helft van de 18^{de} eeuw. Tussen 1757 en 1783 werd de kerk met allerlei nieuwe elementen verrijkt.

- Waarschijnlijk werden in deze periode de gotische gewelven, ribben, en muurschilderingen verstopt achter een dikke pleisterlaag.
- In 1757 werd het schilderij 'Kroning van de H. Gertrudis door de H. Amandus' (VM10) aangekocht.²⁴
- In 1758 werden er twee nieuwe biechtstoelen (een biechtstoel met het beeld van H. Petrus en de andere met de Heilige Maria Magdalena) met panelen en pilaster en een lambrisering gemaakt door de schrijnwerker Christiaan Bogaert uit Ninove in Hollandse eik.²⁵
- In 1772 werd een nieuw orgel gemaakt door Pieter Van Peteghem (1708-1787) en Lambertus Van Peteghem (1742-1807) uit Gent.²⁶

²⁰ Herpelinck 1993, p.98

²¹ KIK: N15546 en <https://www.erfgoedplus.be/details/KF.objecten.1353318011249955685767> (geraadpleegd op 29/04/2019). Het aankoop bewijs bevindt zich in het archief van de kerkfabriek. De prijs van aankoop bedroeg 154 gulden.

²² Lascabanne1902 p. 38-39

²³ Poodt, Th., *Geschiedenis van Ternath*, 1896 (heruitg. 1986)

²⁴ KIK: B240656.

²⁵ RAL, Kerkfabriek Vlaams-Brabant, 26777; Christiaan Bogaert maakte ook het altaar van de Sint-Martinuskerk in Tollembeek in 1762, RAL, 629, 18

²⁶ RAL, Kerkarchief Vlaams Brabant, 26778.

De Gentse orgelbouwersfamilie Van Peteghem was vier generaties lang in heel Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen actief. Van ca. 1733 tot ca. 1870 hebben de Van Peteghems de Vlaamse rococo-orgelbouw een eigen gestalte gegeven. Binnen hun globale oeuvre, dat uit een 400-tal werkstukken bestaat, is er een vanzelfsprekende continuïteit, waar

- Ten zuiden van het koor werd tussen 1774-1779 de sacristie gebouwd. De eikenhouten bekleding in Lodewijk XVI-stijl werd vervaardigd in 1779.
- In 1779 werd de preekstoel (VM4), gebeeldhouwd door de Mechelse beeldhouwer Peter Valckx (1734-1785), in de kerk geplaatst.²⁷

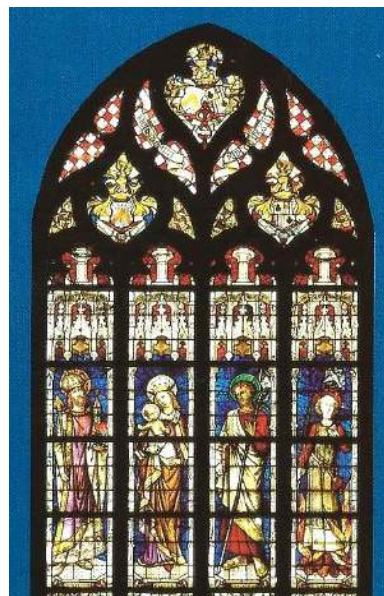
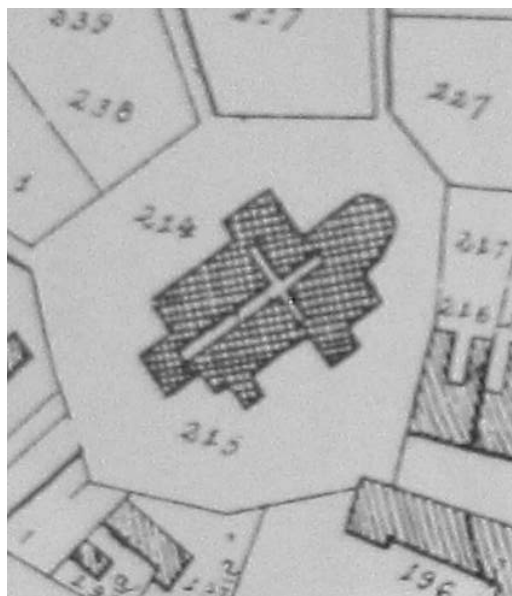
Na een stabiele eeuw, plunderden de Sansculotten tijdens de Franse Revolutie de kerk, waardoor heel wat kostelijke elementen verdwenen, alleen de te zware elementen om te verkopen bleven bewaard.²⁸

In 1823 werd een nieuw orgel door de Gentse orgelmakers Van Peteghem gebouwd. De orgelkast werd door Jean-Baptiste Pouliart, een schrijnwerker uit Asse gemaakt. Een veertigtal jaren later in juli 1864 besliste de kerkraad om een nieuw orgel te maken. Het vorige orgel, was nog wel intact, maar werd verkocht. Het nieuwe orgel werd gemaakt door de toenmalige pastoor N.J. Vandenplas. De pastoor-orgelbouwer kreeg toen een boom van de gravin en om een nieuw orgel te maken. Dit orgel werd boven de westelijke hoofdingang opgesteld.

Ondertussen werd er in 1836 een nieuw kerkhorloge geplaatst en werden in 1857 door Severinus Van Aerschodt (1819-1885) nieuwe bronzen klokken gegoten.²⁹

De toegang tot de crypte onder het koor werd in 1856 naar buiten gebracht. Via een opening aan de zuidelijke kant van koor kan men binnentreden. De ruimte heeft plaats voor 10 kistplaatsen.

In 1872 lieten Hendrik Jozef Philip Ghislenus de Fourneau, toenmalige Graaf van Cruyckenberg (1775-1861) en Eulalie Theresia Alexandrina de Festraete (1800-1874) een nieuw glasraam (13W) in de toren te plaatsen.³⁰



Figuur 33: De Poppkaart toont de omtrek van de kerk, zonder de oksaaluitbouw aan de noordkant van het koor, 1866

Figuur 34: Deze foto geeft de kerktoeren weer zonder balustrade en met het baptisterium en huidige zuidelijke inkomportaal, www.delcampe.net

Figuur 35: Raam van Henri Dobbelaere uit 1870

binnenin een ongelooflijke diversiteit waarneembaar is. Hun oeuvre laat zich dan ook zeer moeilijk in 'stijlperiodes' indelen. De Van Peteghems passen zich zeer soepel aan bij bepaalde eisen van hun opdrachtgevers i.v.m. de architectuur van het orgelmeubel, en, wat eigenlijk nog minder bekend is gebleven: zij experimenteerden veelvuldig met mensuren. De bijzonder rijke verscheidenheid van hun oeuvre valt te verklaren door een grote variatiekunde binnen een welbepaalde stijloptie, met name deze van het rococo.

²⁷ KIK: A056921; http://mechelen.mapt.be/wiki/Pieter_Valckx (geraadpleegd op 25/07/2018)

²⁸ Poodt 1896, p. 77.

²⁹ KIK: E003274

³⁰ KIK: N15542

1892-1905: Restauratiewerken onder toezicht van architecten Van Ysendijck

Op het einde van de 19^{de} eeuw waren de parochianen het eens dat de kerk enige eenvormigheid ontbreekt.³¹ In januari 1889 werd het budget (hoofdzakelijk subsidies) voor de renovatie van de kerk vastgelegd.³² Onder leiding van pastoor J.E.J. Lascabane en de in Parijs geboren Brusselse architect J. J. Van Ysendijck (1836-1901) werden er plannen voor een volledige reovering van de kerk opgesteld.³³ Onder invloed van de ideeën van E. Viollet-le-Duc (1814-1879), verdedigde Van Ysendijck een terugkeer naar de 'primaire stijl' (de oorspronkelijke stijl) van het monument en een eenheid van stijl. Zo werd er gekozen om het neoclassicistisch interieur te verwijderen en terug te gaan naar de gotische periode, ook als dat betekende om de slecht gedocumenteerde gedeelten zelf in te vullen. Het interieur van de Sint-Gertrudiskerk werd tot op de natuursteen helemaal gestript en gerenoveerd tot een neogotisch totaalwerk.

De werken die werden uitgevoerd waren:

1. Vernieuwen van daken en dakgoten van de volledige kerk en hervoeogen en restaureren alle natuursteen.

- Er werd gestart met de afbraak en heropbouw van de daken en de kroonlijst onder leiding van de aannemer E. Dublie.
- De gevels werden hersteld: er werd een nieuwe kroonlijst in Euvillesteen geplaatst en de beschadigde stenen in de gevel vervangen. Naderhand werden het gehele parament, cordons en plinten opgekuist.³⁴
- De rondboogvensters werden gewijzigd en vervangen door neogotische spitsboogvensters.³⁵
- De noordelijke kruisbeuk werd gedeeltelijk afgebroken en heropgebouwd.
- Verder werden er ook trottoirs rond de kerk gelegd.
- Om het regenwater op te vangen werden onderaardse buizen gelegd die het water naar twee putten (achter het koor) geleiden die in geval van brand het nodige water voorzien om te blussen.³⁶

2. Restauratie van het interieur

Volgens de persoonlijke notities van pastoor Lascabane ging aannemer Eduard Brassinne-De Boeck op maandag 7 november 1892 van start met het afkrabben, reinigen en hervoeogen van de ribben, moulures, gewelfsleutels, kolommen, kapitelen en de zijbeuken.³⁷

- In de noordelijke zijkapel werden onder de historische kalklagen op de dubbele boog, de ribben en de gewelfsleutels oude polychromieën teruggevonden en werd vastgesteld dat de gewelven in het koor gedeeltelijk ontbraken.
- De 17^e-eeuwse gewelven werden hersteld en nieuwe gewelfsleutels werden geplaatst. De beeldhouwer Gustave Jaspar maakte afdrukken van de originele sleutelstenen van de midden- en zijbeuken om te gebruiken voor de restauratie van de gewelven van het koor.³⁸
- De bestaande polychromie werd gerestaureerd door Strobbe, een kunstschilder uit Schaarbeek.³⁹

³¹ Poodt 1896, p. 75

³² PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, historisch archief van de St-Gertrudiskerk, Brief van Royer de Dour, commissaris d'arrondissement de Bruxelles aan de burgemeester en schepenen van Ternat d.d. 24 januari 1889, Zowel de kerkfabriek (3040,44 BEF), de gemeenschap (1000 BEF), de provincie (2210,52 BEF), departement Schone Kunsten (2210,53 BEF) en het departement cultuurgebouwen (2210,52 BEF) hebben samen de restauratie gesubsidieerd van 10 672 BEF. De financiering is erg onduidelijk. De kerkfabriek zou 30 000 BEF ter beschikking hebben, Justitie 7194, gemeenschap 2000 en de provincie 3189. Totaal bedrag ter beschikking was 48177,83 BEF

³³ Jules Jacques Van Ysendijck (°17/10/1836, Parijs – 17/03/1901, Ukkel) was in de tweede helft van de 19e eeuw een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het historicisme. Hij heeft tijdens zijn loopbaan met verschillende stijlen gewerkt. Vanaf 1856 volgde hij architectuur bij T.F. Suys en A. Payen aan de Academie van Brussel. Dankzij het behalen van de eerste prijs in 1858 kon hij naar Parijs gaan om zich te vervolmaken aan de *Ecole des Beaux-Arts*. Hij keerde in 1861 terug naar Brussel en ging werken bij J.-P. Cluysenaar. Hij restaureerde tal van kerken o.a. de abdijkerk van Grimbergen, de Sint-Maartenscollegiale en de Sint-Pieterskerk in Ieper, de Sint-Pieters-en-Guidokerk in Anderlecht en de collegiale kerk van Notre Dame in Namen... Hij volgde in 1889 de architect A. Schoy op om tot aan zijn dood de restauratie van de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Zavelkerk te leiden.

Hij publiceerde van 1880-1889 een omvangrijk werk over de decoratieve kunsten in de Nederlanden van de 10^{de} tot de 18^{de} eeuw. Dit referentiewerk bevat meer dan zeventienhonderd gravures en foto's van architecturale en decoratieve voorbeelden, gaande van kunstwerken tot meubels. Zijn belangrijkste werken in Vlaamse neorenaissance zijn het huis Van den Corput en de gemeentehuizen in Anderlecht, Jette en Schaarbeek. Vanaf 1892 ontwikkelde hij in samenwerking met Leon Gérard een 'moderne stijl' met art nouveau accenten. Naast enkele privéwoningen in Oostende en Middelkerke bouwde Van Ysendijck tal van scholen en enkele overdekte markten, stations en kazernes. Hij bouwde o.a. het Zuidstation in Antwerpen, het Warocqué anatomie-leerschool in Brussel en samen met zijn zoon Maurice het 'oude postkantoor' in Halle.

³⁴ PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk,

³⁵ PAT, Nota's E. Lascabane betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat

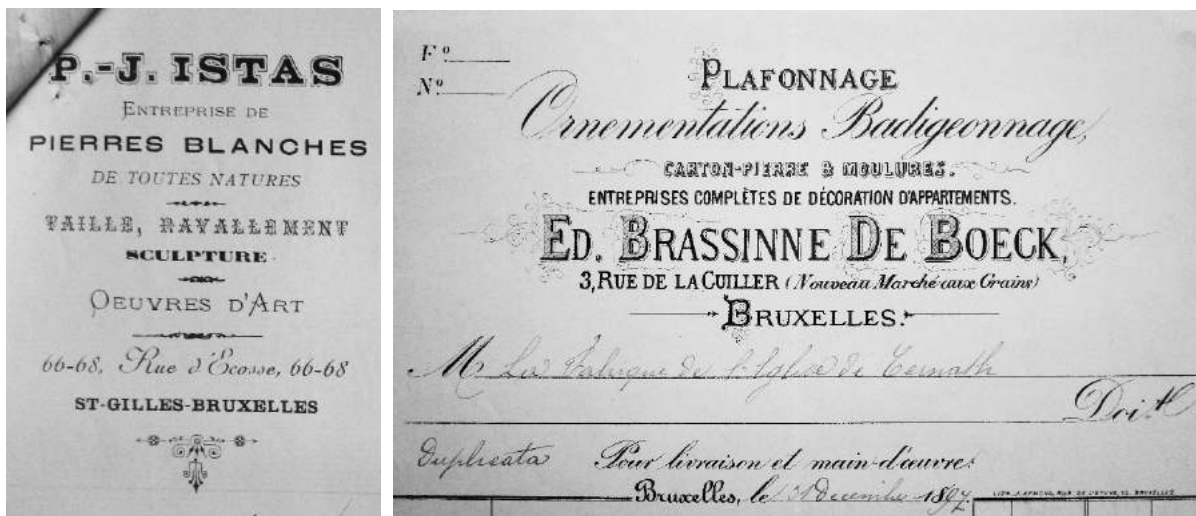
³⁶ Lascabane 1902, p.29

³⁷ Idem

³⁸ PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van G. Jaspar, Brussel 2 juni 1893; De gravin van Lichtervelde, toenmalige bewoonster van het kasteel van Kruikenburg, financierde grotendeels dit deel van de restauratie

³⁹ PAT, Nota's E. Lascabane betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat.

- Bij het afkrabben van de muren werden muurschilderingen en een inscriptie teruggevonden, namelijk een muurschildering van Sint-Hubertus (M2), drie andere muurschilderingen op de aanpalende kolommen en muurschilderingen van de 12 apostelen in het koor.⁴⁰ Tijdens het ontkalken van de zuilen werd een signatuur/inscriptie (M3) met de datum van de constructie van het schip en de zijbeuken ontdekt op de OZ pijler van het schip, deze is nu nog steeds zichtbaar.
- De wanden van de kerk werden door aannemer Brassinne integraal herpleisterd met een cementgebonden bepleistering die gebeitelde blokken witsteen imiteert.⁴¹ Voor een totaal van 1678m² werd cementbepleistering voorzien.⁴² Het materiaal, namelijk zand en cement 'in teiltjes', werd via de trein naar het station van Ternat gebracht en opgehaald.
- Alle basementen van de kolommen werden gerestaureerd door de heer P.J. Istas, steenkapper uit St-Gillis.⁴³ De witte steen die hiervoor nodig was, werd aangekocht door Brassinne en was afkomstig van de afbraak van de oude St-Catherinakerk te Brussel.⁴⁴ Er werden profileringen op basis van ijzer en cement bepleistering aan de basementen gemaakt.
- De bestaande vloer, die 36 grafstenen bevatte werd uitgebroken om een nieuwe egale vloer in gepolijste Doornikse steen te leggen. Uiteindelijk werden verschillende grafstenen langs de noordelijke muur van de kerk bewaard.



Figuur 36: Briefhoofd, PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk

Figuur 37: Briefhoofd, PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk

3. Restauratie van de zuid ingang en verplaatsing van het baptisterium.

- De werken aan de zuidelijke poort werden niet in het lastenkohier opgenomen, maar wel beschreven in de nota's van Lascabanne. De zuidelijke ingang werd opnieuw open gemaakt en er kwam langsheen de twee muren van de overdekte inkom een bank in Euvillesteen.⁴⁵ De poort in eik werd door Joseph Pouliart gemaakt en het sluitwerk door Fidèle Desmet, beiden ambachtlieden kwamen uit Ternat.⁴⁶
- Het baptisterium werd verplaatst naar zijn liturgische plaats: links in de kerk, achteraan in de noordelijke zijbeuk. Deze kleine kapel werd gereserveerd voor *Oleum Sanctum* (heilige olie) en *Oleum Catechumenorum* (olie catechumenen). Het hekwerk dat het baptisterium afsluit, werd gemaakt door het

⁴⁰ Idem

⁴¹ PAT, Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat, De andere werkmannen zijn : uit St-Agatha Berchem Jean Baptiste Moreels, François en Ernest Stuyck, uit Tervuren François Servaes en Auguste Gygie, uit Sint Lambrechts Woluwe Charles Troonisek, uit Welle François Witterzeel, uit Wambeek Constant Moreels, uit Koningsloo Auguste en Jean Vanboxem en uit Watermael Jean Parijs

⁴² PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van de kerkfabriek aan de gouverneur van de provincie Brabant, d.d. 11 juni 1898.

⁴³ PAT, Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat. Istas werkte samen met drie werkers : Joseph Borman, Oscar en Victor Liesse.

⁴⁴ PAT, Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat; PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van Brassinne-De Boeck aan Lascabanne, d.d. 31 maart 1893:

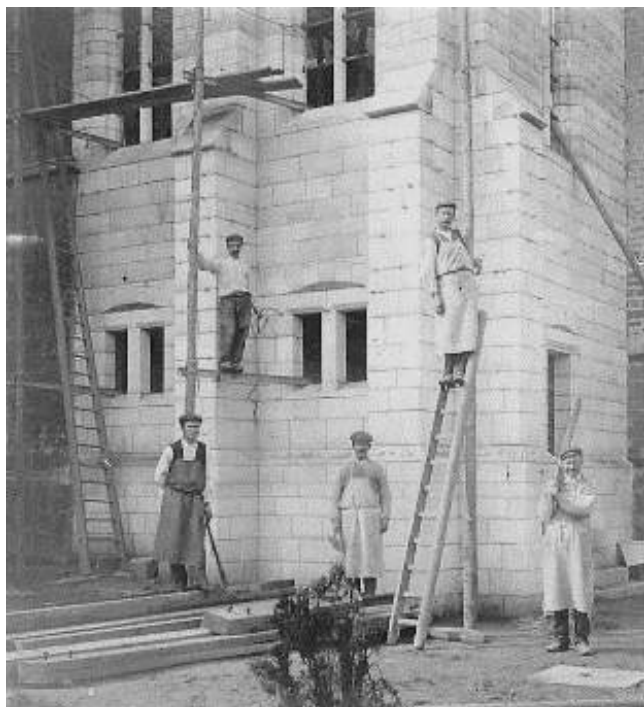
⁴⁵ PAT, Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat, Uit een brief van Brassinne uit 1893 echter blijkt dat slechts enkele basementen er zo erg aan toe waren dat ze gerestaureerd moesten worden met steen. Hij spreekt in dezelfde brief over de twee halfzuilen aan de westzijde van het schip en over twee pilasters van de linker zijbeuk

⁴⁶ Idem

atelier Franken en Lefèvre uit Elsene, naar de plannen van Van Ysendijck.⁴⁷ Verder komt er ook een blauwe hardstenen borduur. Het ijzeren hekwerk werd met 3 lagen beschilderd. De verhoogde vloer werd geplaatst door Dublie.⁴⁸

4. Constructie van het bijgebouw in de noordoostelijke hoek tussen koor en transept

- De Koninklijke Commissie voor Monumenten vroeg om de zolder onder de toren af te breken en open te werken tot aan het gewelf. Het orgel moest verdwijnen om het venster van H. Dobbelaere zichtbaar te maken. Deze ingreep maakte een herlocalisering van het doksaal noodzakelijk. Op aanraden van Lascabanne werd er ten noorden van het koor, tegenover de sacristie, een bergruimte met een ruimte voor het orgel gebouwd.



Figuur 38: Bouw van het oksaal, 1892-1895, ALDB

Figuur 39: Interieurzicht op het oksaal, KIK A056920 1943

5. De herinrichting van het interieur: glasramen, meubilair en muurschilderingen

Op 15 maart **1898** heeft de kerkfabriek via een Koninklijk Besluit de toestemming en subsidie gekregen om in de kerk een nieuw hoofdaltaar, twee zijaltaren, een communiebank, twee biechtstoelen, een doopvont, een preekstoel, twee stoelen, een kruisbeeld en glas-in-lood ramen te plaatsen.⁴⁹

- Aangezien de vensteropeningen een spitsboog kregen, moesten ook de glas-in-lood ramen vernieuwd worden. Er werd van in het begin gekozen om per vensteropening twee ramen en een hekwerk te plaatsen: *'à l'extérieur un verre blanc double, et à l'intérieur une grisaille, mosaïque ou vitrail armorie et historique sur plomb.'* Op die manier bleef het warmer in de winter en kouder in de zomer. De glasschilder J. Dobbelaere (1859-1916) uit Brugge en J. Casier (1852-1925) uit Gent werden door de kerkraad van Ternat belast met de plaatsing van 14 nieuwe glasschilderingen. Lascabanne stelde voor om in het koor het verhaal van Sint-Gertrudis te vertellen en inspiratie te halen uit de 24 15^{de}-eeuwse schilderijen van Sint-Gertrudis in de abdij van Nijvel.⁵⁰ De voorgestelde ontwerptekeningen werden door de kerkraad en de gemeenteraad goedgekeurd.
- De nieuwe glasschilderingen (decoratieve en grisaille) zijn geschilderd op gegoten en geblazen Engels glas.⁵¹

⁴⁷ Idem

⁴⁸ Idem

⁴⁹ PAT, Niet-geïventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van Troch naar M. Lagasse, d.d. 8 maart 1898

⁵⁰ PAT, Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat,

⁵¹ ALDB, Verslag Historiek glasramen

- Jean Wuyts glazenmaker uit Brussel leverde samen met Bolle de buitenste ramen (*verre blanc double*).
- Jean Baptiste Mathijs uit Sint-Joost-ten-Node heeft voor het traliewerk van de vensters gezorgd.



Figuur 40: Interieur van de kerk, www.delcampe.net

- Nieuw kerkmeubilair werd naar het ontwerp van J.J. Van Ysendijck door de meubelmaker Pierre Peeters in eik vervaardigd. Op de factuur van Pierre Peeters staan: de communiebank (VM8), twee biechtstoelen (VM5), twee kerkmeesterbanken (VM7), het meubilair voor de doopkapel, het kruisbeeld (HB2) (voor een 17^{de} eeuw corpus), twee bidstoelen (HM3), stoelen (HM1), en de koorlezenaar (HM2).⁵²
- De twee nieuwe zijaltaren en baldakijnen zijn naar het ontwerp van J.J. Van Ysendijck vervaardigd in het atelier van beeldhouwer G. Jaspar. Elk altaar is gemaakt uit Morleysteen. De bronzen deuren van het tabernakel zijn uitgevoerd door *la Grande Compagnie des Bronzes* uit Brussel.⁵³
- Naar aanleiding van de ontdekking van de muurschildering van St-Hubertus (M2) en de schilderijen in het koor werd op 30 april 1898 in de kerk een vergadering belegd met leden van de Koninklijke Commissie voor Monumenten.⁵⁴ Wat betreft de St-Hubertus werd, gezien de precare toestand, het advies gegeven om deze onmiddellijk te fixeren en een exacte aquarel te laten maken van de afbeelding. De restaurateur moest zich beperken tot het retoucheren van ontbrekende delen zonder daarbij te raken aan de delen van de schildering die er nog waren.⁵⁵ Er werd een kunstschilder

⁵² Sint-Gertrudiskerk, Ternat, Deel II: Beperkt archivalisch onderzoek naar de restauratiecampagne van Van Ysendijck, PRC, 2010; J.J. Van Ysendijck had een nieuw ontwerp voor een preekstoel gemaakt, maar dit ontwerp werd echter niet uitgevoerd. Plannen tonen aan dat deze preekstoel zou uitgevoerd worden in witte natuursteen. Hij stond zelfstandig op een sokkel en was voorzien van een spiltrap en een baldakijn.

⁵³ PAT, Nota's getekend door pastoor E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat.

⁵⁴ PAT, Niet-geïnventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Verslag van de gedelegeerden opgesteld door de voorzitter van de kerkfabriek Lagasse aan de minister op 12 mei 1899

⁵⁵ PAT, Niet-geïnventariseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief vanwege de Koninklijke Commissie voor Monumenten gericht aan het Ministerie voor Openbare Werken, d.d. 26 april 1898. In het verslag van dit bezoek werd de schildering van St-Hubertus (vermoedelijk) gedateerd in de 16de eeuw en werd er melding gemaakt van polychromierestanten op de drie aanpalende kolommen. De restanten waren echter te vaag om er iets uit te kunnen opmaken. Wat betreft de St-Hubertus werd, gezien de precare toestand, het advies gegeven om onmiddellijk te fixeren en een exacte aquarel te laten maken van de afbeelding. Er werd daarenboven geadviseerd om ze te laten restaureren. Van een mogelijke restaurateur werd verwacht dat hij de nodige voorzichtigheid en terughoudendheid aan de dag zo leggen teneinde het originele karakter en de zachte en vluchtige toonaarden te behouden. Hij moest zich tevens beperken tot het retoucheren van ontbrekende delen zonder daarbij te raken aan de delen van de schildering die er nog waren. De KCM besloot dat het ook interessant zou zijn om de afbeeldingen op de drie aanpalende kolommen te laten herstellen

aangesteld, dhr. Middelmeer⁵⁶ (1865-1939) (Rue des Drapiers 76 Bruxelles), die meteen een afdruk op kalkpapier maakte.⁵⁷ De kunstenaar Camille Tulpinck (1861-1946) maakte een aquarel.

- De schilder Strobbe bracht 10 wijdingskruisen (M1) in goud en groen op de cement bepleistering.⁵⁸

6. Restauratiewerken van de toren.

In maart 1901 sterft J.J. Van Ysendijck waardoor zijn zoon, architect Maurice Van Ysendijck (1868-1941), de praktijk van zijn vader overneemt.⁵⁹ Hij zet dan ook de restauratiewerken aan de Sint-Gertrudiskerk verder samen met de aannemer M. Vuy.

- De gaanderij en balustrade van de toren werden aangebracht.⁶⁰
- Ook de reconstructie van de voetmuur, de demontage van de orgels, het oksaal.
- De afbraak van de westelijke muur voerd het grote venster en de afwerking van het glas-in-loodwerk.
- Er werden twee grafzerken in de noordelijke en zuidelijke muur van de toren geplaatst.⁶¹
- Rond 1902 werd er een nieuw orgel (VM9) gemaakt door de firma Gebroeders Van Bever uit Laken.⁶²



Figuur 41: Postprentkaart van Ternat met de toren in stelling, rond 1900, www.delcampe.net

Figuur 42: Zicht op de toren en zuidelijke zijbeuk na de restauratie, KIK B020370

Figuur 43: Briefhoofd van klokkengieter Severin van Aerschodt, PAT.

⁵⁶ Kunstschilder Joseph Middelmeer (1865-1939) genoot zijn opleiding aan de Academie te Brussel, tussen 1879 en 1884. Hij was een leerling van Franz Meerts. Joseph Middelmeer hoorde dus nog thuis in de 19^{de}-eeuwse traditie. In 1904 vestigde hij zich in het landelijke Assebroek. Joseph Middelmeer bleef een traditioneel schilder die zich toelegde op de klassieke themata, zoals landschappen, stadsgezichten van Brugge, kerkinterieurs en figuren. Hij gaf zijn werk wel een impressionistisch kleurenbad.

⁵⁷ PAT, Niet-geïnteriseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van de kerkfabriek aan het Ministerie van Openbare Werken, d.d. 11 juni 1898. Tevens maakte hij een kostenraming op voor de restauratie van de muurschildering van St-Hubertus, de restauratie van de drie muurschilderingen op de aanpalende kolommen en het opnieuw aanbrengen van muurschilderingen van de 12 apostelen in het koor. De ontwerpen die hij opmaakte voor de drie aanpalende kolommen werden goedgekeurd door de KCM maar blijkbaar nooit uitgevoerd.

⁵⁸ PAT, Niet-geïnteriseerde map 1892-1896 restauratie kerk, Brief van Strobbe aan Lascabanne, d.d. 1 mei 1893.

⁵⁹ Maurice Antoine Van Ysendijck (1868- 1941) studeerde van 1888 tot 1892 architectuur aan de Brusselse Academie. Na zijn vader J.J. Van Ysendijck nam hij verschillende restauratiewerken over o.a. Onze-Lieve-Vrouw-ten-Zavelkerk, de bouw van de grenadierskazerne en de wederopbouw van het gemeentehuis van Schaarbeek dat in 1911 was afgebrand..

⁶⁰ Herpinck 1993, p. 101

⁶¹ PAT, Nota's opgetekend door pastoor E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat,

⁶² Lascabanne 1902, p. 44

7. Verplaatsing van het kerkhof.

Om gezondheidsredenen werd de begraafplaats rond de kerk in 1901 afgeschaft en werd het kerkhof aan de Brusselbaan in gebruik genomen.⁶³

Het oude kerkhof rond de kerk werd door traliewerk afgesloten en de vlakte voor de kerk tot aan de dreef werd als een openbaar voorplein ingericht. De kerk kreeg twee ingangen: één langs het zuidelijke portaal dat uitkomt op de Kerkstraat en één onder de toren tegenover de dreef, en binnen de afsluiting werden bloemperken aangelegd in den trant van de oude kerkhoven. Deze bloemperken werden omboord met palmhout en klimop.⁶⁴ Verder was er ook gepland om 'achter het hoofd der kerk' een calvarieberg te plaatsen. Echter is dit nooit uitgevoerd.⁶⁵ Zoals eerder vermeld, bleven er een reeks oude grafstenen en zerken langs heen de kerkmuur bewaard.

20^{ste} en 21 eeuw: Conservatie van het bestaande

Vanaf het begin van de 20^{ste} eeuw worden alleen nog maar conservatiewerken aan de kerk uitgevoerd. Het *Gesamtkunstwerk* van Lascabanne en Van Ysendijck wordt zo goed mogelijk bewaard, niettegenstaande dat de kerk heeft zich moeten aanpassen aan de noden van de evoluerende maatschappij. Zo werd er in 1937 een nieuwe verwarmingsinstallatie geïnstalleerd. Na de oorlog dienden herstellingswerken aan de toren uitgevoerd om de ophanging van 3 nieuwe klokken mogelijk te maken. De werken (1953-1956) werden toevertrouwd aan architect Karel Evrard. Er werden herstellingen aan de muurwand van de toren, het traptorentje en het gewelf in de klokkenruimte gedaan.



Figuur 44: Zicht op koor en noordelijke transept en zijbeuk 1943, KIK B049363

Figuur 45: Zuidelijke zijbeuk 1943, KIK A056699

Figuur 46: Zicht op het koor 1943, KIK A056919

Figuur 47: Doopkapel 1943, KIK A056924

⁶³ Herpelinck 1993, p.100

⁶⁴ Lascabanne 1902, p. 53

⁶⁵ Lascabanne 1902, p. 53

Begin jaren 1970 was de kerk opnieuw aan restauratie toe. Er werden herstellingswerken aan de bedaking uitgevoerd door architect P. Doms, en de leien werden vernieuwd. Rond 1975 vond men de bestaande glas-in-lood panelen van J. Dobbelaere te zwaar en lieten ze te weinig licht door.⁶⁶ De kunstglazenier Mauritz Nevens (°1929-2017) kreeg de opdracht 5 glasramen te ontwerpen ter vervanging van de grisailles in de zijbeuken.

Op 30 mei 1981 dienden dringende herstellingswerken aan de toren uitgevoerd te worden. Eén van de gewelfsleutels boven het westelijke ingangsportaal was naar beneden gevallen. De steen werd teruggeplaatst door de aannemers G. Praet en Zoon onder toezicht van architect Luc De Backer.

In 1997 werd o.l.v. architect L. De Backer de toren gerestaureerd van de bovenkant tot aan de galmgaten, uitvoering door Building nv (Ranst).



Figuur 48: De toren in restauratie, 1981, ALDB

Figuur 49: gevel van doopkapel na restauratie, 2018

In 2001 werd het raam van H. en J. Dobbelaere (13W) gerestaureerd door kunstglazenier F. Penders van Lanaken. In de monelen en het maaswerk werd een beschermbeglazing geplaatst, het glas-in-lood werd in museale opstelling langs de binnenkant bevestigd.⁶⁷

Tussen 2009 en 2012 werden er restauratiewerken aan de Sint-Gertrudis kerk uitgevoerd.

- restauratie exterieur en de kerkhofmuur door de firma Monument Vandekerckhove uit Ingelmunster
- restauratie glas-in-lood door Oculus bvba, Joost Caen ontwierp twee nieuwe ramen in het transept, uitgevoerd door *Glasmalerei* Peters uit Paderborn.
- In 2010 werd een kunsthistorisch & materiaaltechnische onderzoek uitgevoerd door PRC uit Brasschaat en een vocht- en zoutanalyse en onderzoek naar de samenstelling van de similibepoetsing door het KIK.
- In 2011 werden elektriciteit en de verlichting vernieuwd. Studiebureau Viaene uit Koksijde zorgde voor het ontwerp en de firma Bouclier uit Asse voor de uitvoering.

In 2017 werd een brand- en inbraakdetectie systeem geïnstalleerd door Ardovlam uit Roeselare.

⁶⁶ ALDB, Verslag Historiek glasramen.

⁶⁷ ALDB, Verslag Historiek glasramen.

3. INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

In dit derde deel worden de erfgoedelementen die reeds in de bouwhistorische studie werden aangehaald afzonderlijk besproken.

De inventaris van de erfgoedelementen is opgebouwd uit twee delen: exterieur en interieur inclusief de cultuurgoederen. In het eerste deel wordt het exterieur, inclusief de kerkmuur, graven, daken en glasramen, behandeld. Het schadebeeld van het exterieur is momenteel minimaal aangezien enkele jaren geleden het exterieur gerestaureerd werd door architecten Luc De Backer en Veerle Nys. In tegenstelling tot het exterieur, is het schadebeeld van het interieur groter. De Sint-Gertrudiskerk heeft een heel rijk en intact bewaard neogotisch interieur dat voornamelijk gecreëerd werd tijdens de verbouwingswerken onder leiding van J.J. Van Ysendijck. De inventaris van het interieur en de bijhorende cultuurgoederen vormen hierdoor een substantieel deel van dit beheersplan.

3.1. EXTERIEUR

Hoewel de opbouw van de Sint-Gertrudiskerk plaats vond in verschillende periodes, sluit de bouwwijze aan bij de Brabantse gotiek uit de 15^{de} en 16^{de} eeuw.⁶⁸

Het grondplan van de kerk is in de vorm van een Latijns kruis en is gericht van het oosten naar het westen. Ze heeft een totale oppervlakte van 860m².⁶⁹ Ze is driebeukig met een bredere, en boven de zijbeuken licht uitstekende, middenbeuk die geen bovenlichten heeft.⁷⁰

De Sint-Gertrudiskerk werd in 16^{de}-17^{de} eeuw in Balegemse steen opgetrokken. Dit gesteente werd aangetroffen in de formatie van Lede (lediaan) en werd gevormd in de periode van het Eoceen (tertiair). De Balegemse steen, gebruikt voor de kerk van Ternat is afkomstig uit de jodenputten te Asse.⁷¹ Ook de kalksteen van Gobertange werd gebruikt. Dit gesteente werd aangetroffen in de formatie van Brussel (Lutetraan) Eoceen (tertiair) en meer bepaald rond Zaventem nl. de steen van Diegem.⁷²

Bij de restauratiewerken (1903-1905) door Van Ysendijck werd de Franse Euvillesteen gebruikt. Deze steen dateert van het secundair en is afkomstig uit de juraformatie. Voor de nieuwe balustrade op de westertoren, de raamomlijstingen, het nieuwe maaswerk en de monelen, de oksaaluitbouw, de kroonlijst rond het koor en verspreide ingemetselde stenen werd deze Euvillesteen gebruikt. De Euvillesteen weerstond de verwerking tamelijk goed, met uitzondering van de stenen welke beschadigd werden of stukgesprongen zijn door de corrosie van brugijzers, metalen haken, enz.⁷³ Verder werd voor de restauratie de natuursteen van de afbraak van de Sint-Catherinakerk te Brussel gebruikt.



Figuur 50: Westelijke ingang tot de kerk, 2018



Figuur 51: Zicht op de toren vanaf de kooromgang, 2018

⁶⁸ Herpelinck 1993, p.101

⁶⁹ Lascabanne 1902, p.27

⁷⁰ Bergmans. A., (red.) *Brabantse bouwmeesters, Het verhaal van de gotiek in de Groene Gordel*, Leuven 2005 p.33-34

⁷¹ ALDB, blauwe map.

⁷² ALDB, blauwe map.

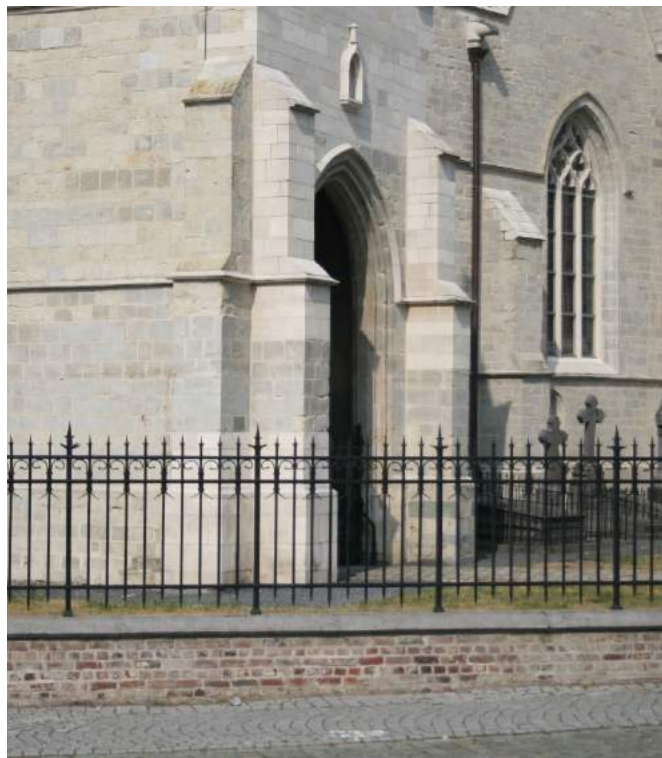
⁷³ ALDB, blauwe map.

3.1.1. KERKHOFMUUR

Rond de kerk lag vroeger het dorpskerkhof dat eerst met bomen en struiken en daarna met een muur omheind werd. Deze kerkhofmuur werd opgetrokken in baksteenmetselwerk afgedekt met blauwe hardsteen. Daarop werd een zwart geschilderd smeedijzeren hekken aangebracht. De zuilen in blauwe harsteen verdelen de kerkhofmuur in afzonderlijke muurdelen en de twee smeedijzeren hekken gaven toegang tot het kerkhofje.

In 1901 nam een nieuw kerkhof buiten de dorpskom de begraaffunctie over en binnen de omheining van de kerkhofmuur werd een parkje aangelegd. Langs de zuidzijde van de kerk werd de opstelling van enkele oude grafzerken bewaard. Langs de noordzijde van de kerk werden de grafzerken eerst schuin tegen de kerkmuur geplaatst en in de restauratiefase 2009-2012 opgehangen. Verder werden allerlei soorten bomen en struiken aangeplant (naaldbomen, beuken, eiken, kastanjelaar, enz.) gazons en wandelpaden werden aangelegd en zitbanken opgesteld, maar die zijn nu verdwenen.

Langs de zuidzijde van de kerk voor de kerkhofmuur werd een gedenkmonument ter ere van de gesneuvelden van WO I (en later ook WO II) opgericht.



Figuur 52: Kerkhofmuur rond 1943, KIK B049363

Figuur 53: Gerestaureerde kerkhofmuur met arduinen zuilen en traliewerk, 2018

Figuur 54: Gerestaureerde kerkhofmuur met en traliewerk, 2018

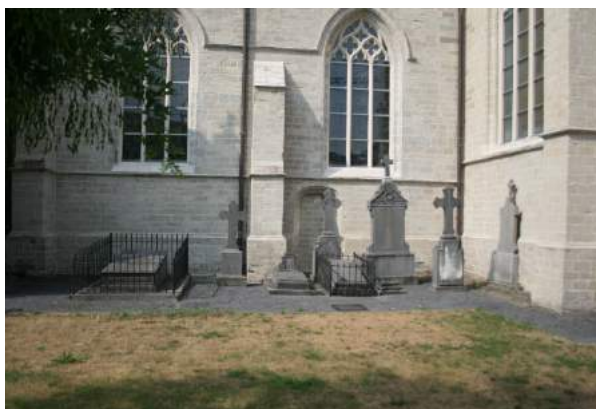
3.1.2. GRAFMONUMENTEN

Het begraven binnen in de Sint-Gertrudiskerk begon in de eerste helft van de 17^{de} eeuw. Hierdoor bestond de vloer van de kerk voornamelijk uit grafstenen. Rond 1790 werd er enkel nog op het kerkhof begraven en niet meer in de kerk. In het Rijksarchief van Leuven werd een laat 18^{de}-eeuws document teruggevonden met 'Opgave van de grafgedenktekens, opschriften, geslachtwapens, enz, welke thans in de kerk van Ternath zich geplaatst vinden.'⁷⁴ Dit document inventariseert 36 graftekens tussen 1634 en 1745 die in de kerk aanwezig waren. Het document toont rechthoekige vakken met de opschriften van de graven in inkt en de reliëfdecoratie in schetsmatige tekeningen uitgevoerd in potlood. Vandaag zijn van de 36 graven nog maar 11 bewaard, waarvan zich negen langs de kerkmuren en twee binnen in de kerk bevinden.

Deze grafplaten werden waarschijnlijk uit de kerk genomen tijdens de restauratiewerken van Van Ysendijck en langs de kerkmuur geplaatst. Tijdens de gevelrestauratie in 2012 werden ook de grafstenen en grafmonumenten gereinigd en terug langs de kerkmuur geplaatst of opgehangen.



Figuur 55: Grafstenen langs de zuidelijke zijbeuk, 1943, KIK A056701



Figuur 56: Grafstenen langs de zuidelijke zijbeuk, 2018



Figuur 57: Grafstenen langs de zuidelijke zijbeuk, 1943, KIK A056700



Figuur 58: Grafstenen langs de zuidelijke zijbeuk, 2018



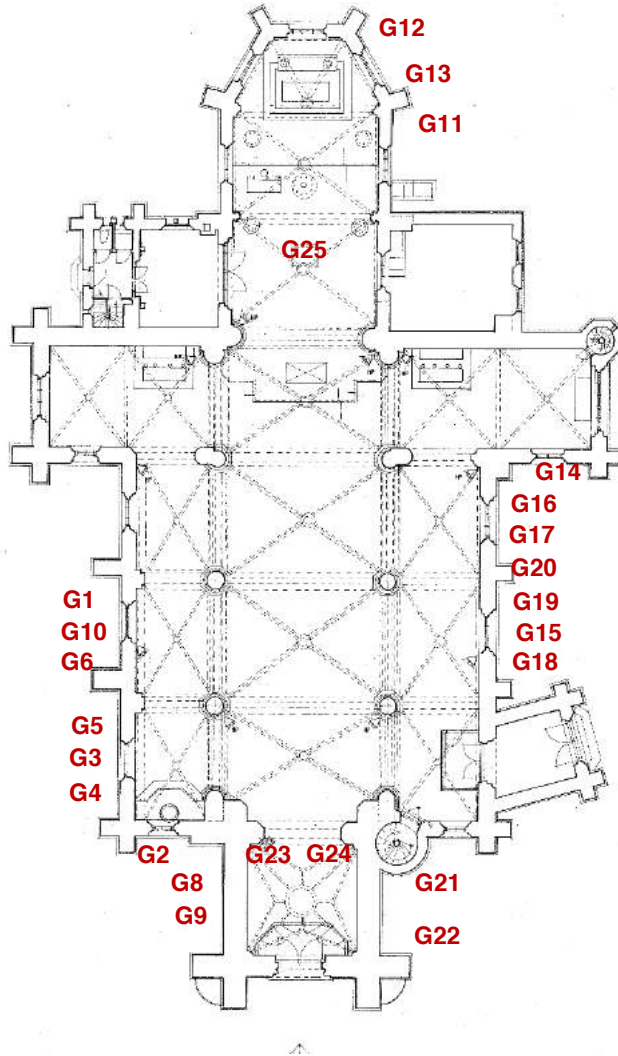
Figuur 59: Grafstenen langs de noordelijke zijbeuk, 1943, KIK A056699



Figuur 60: Grafstenen verankerd in buitenmuur noordelijke zijbeuk, 2018

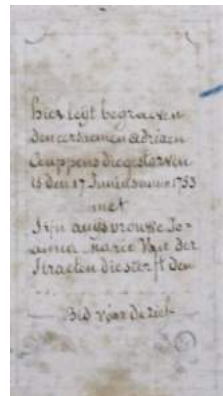
⁷⁴ RAL, Kerkarchief Vlaams Brabant, 26771

Overzichtsplan



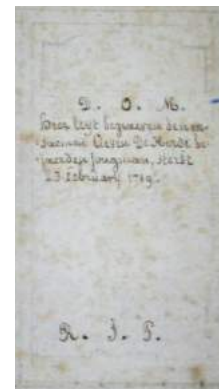
G1 | Grafsteen Ceuppens en Vanderstraeten

OVERLEDENE	Ceuppens en Vanderstraeten
DATUM	1753
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2175
OPSCRIFT	HIER LEYT BEGRAVEN DEN EERSAEMEN ADRIAEN CEUPPENS DIE GESTORVEN IS DEN 17 JUNIUS ANNO 1753, MET ZIJN HUYSVROUWE JOANNA MARIE VANDERSTRAETEN, DIE STERT DEN... BID VOOR DE ZIELEN.



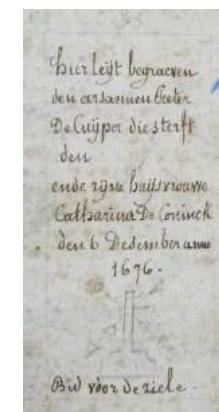
G2 | Grafsteen De Herde

OVERLEDENE	Lieven De Herde
DATUM	1719
PLAATS	Westelijke buitenmuur
AFMETINGEN	H:168 cm en B: 96 cm
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2164
OPSCHRIFT	D.O.M. HIER LEYT BEGRAEVEN DEN EERSAEMEN LIEVEN DE HERDE, BEJAERDEN JONGMAN, STERFT 23 FEBRUARI 1719



G3 | Grafsteen De Cuyper en De Coninck

OVERLEDENE	De Cuyper en De Coninck
DATUM	1676
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAEVEN DEN EERSAEMEN PEETER DE CUYPER DIE STERFT DEN (14 FEBR. OF 6 APRIL) 1668 ENDE ZYNE HUYSVROUWE CATHERINA DE CONINCK DEN 6 DECEMBER A 1676. BID VOOR DE ZIELEN



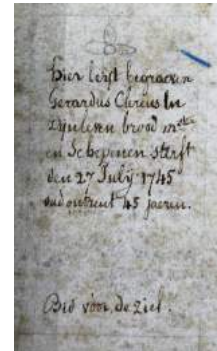
G4 | Grafsteen Onbekend

OVERLEDENE	Onbekend
DATUM	1600-1699
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
AFMETINGEN	H: 200 cm B: 113 cm
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2169
OPSCHRIFT	/ ONLEESBAAR
RELIËF	Engel die wapenschild vasthoudt en onderaan een doodskop



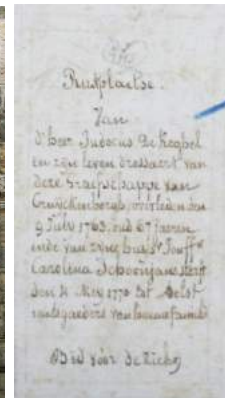
G5 | Grafsteen Clerens

OVERLEDENE	Clerens
DATUM	1745
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAEVEN GERARDUS CLERENS, IN ZIJN LEVEN BROOD.. EN SCHEPENEN, DIE STERFT DEN 27 JULY 1745 OUD OMTRENT 45 JAEREN.BID VOOR DE ZIELE



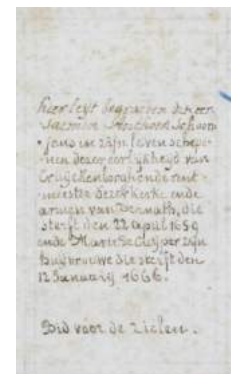
G6 | Grafsteen De Keghel en Schoonjans

OVERLEDENE	De Keghel en Schoonjans
DATUM	1763-1770
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	RUSTPLAETSE VAN D'HEER JUDOCUS DE KEGHEL IN SYN LEVEN DROSSAERT VAN DEN GRAEFSCHAPPE VAN CRUYCKENBORGH, OVERLEDEN DE 9 JUNI 1763, OUDT 67 JAEREN, ENDE VAN SIJNE HUYSVROUWE JOEFFR CAROLINA SCHOONJANS, STERFT DEN 14 MEY 1770 TOT AELST, MITSGAEDERS VAN HUNNEN FAMILIE. BID VOOR DE ZIELEN



G7 | Grafsteen Schoonjans en De Cuyper

OVERLEDENE	Schoonjans en De Cuyper
DATUM	1659-1666
PLAATS	?????
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAEVEN DEN EERSAEMEN ANTHOEN SCHOONJANS, IN ZYN LEVEN SCHEPENE DEZER HEERLIJCKHEYDT ENDE RENTMEESTER DEZER KERCKE ENDE ARME VAN TERNATH, DIE STERF DEN 22 APRIL 1659, ENDE MARIE DE CUYPER ZYN HUYSVROUWE DIE STERFT DEN 12 JANUARI 1666. BID VOOR DE ZIELEN.
RELIËF	Centraal een doodskop, links een kop van een rund en rechts een eg



G8 | Grafsteen Truyts en Van den Eynde

OVERLEDENE	Truyts en Van den Eynde
DATUM	1724
PLAATS	Noordelijke muur van de toren
AFMETINGEN	H: 196 cm B: 114 cm
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2172
OPSCHRIFT	D.O.M. MONUMENTUM RED ADM DM JACOBI TRUYTS QUI HUIUS LOCI 33 ANNIS ZELOSI PASTORIS MUNIA OBIVIT OBIIT É! OCTOBRIS 1724 AC FRATRES EJUS ARNOLD TRUYTS ET MARIAE VAN DEN EYNDE CONJUGAM, OBIITHAEC 10 JUNIUS 1701, OBIIT HAEC 7 JULIUS 1707 R.I.P.
RELIËF	Miskelk en hostie

**G9 | Grafsteen Jacobs en Dooremont**

OVERLEDENE	Jacobs en Dooremont
DATUM	1659-1668
PLAATS	Noordelijke muur van de toren
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAEVEN DEN EERSAEMEN CORNELIS JACOBS, PACHTER IN ZYN LEVEN, DIE STERFT DEN 22 FEBRUARI 1668 ENDE JOANNA DOOREMONT, ZYNE HUYSVROUWE, DIE STERFT DEN 2 DECEMBER A° 1659. BID VOOR DE ZIELEN.

**G10 | Grafsteen Brecht**

OVERLEDENE	Brecht
DATUM	1727
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAEVEN DEN EERW. HEERE CORNELIUS RUDOLPHUS BRECHT, BENEFICIANT VAN ST BARBARA ENDE SEER GODVRUCHTIGEN ONDERPASTOOR OMTRENT 30 JAEREN DESER PAROCHIE, GESTORVEN DEN 4 8BRIS 1727



G11 | Grafsteen Cautier

OVERLEDENE	Cautier
DATUM	1866
PLAATS	Z-O buitenmuur koor
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	D.O.M. TER ZALIGER GEDACHTENIS VAN DEN ZEER EERWEERDEN HEER AEMILIUS STEPHANUS CAUTIER VOORHEEN PASTOOR TE ETTERBEEK GEBOREN TE LEUVEN DEN 17 MEI 1796 OVERLEDEN TE SCHAARBEECK DEN 23 OCTOBER 1866 HIJ WAS EEN VREEDZAME EN LIEVDADIGE HERDER OOK WVERD HIJ BEMIND VAN EENIEDER ZIJN NAAM ZAL GEZEGEND ZIJN R.I.P.
RELIËF	In de vorm van een kapelletje, miskelk en klokje

**G12 | Grafsteen zoon van Charles en Joanna**

OVERLEDENE	Zoon van Charles en Joanna
DATUM	1882
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	D.O.M. HIER LEYT BEGRAEVEN DE HEER ZOON VAN HEER CHARLES EN VAN JOANNA OV ETON JONGMAN OUD 46 JAEREN OVERLEDEN DEN 28 JUNI 1882 R.I.P.

**G13 | Grafmonument Vande Slagmolen**

OVERLEDENE	Vande Slagmolen
DATUM	1884
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen kruis
OPSCHRIFT	BID VOOR DEN ZIEL VAN PETRUS VANDE SLAGMOLEN GEBOREN TE SINT MERTENS BODEGEM DEN 4 JUNI 1815 OVERLEDEN DEN 30 OCTOBER 1884, R.I.P.



G14 | Grafmonument Vanden Plas

OVERLEDENE	Vanden Plas
DATUM	1881
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen plaat op voetstuk met fronton
OPSCHRIFT	D.O.M. TER ZALIGER GEDACHTENIS VAN DE EERW. NIKOLAAS JOZEF VANDEN PLAS GEBOREN TE LEUVEN 1808 PRIESTER GEWIJD TE MECHELEN 13 JUNI 1833 ONDERPASTOOR TE TERNATH 4 DECEMBER 1835 ONDERPASTOOR TE ETTERBEEK 6 MEERT 1835 PASTOOR TE TERNATH 17 JUNI 1854 STERT ER DE 5 AUGUSTUS 1881
RELIËF	Korenaren, druiventrossen, hostie

**G15 | Grafmonument De Mol en Rossel**

OVERLEDENE	De Mol en Rossel
DATUM	1869-1899
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen kruis op sokkel
OPSCHRIFT	TER GODVRUCHTIGE GEDACHTENIS VAN MARIA ELISABETH DE MOL GEBOREN TE DILBEEK DEN 19 NOVEMBER 1809 EN OVERLEDEN TE TERNATH DEN 5 JUNI 1899 WEDUWE VAN CAROLUS JOHANNES ROSSEL GEBOREN TE ITERBEEK DEN 3 NOVEMBER 1869 BID VOOR HEN

**G16 | Grafmonument Vernailen**

OVERLEDENE	Vernailen
DATUM	1886
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen plaat met kruis
OPSCHRIFT	D.O.M. GEDACHTENIS VAN MARIA JOSEPHINA VERNAILLEN ECHTGENOOTE VAN PETRUS SLINGENEYER GEBOREN TE NINOVE DEN 10 OCTOBER 1814 EN GESTORVEN TE TERNATH DEN 12 OCTOBER 1886 BIDT VOOR HAAR R.I.P.



G17 | Grafmonument De Wever en Van Ransbeek

OVERLEDENE	De Wever en Van Ransbeek
DATUM	1888
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen plaat op voetstuk met fronton
OPSCHRIFT	A LA MEMOIRE DE NOS REGRETTES PARENTS LIBERT DE WEVER NE A LOMBEEK SAINTE CATHERINE LE 26 MARS 1839 ET DECEDE A TERNATH LE 3 JANVIER 1888 ADELAIDE VAN RANSBEEK VEUVE DE LIBERT DE WEVER NEE A TERNATH LE 26 JANVIER 1848 ET DECEDEE LE 28 OCTOBRE 1888 R.I.P.
RELIËF	Rouwkrans en plantentakjes



G18 | Grafmonument Heymans en Van Lierde

OVERLEDENE	Heymans en Van Lierde
DATUM	1888
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen grafzerk met ijzeren hekwerk
OPSCHRIFT	HIER RUSTEN ENGELBERTUS HEYMANS GEBOREN TE VLESENBEEK DEN 20 JULI 1811 OVERLEDEN TE TERNATH DEN 15 MEERT 1888 EN ZIJN ECHTGENOTE JOANNA FRANCISCA VAN LIERDE GEBOREN TE TERNATH DEN 17 MEI 1816 ER OVERLEDEN DEN 22 MEI 1888 R.I.P.



G19 | Grafmonument Perrard

OVERLEDENE	Paulin Perrard
DATUM	1870
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen zerk met blok met voluten
OPSCHRIFT	A LA MEMOIRE DAME PAULINE PERRARD EPOUSE DE M. JEAN CRABBE DECEDEE LE 15 OCTOBRE 1870 R.I.P.



G20 | Grafmonument Vaerman, De Croes en Van Ransbeek

OVERLEDENE	Vaerman, De Croes en Van Ransbeek
DATUM	1842-1869
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduinen zerk met rechtopstaande blok met kruis en ijzeren hekwerk
OPSCHRIFT	D.O.M. A LA MEMOIRE DE DAUE JEANNE DOROTHE VAERMAN NE A TERALPHENE LE 26 AOUT 1806 DECEDEE A TERNATH 7 DECEMBRE 186 ? PIERRE FRANCOIS DE CROES SON EPOUX EN PREMIERES NOCES NE A TERNATH ?? SEPTEMBRE 1804 ET DECEDE LE 26 SEPTEMBRE 1842 PIERRE VAN RANSBEEK SON EPOUX SECONDES NOCES NE A OPWIJCK DECEDE A TERNATH 9 MAI 1864 A L'AGE DE 72 ANS R.I.P.

**G21 | Grafsteen De Mol**

OVERLEDENE	De Mol
DATUM	1671
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2162
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAVEN DEN EERSAMEN JAN DE MOL, STERFT 6 MEY AN° 1671. BID VOOR ZIELE
RELIËF	Centraal een afbeelding in de vorm van een medaillon waarin een wapenschild met een eg zit.

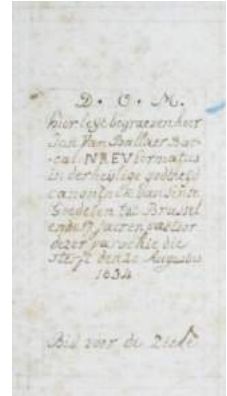
**G22 | Grafsteen Kieckens en Van Ransbeke**

OVERLEDENE	Kieckens en Van Ransbeke
DATUM	1641-1650
PLAATS	Zuidelijke muur toren
MATERIAAL	Arduin
OPSCHRIFT	HIER LEYT BEGRAVEN DEN EERSAMEN JAN KIECKENS DEN 3 8BER 1650 RN JOANNA VAN RANSBEKE, ZY, HUYSVROUWE, DIE STERFT DEN 25 DECEMBER AN°1641. BID VOOR DE ZIELEN.
RELIËF	Twee medaillons waarin links vrouw en kind op de arm, rechts een eg, tussenbeide een doodskop



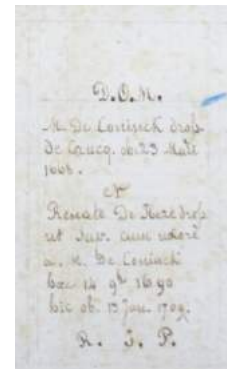
G23 | Grafsteen Van Ballaer

OVERLEDENE	Van Ballaer
DATUM	1634
PLAATS	Noordelijke binnenmuur toren
MATERIAAL	Arduin
KIK OBJECT	2159
OPSCHRIFT	D.O.M. HIER LEYT BEGRAVEN HEER IAN VAN BALLAER, BACCAL : NREV FORMATUS IN DER HEYLIGE GODTHEYD, CANONINCK VAN SINTE GOEDELLEN TOT BRUSSEL ENDE 17 JAEREN PASTOOR DESER PAROCHIEIN DIE STERFT DEN 20 AUGUSTUS 1634. BIDT VOOR DE SIELE
RELIËF	Engel met schild



G24 | Grafsteen De Coninck en De Heze

OVERLEDENE	De Coninck en De Heze
DATUM	1668
PLAATS	Zuidelijke binnenmuur toren
MATERIAAL	Arduin, marmer
KIK OBJECT	2161
OPSCHRIFT	D.O.M. M. DE CONINCK DROSS. DE CRUCQ OB MAII 1668 ET RENATO DE HEZE DROSS. UT SUP CUM UXORE A.M. DE CONINCK HAEC 14 9B. 1690 HIC OB 13 JAN 1709 R.I.P.



G25 | Grafsteen de Fourneaux

OVERLEDENE	Familie de Fourneaux
DATUM	1890-1910 (18 ^{de} eeuw)
PLAATS	Koor
MATERIAAL	Marmer
KIK OBJECT	2161
OPSCHRIFT	OSTIUM MONUMENTI FAMILIAE DE FOURNEAUX DE CRUYCKENBORGH



3.1.3. GEVELS EN TOREN

De gevels hebben een eenvoudige opbouw. Ze zijn in traveeën verdeeld door telkens een kruisboogvenster tussen twee steunberen. Het koor twee rechte traveeën en een driezijdige apsis. Tussen het koor en de kruisbeuk bevindt zich aan de zuidelijke zijde de sacristie uit 1779 en aan de noordelijke zijde de opberggruimte met doksaal uit 1900. De noordelijke en zuidelijke kruisbeuk zijn grotendeels identiek. Alleen is de noordelijke kleiner en smaller dan de zuidelijke en heeft het muurlisenen. Beiden hebben geen portaaluitbouw.⁷⁵

De noordelijke zijbeuk bestaat uit drie traveeën die zich onder één dak bevinden. De zuidelijke zijbeuk is naar Brabantse wijze, voorzien van topgevels met zadeldaken, die zeer eenvoudig van vorm zijn. Opvallend is dat in de middelste travee het venster niet centraal staat. In de derde zijbeuktravee is onderaan een toegemetseld korbboogportaal te zien, wat erop wijst dat daar een ingang moet bestaan hebben. Behalve de toren zijn de kerkzolders ook toegankelijk via een veelhoekige traptoren, aangebouwd op een hoek van de zuidelijke kruisbeuk.⁷⁶

Bij de restauratie van de kerk tussen 1902-1905 werd er van de gelegenheid gebruik gemaakt om in de eerste travee een zuidelijke zijportaal open te werken en in te richten als een secundair toegangsportaal. Dit portaal is schuin geplaatst in de richting van de markt en heeft een supra porta met drieboogpas versiering.

De toren heeft een hoogte van 51,57 meter. De versneden hoeksteunberen, die spitsvormig eindigen, verminderen van breedte naarmate zij opklimmen. Ze zijn versierd met casementen, die bovenaan telkens voorzien zijn van een driepasboog. Boven de brede spitsboogvormige galmgaten met blind maaswerk, niet alleen op het timpaan maar ook onderaan, bevindt zich een elegante, opengewerkte borstwering met visblaasmotieven. Het dak van de toren is vierkantig en eindigt met een naald waarop het kruis is gemonteerd.

Op de hoeken zijn waterspuwers aangebracht.

De westgevel is doorbroken met een sterk geprofileerd korbboogportaal en een hoog spitsboogvenster.

Langs de zuidelijke kant is er een rond zijtorentje waarin een draaitrap tot het klokkenhuis gaat, dit torentje draagt een kruik zinspelend op de benaming der heerlijkheid 'Kruikenburg'. Verder is er ter hoogte van de galmgaten een paneel dat vroeger een zonnwijzer droeg. Een accoladeboog bekroont het vlak met de wijzerstaaf dat het jaartal 1657 draagt.⁷⁷

In 1894 werden de gevels en de kroonlijst in Lediaanse kalkzandsteen hersteld met Euvillesteen en opgekuist. Tussen 2009-2012 werden de gevels opnieuw gerestaureerd.



Figuur 61: Zicht op zuidelijke kant toren, 2018



Figuur 62: Zicht op zuidelijke kant sacristie en koor, 2018



Figuur 63: Zicht op zuidelijke zijbeuk, 2018



Figuur 64: Zicht op noordelijke zijbeuk, 2018

⁷⁵ Bergmans 2005, p.33-34

⁷⁶ Idem

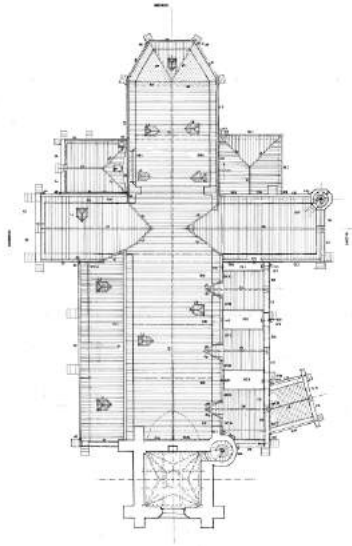
⁷⁷ Idem

Tussen 2009-2012 werden de gevels gerestaureerd. Onderstaande beschrijving en schadebeeld vermelden enkel de probleempunten aan de toren, vastgesteld door een recente inspectie door monumentenwacht naar aanleiding van een afgebroken stuk van een spuer.

GEVELS	<i>BESCHRIJVING</i>	<i>SCHADEBEELD</i>
BALUSTRADE	Euvillesteen	De balustrade dient structureel en naar verwerking toe opgevolgd.
SPUWERS	Euvillesteen	Van de 4 spuwers werd er 1 vernieuwd. De 3 andere waterspuwers vertonen verwerking, maar er zijn geen breuken vastgesteld. Mogelijk komt er op korte termijn een scheur en komen stukken steen los Het 'hoofd' van de waterspuwer (NW) is afgebroken en naar beneden gevallen. Nog loszittende stukjes steen werden door Monumentenwacht verwijderd.
KOEPEL TRAPTOREN	Massengis	De witte stenen dakbedekking vertoont volgende gebreken: <ul style="list-style-type: none"> - Het voegwerk is verweerd en er groeien plantjes in. Voornamelijk aan de dakvoet is dit het geval; - Op enkele plaatsen is een ernstig verweerde steen. Dit is niet goed controleerbaar omdat het dak van de traptoren niet veilig toegankelijk is. Mogelijk komen op korte termijn stukken steen los. Deze kunnen op de straat vallen; - Volgens beperkt fotomateriaal van de vorige inspectie (2015) verergert de schade vrij snel.

3.1.4. DAKEN

In 1894 werd het dak door aannemer Ed. Dublie helemaal vernieuwd en met leien bedekt. De gebinten boven het koor en het schip zijn niet even oud en vertonen duidelijke verschillen in opbouw. Boven de noordelijke en de zuidelijke dwarsbeuk bleven de oude gebinten bewaard. Begin jaren '70 werden herstellingen uitgevoerd aan het dak en alle leien vernieuwd o.l.v. architect P. Doms. Tijdens de laatste restauratiewerken (2009-2012) werden er herstellingen aan het daktimmerwerk uitgevoerd. De dakstructuur verkeert in goede staat.⁷⁸



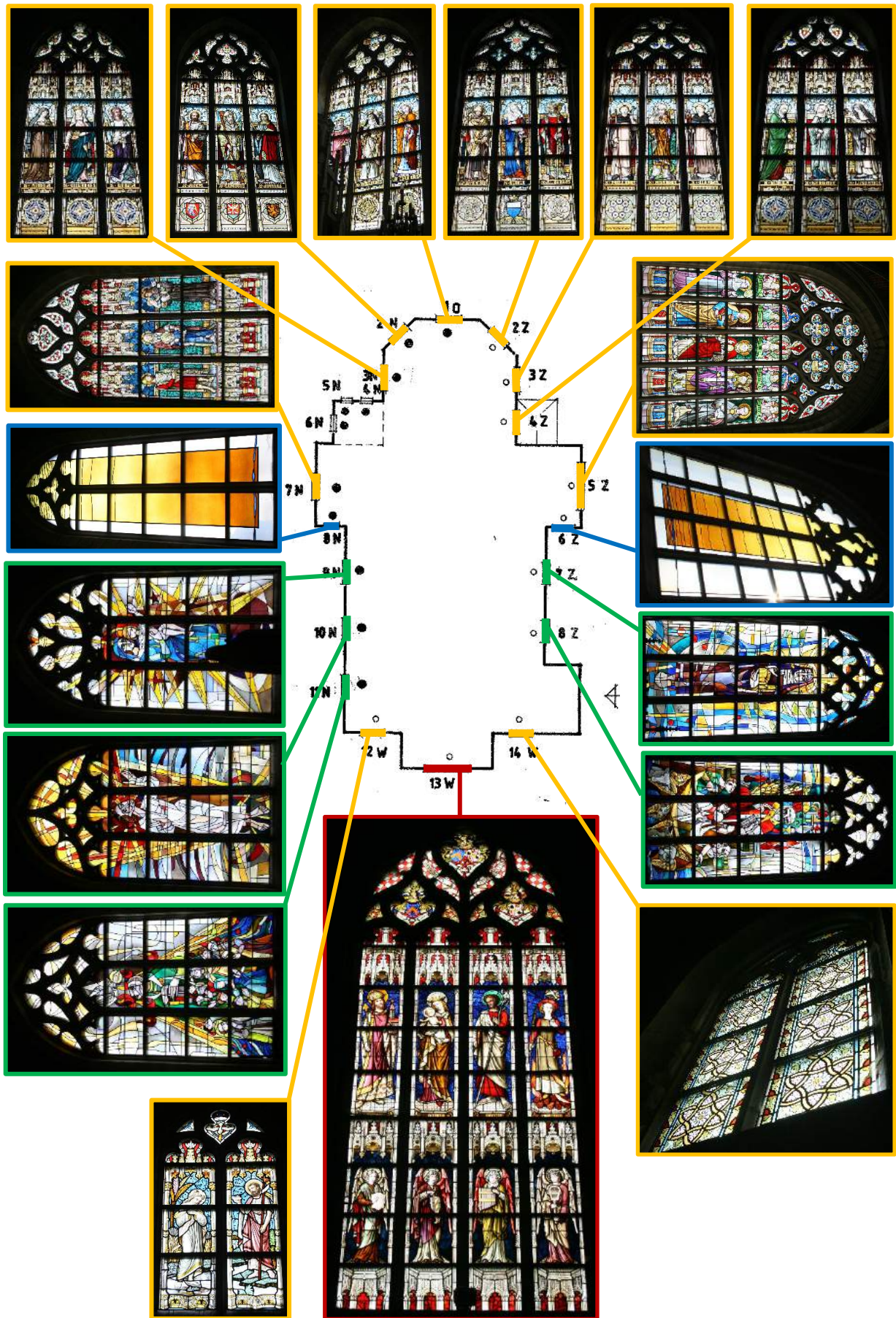
Figuur 65: Opmeting daken, Luc De Backer, 2005

Figuur 66: De daken via Google Maps, 2018

⁷⁸ ALDB, blauwe map

DAKEN	<i>BESCHRIJVING</i>	<i>SCHADEBEELD</i>
DAKVLAKKEN	Leien 17cm x27cm	De onderste 1m20 van de daken werd vernieuwd in formaat 18cm x 28cm tijdens de restauratiefase van 2010-2012. De andere leien vertonen schade. Toren : plaatselijk verschoven leien, aan de dakvoet ontbreken leien.
LADDERHAKEN		Traptoren en torenspits : er zijn geen genormeerde ankerpunten en ladderhaken, waardoor de dakvlakken niet veilig bereikbaar zijn voor controle en/of herstellingen
GOTEN AFVOEREN	Koper	/
NOKKEN SLABBEN TORENBEKLEDING	Lood Het platform tussen balustrade en torenspits is bekleed met lood.	In slechte staat In slechte toestand : opgescheurde naden. De loodbedekking op de hoek onderaan het dakvlak ontbreekt. Hier is een lek en de bebording en dakstructuur zijn hier ingerot : te vernieuwen.
VERVUILING		De slechtvalk vervuilt de goot / rondgang en spuwers met kadavers van duiven
KRUISEN TORENHAAN	Kruisen in smeedijzer Haan en bol in koper	Het torenkruis is roestig, plaatselijk ontbreekt ornamentenring. De metalen ankers tussen het muurwerk van de toren en de balustrade zijn licht roestig
SCHOUW	Dubbelwandige inox schouwpijp	/
STRUCTUUR BEBORDING	Hout, eik Hout, grenen	Toren : door verchoven / ontbrekende leien en verdwenen loodbedekking (hoeken) plaatselijke aantastingen.
DAKKAPellen	Hout, eik	Bij het houtwerk rond het luik van de dakkapel in de torenspits zijn de verflagen ernstig verweerd. Het blanke hout is zo niet meer afdoende beschermd tegen vertering en begint in te rotten.

3.1.5. GLAS-IN-LOODRAMEN



De 18 aanwezige glas-in-loodramen in de kerk dateren uit vier verschillende periodes die telkens gelinkt kunnen worden aan een glazenier : 1870, 1894-1905, 1975 en 2011.

Raam 13 west werd tijdens de werken aan de toren (1998-2000) voorzien van voorzetbeglazing, het glas-in-lood werd gerestaureerd door F. Penders uit Lanaken.

In 2011 werden alle ramen voorzien van voorzetbeglazing, en gerestaureerd door de firma Oculus uit Bever. Er werden ook twee nieuwe glasramen geplaatst, ontworpen door J. Caen. Gezien hun huidige goede staat wordt in deze inventaris geen schadebeeld opgenomen, er is wel vervuiling met spinrag vastgesteld.

1874: H. Dobbelaere (1822-1885)

Het oudste glasraam werd door de glaskunstenaar Henri Dobbelaere gemaakt en door de familie de Fourneau van Kruikenburg in 1874 geschonken.⁷⁹

Henri Dobbelaere volgde een opleiding als schilder aan de Brugse Stedelijke Academie en de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen, waar hij leerling was bij G. Wappers en een Eerste Prijs behaalde. Zijn schilderijen zijn te situeren in een romantische tijdsgeslacht en behandelen vooral religieuze en historische onderwerpen, zo bv. 'De terugvinding van het lijk van Karel de Stoute' en 'Memling schildert het Sint-Ursulaschrijn'. Hij huwde met Julia Thérèse Tulpinck. Zij kregen 8 kinderen van wie Jules, geboren in 1859, de oudste was. Hij zou in het voetspoor van zijn vader treden en het atelier verderzetten. De andere kinderen kozen allen voor het kloosterleven. Het stichten van een gezin viel samen met het opstarten van een atelier als glazenier (1860), wat wellicht voor een zekerder inkomen zorgde dan het bestaan als kunstschilder. Voortaan wijdde hij zich in hoofdzaak aan dit ambacht. Vele glasramen in het Brugse (Sint-Salvators-, de Potterie, H.-Bloedkapel...) getuigen hier nog van.⁸⁰

13W | H.H. Henricus, Josephus, Maria en Eulalie

VOORSTELLING	H.H. Henricus, Josephus, Maria en Eulalie
KUNSTENAAR	H. Dobbelaere en J. Dobbelaere
DATUM	1874; 1900
PLAATS	Westelijke wand, toren
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Henricus', 'S. Maria', 'S. Josephus', 'S. Eulalie'
ICONOGRAFIE	De H.H. Henricus en Eulalie de patroon en patrones zijn van graaf en gravin de Fourneau-de Festraets. Tijdens de verbouwingswerken rond 1896 werd het glasraam naar onder vergroot: er werden 4 gevleugelde musicerende engelfiguren toegevoegd.



1890-1904: Glazeniers J. Dobbelaere (1859-1916) en J. Casier (1852-1925)

In 1896 hadden de nieuwe gotische vensteropeningen ook nieuwe glas-in-loodramen nodig. Deze, zowel decoratieve (12) als grauw-schilderingen (5), werden gemaakt door kunstglazeniers Jules Dobbelaere uit Brugge en Joseph Casier uit Gent. Al de glasschilderingen werden na hun plaatsing langs buiten met een extra glasruit en traliewerk beschermd.⁸¹

Als glazenier werd **Jules Dobbelaere** opgeleid in het atelier van zijn vader Henri Dobbelaere, dat hij succesvol verderzette na diens dood in 1885. Het atelier was enorm productief en leverde glasramen voor talrijke kerken en

⁷⁹ Herpelinck 1993, p. 102

⁸⁰ <http://www.odis.be/hercules/toonPERS.php?id=60467> (geraadpleegd op 18/08/2018)

⁸¹ Lascabanne 1902, p. 36-37

kloosterkapellen in België, maar ook ver over de grenzen. Naast opdrachten in de Europese buurlanden, verscheepte het atelier ook glasramen naar Amerika en het verre Oosten. Het overlijden van Jules op vrij jonge leeftijd maakte aan dat succesverhaal een einde. Bij gebrek aan een opvolger, werd het atelier in 1918 verdergezet door Justin Peene, een verre verwant, maar het zou nooit meer de internationale uitstraling van voordien bereiken.⁸²

Joseph Casier was doctor in de Rechten (Katholieke Universiteit Leuven, 1873) en ging na zijn studies aan de slag in het familiebedrijf (vlasspinnerij) "Casier Frères". Hij huwde in 1878 met Henriette Leirens (1856-1886), dochter van de invloedrijke textielbaron en senator Léon Leirens-Eliaert uit Aalst. Na een familieruzie verloor hij in 1882 zijn baan bij de vlasspinnerij. Op uitdrukkelijk verzoek van zijn schoonouders engageerde Joseph Casier zich vanaf juni 1883 als partner en beheerder van de Usines Eliaert-Cools, een in Aalst gevestigde spinnerij. In april 1895 nam Casier het gerenommeerde glazeniersatelier Bethune-Verhaegen over. Dit glasatelier werd in 1854-55 opgericht door Jean-Baptiste Bethune (1821-1894), de pionier van de neogotiek in België, en vanaf 1876 voortgezet door architect Arthur Verhaegen (1847-1847). Casier gaf het atelier, dat zijn bloeiperiode nochtans achter de rug had, een nieuwe dynamiek, al bleef hij trouw aan Bethunes stijl. Casier realiseerde circa 275 projecten voor vooral religieuze instellingen. Na de dood van Casier nam Henri Coppejans (1883-1947) het atelier over.⁸³

10 | H.H. Pepinus-Sint-Gertrudis-Iduberga

VOORSTELLING	H.H. Pepinus-Sint-Gertrudis-Iduberga
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Oostelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'B. Pepinus', 'S. Gertrudis' en 'S. Iduberga'
ICONOGRAFIE	Sint-Gertrudis tussen haar ouders: de H. Iduberga en Pipinus van Landen die in de 7 ^{de} eeuw Austrasië bestuurde gedurende de regering van Clotarius II en koning Dagobert I



2Z | H.H. Theobald-Maria-Albrecht

VOORSTELLING	H.H. Theobald-Maria-ALDBrecht
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Zuid-oostelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Theobaldus', 'S. Maria' en 'S. Albertus'
ICONOGRAFIE	Dit glasraam werd in 1896 geschonken door de toen 72-jarige graaf Kamiel E.K.G. de Lichtervelde (1824-1924). Het toont de patroonheiligen van hun drie kinderen, die toen nog in leven waren. Onderaan in de middelste raamverdeling, prijkt het wapenschild van de familie de Lichtervelde



⁸² <http://www.odis.be/hercules/toonPers.php?taalcode=nl&id=60468> (geraadpleegd op 18/08/2018)

⁸³ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/persoon/10422> (geraadpleegd op 18/08/2018)

3Z | H.H. Follianus-Amandus-Ultanus

VOORSTELLING	H.H. Follianus-Amandus-Ultanus
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Zuidelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Folianus', S. Amandus' en 'S. Ultanus'
ICONOGRAFIE	Folianus en Ultanus waren Ierse monniken en Amandus kwam uit Aquitanië; in de 7 ^{de} eeuw predikten zij op onze streken en hebben een belangrijke rol gespeeld in het leven van Sint-Gertrudis.



4Z | H.H. Gudula-Germana-Lutgardis.

VOORSTELLING	H.H. Gudula-Germana-Lutgardis.
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Zuidelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Gudula', S. Germana' en 'S. Lutgardis'
ICONOGRAFIE	Heilige Goedele is patrones van Brussel, Sint-Lutgaris is patroonheilige van de Vlaamse Beweging (tweede helft van de 19 ^e eeuw)



5Z | Heilige Sacrament

VOORSTELLING	Heilige Sacrament
KUNSTENAAR	J. Casier
DATUM	1896
PLAATS	Zuidelijke transept
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	O. Salutaris Hostia' – 'Ecce Panis Angelorum', 'S. Julliana', 'S. Joannes', 'Ecce corpus meum', 'S. Norberuts', S. Thomas'
ICONOGRAFIE	Al de heiligen die hier staan afgebeeld brengen hulde aan het H. Sacrament (Lam Gods, de toonbroden, een pelikaan, de ark van het verbond) Personen: H. Juliana van Cornillion; H. Joannes, God de vader; H. Norbertus en H. Thomas van Aquino



7N | H.H. Victor-Anna-Antonius

VOORSTELLING	H.H. Victor-Anna-Antonius
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Noordoostelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Victor', 'S. Anna' en 'S. Antonius'



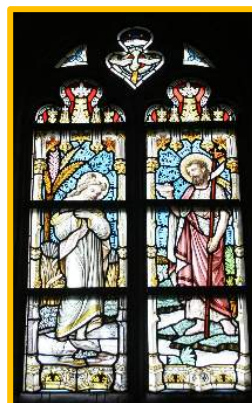
2N | H.H. Jozef-Ernest-Joannes

VOORSTELLING	H.H. Jozef-Ernest-Joannes
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Noordelijk zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Jozef', 'S. Ernest' en 'S. Joannes'
ICONOGRAFIE	Verbeeldt de patroonnamen van pastoor J.J.E. Lascabanne. Verder staat er ook het wapenschild van de toenmalige aartsbisschop van Mechelen, kardinaal Goossens met de leuze 'omnis et omnibus Christus'. Het wapenschild van de stad Brussel (geboorteplaats van Lascabanne) en België



12W | Doopsel van Christus in de Jordaan

VOORSTELLING	Doopsel van Christus in de Jordaan
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Noordelijke zijbeuk westelijke kant
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	Het doopsel van Christus in de Jordaan
ICONOGRAFIE	Het verbeeldt de doop van Jezus gedoopt door de Johannes de Doper.



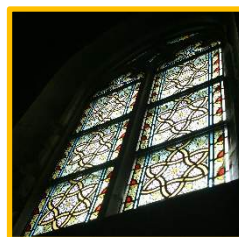
3N | H.H. Angela-Elisabeth Ursula

VOORSTELLING	H.H. Angela-Elisabeth-Ursula
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1896
PLAATS	Noordelijke zijde koor
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	'S. Angela', S. Elisabeth' en 'S. Ursula'
ICONOGRAFIE	Overste en 2 zusters Ursulinen



14W | *Grisaille*

VOORSTELLING	Grisaille
KUNSTENAAR	J. Dobbelaere
DATUM	1904
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk westelijke kant
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/



1975: Glazenier M. Nevens (1929-2017)

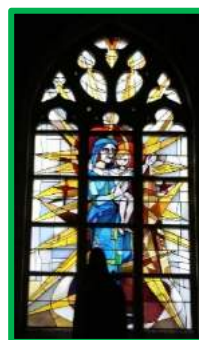
De zijbeuken ontvangen hun licht uit 5 glasramen die omstreeks 1975 werden geplaatst. Zij werden door de glazenier M. Nevens uit Lot ontworpen.⁸⁴

Maurits Nevens specialiseerde zich in de monumentale kunsten en leerde het glazeniersambacht aan de *Kunstgewerbeschule* te Krefeld (Duitsland) waar hij het vak in de praktijk kon toepassen, ook voor restauraties. De cursus die hij in Salzburg volgde bij Oscar Kokoschka leidde tot zijn grote interesse voor de expressionisten en het Bauhaus. Nevens ontwikkelde zich tot een veelzijdig kunstenaar die niet enkel als glazenier werkzaam was maar op diverse terreinen van de kunst actief was. Hij heeft namelijk ook een rijke productie op zijn actief staan aan fresco's, graffiti, mozaïeken, wandschilderingen, aluchromie, schilderijen op doek en tekeningen. Hij doceerde kunstvakken, onder meer aan het Sint-Lucasinstituut te Gent.

Als kunstglazenier kreeg hij een eerste erkenning in 1958 door de Eerste prijs voor een glasraam bestemd voor de Wereldtentoonstelling te Brussel. Met de monumentale glasramen in de Priester Poppekapel te Moerzeke verwierf hij nationale bekendheid. Zijn opdrachten die volgden beperkten zich niet tot eigen land maar hij verkreeg er ook voor het buitenland (Duitsland, Nederland, Italië, Amerika...). Naast glasramen voor kerkelijke gebouwen kreeg Nevens ook bestellingen van glasramen voor burgerlijke gebouwen waaronder instellingen als scholen en voor diverse types woningen. De ontwerpen zijn deels figuratief en deels abstract waarbij de kleurcompositie en lichtinval een belangrijke rol spelen. Zijn glasramen vertonen een grote expressiviteit en vooral zijn monumentale glasraamkunst staat gewoonlijk sterk in relatie tot de architecturale ruimte waarvan ze deel uitmaken.⁸⁵

9N | *Onze-Lieve-Vrouw met kind*

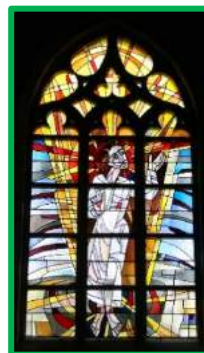
VOORSTELLING	Onze-Lieve-Vrouw met kind
KUNSTENAAR	M. Nevens
DATUM	1975
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/

10N | *De verrezen Christus*

⁸⁴ Herpelinck 1993, p. 102

⁸⁵ <https://inventaris.onroendergoed.be/dibe/persoon/9689> (geraadpleegd op 20/08/2018)

VOORSTELLING	De verrezen Christus
KUNSTENAAR	M. Nevens
DATUM	1975
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/



11N | Pinksteren, de nederdaling van de Heilige Geest

VOORSTELLING	Pinksteren
KUNSTENAAR	M. Nevens
DATUM	1975
PLAATS	Noordelijke zijbeuk
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/



7Z | Sint-Gertrudus

VOORSTELLING	Sint Gertrudis
KUNSTENAAR	M. Nevens
DATUM	1975
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/



8Z | Kerk in de hedendaagse gemeenschap

VOORSTELLING	Kerk in de hedendaagse gemeenschap
KUNSTENAAR	M. Nevens
DATUM	1975
PLAATS	Zuidelijke zijbeuk
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	/



2012: Glazenier J. Caen (1959-...)

Joost Caen is gespecialiseerd in de conservatie en restauratie van glas en doceert over deze thema's aan de Universiteit Antwerpen. Daarnaast is hij ook glaskunstenaar, stelt hij regelmatig tentoon en publiceert hij over dit thema.

8N en 6Z | *De heer is mijn licht en mijn leidsman*

VOORSTELLING	De heer is mijn licht
KUNSTENAAR	J. Caen en atelier Glasmalerei Peters Paderborn
DATUM	2011
PLAATS	Noordelijke en zuidelijk transept, west zijde
MATERIAAL	Gebrandschilderd glas
OPSCHRIFT	/
ICONOGRAFIE	Met deze realisatie wordt beoogd de toeschouwer te inspireren en innige warmte te geven. De horizontale loodlijntjes kunnen worden geïnterpreteerd als treden op onze levensweg in wisselwerking met het verhaal van Jezus leven. Bij onze geboorte worden we gedoopt in de kracht van God, het levend water, en van de Geest die ons verder stuwt en zuivert. Het kleine dynamische blauwe lijntje symboliseert deze opname in de christengemeenschap. In contrast met de lichte achtergrond in opaalglas staan de goudgele stèles als een door de Geest doordrongen inspirerende opdracht van elke dag: het is een gloedvolle bron van warmte, inzicht en activiteit. Een optische hoopvolle beweging naar boven toe door de degradatie van de gele kleur op het glas (Naar omschrijving van de glaskunstenaar) ⁸⁶



⁸⁶ Inventaris: Collectie van de kerk Sint-Gertrudis, Ternat van Kerkfabriek Sint-Gertrudis Ternat, n°112

3.2. INTERIEUR

'De pilaren der kerk, die de schone gewelven ondersteunen zijn slank opschietend en voorzien van kapitelen welk met wijngaardranken versierd zijn als zinnebeeld van 't geloof. Boven gaan die pilaren uit elkander met straalvormige gordels die kruislings de gewelven overlopen en hierdoor een levendige nabootsing geven der natuurlijke vertakking van een eeuwenoud bos'.⁸⁷

Lascabanne 1902

De Sint-Gertrudiskerk van Ternat is van oost naar west gericht in de vorm van een Latijns kruis. In de westertoren bevindt zich de hoofdingang van de kerk die leidt naar het driebeukig schip met een hoge middenbeuk en de twee lagere zijbeuken. De wanden werden eind 19^{de} eeuw afgewerkt met een simili-bepleistering (mengeling van cement, kalk en zand, afgewerkt met een stalen kam). Verder heeft het interieur geschilderde gewelfribben en sluitstenen.

De zijbeuken zijn van de middenbeuk gescheiden door twee rijen van 6 zuilen met achthoekige sokkels en met wijngaardranken uitgewerkte kapitelen die de bakstenen gewelven met gekruist en kanzuilig ribwerk ondersteunen.⁸⁸ De zuilen werden helemaal gehouwen met de beitel. De ribben van de zuidelijke zijbeuk rusten op 17^{de}-eeuwse geprofileerde consoles.⁸⁹ In het oosten is er het koor met aan de noordzijde het oksaal met orgel en aan de zuidzijde de sacristie.⁹⁰



Figuur 67: Zicht op het koor, 1910

Figuur 68: Zicht op het koor, 2018

Figuur 69: Zicht op het inkomportaal, 2018

⁸⁷ Lascabanne 1902, p. 36

⁸⁸ Idem

⁸⁹ Idem

⁹⁰ Herpelinck 1993, p. 101

3.2.1. ALGEMEEN INTERIEURAFWERKING

In dit subhoofdstuk wordt kort de algemene interieurafwerking aangekaart, met focus op de vloer, geschilderde gewelven, schrijnwerk en simili-bepleistering. Daarna worden de delen van het interieur afzonderlijk besproken

Algemeen

Vloeren

De vloer van de kerk is grotendeels opgebouwd uit gepolijste Doornikse steen (27 cm x 27 cm). In het koor en doopkapel wordt deze zwarte natuursteen afgewisseld met gepolijste carraramarmer (17 cm x 17 cm).

De vloer van het oksaal en sacristie zijn in tegenstelling tot de overheersende natuursteen in houten planken opgebouwd. Hier vallen twee types houten planken op: brede eiken 18^e-eeuwse planken waar de sacristiekasten op staan en 19^{de}-eeuwse grenen planken als vloer.

De zijaltaren van beide dwarsbeuken zijn in 1963, na de vernieuwing van de Liturgie, verlaagd van drie opstaptreden naar 1 opstaptrede. Hier zijn twee trappen weggehaald en de vloer is op die plaats vervangen door een *petit granit* tegel die in de hele dwarsbeuk doorloopt.

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
SCHIP	Blauwe hardsteen	De tegels in blauwe hardsteen vertonen geen ernstige gebreken. Er zijn ook tegels in donker marmerachtige kalksteen waarop krassen beter zichtbaar zijn
KOOR BERGING	Wit marmer Donkere marmerachtige kalksteen	Ter hoogte van de rooster en van de doorgang naar de berguimte liggen wat tegels los. Er zijn breuken en nogal wat randjes van de tegels afgebroken. Verspreid zijn er krassen en enkele lichte breuken of ondeskundige opvullingen met cement.
SACRISTIE	Naaldhout	Geen ernstige gebreken



Figuur 70: De gepolijste Doornikse steen dat over het algemeen in heel de kerk ligt, 2018

Figuur 71: De twee typen houten vloeren in de sacristie, 2018

Figuur 72: De vloer van het koor en de doopkapel, 2018

Geschilderde gewelven

De gewelven zijn opgetrokken uit baksteen en werden platvol gevoegd en afgeschilderd met baksteenrood om de vorm van de stenen weer te geven. Elk kruisribgewelf is samengesteld uit 4 gewelvbogen en een rijk versierde gewelfsleutel. De gewelfsleutel wordt gedragen door 2 diagonale ribben en ingevuld met boogkappen in een zichtbaar baksteenmetselwerk. Bij het koor, zuidelijke transept, noordelijk transept en zijbeuk liggen ze plat en zijn ze 10 cm dik. In de gewelven van de zuidelijk zijbeuk en hoofdbeuk liggen de bakstenen op de kop en zijn ze 20 cm dik. De gewelven werden opgebouwd met een lichtbeige stelmortel op basis van kalk en platvol uitgevoegd met een harde, lichtgrijze voegmortel op basis van kalk waaraan waarschijnlijk een deel tras werd toegevoegd.⁹¹ De voegen kregen geen afwerkingslaag.

Vanaf de 15^{de} eeuw hielden men op de sluitstenen van de gewelven de wapens van de weldoeners tot gedenkstenen ter herdenking van de schenkers. De restauratiewerken van het interieur onder de architect Van Ysendijck hielden dus voornamelijk de restauratie en herstel van de teruggevonden schilderingen en verguldingen in. De polychromiebeschildering werd uitgevoerd door de heer Strobbe uit Schaarbeek. Hij heeft de restauratie van de muurschilderingen gedaan in de dubbele boog, de nerven van de boog en de gewelfsleutels. Deze gewelfsleutels zijn afgewerkt met bladgoud. De gewelfribben en sluitsteen zijn afgewerkt met een matte, vervuilde verflaag. De sluitsteen is met hetzelfde verftype afgewerkt en heeft net als de ribben details die verguld werden. De vergulding werd beschermd met een olievernis die nu verdonkerd is. In de sluitstenen zijn nog achtergebleven restanten in de poriën van de steen van oudere verflagen.⁹²

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
GEWELVEN	De meeste gewelfvelden zijn opgebouwd met baksteen. Het voegwerk werd over de randen uitgestreken en bijgekleurd met een baksteenrode verf.	De gewelven verkeren in goede staat. Er werden geen ernstige gebreken waargenomen. Er zijn wel enkele plekken waar er vochtinsijpeling is geweest, waardoor er wat witte vlekken van zoutuitbloei zijn en waar de verf verdwenen of beschadigd is. Ter plaatse van enkele doorvoeringen is er beperkte schade aan de bakstenen.



Figuur 73: Stergewelf in toren, 2018
Figuur 74: Gewelfsleutel, 2018

⁹¹ PRO, *Sint-Gertrudiskerk, Ternat, Vooronderzoek van het interieur*, onuitgegeven studie 2010, p.2-3.

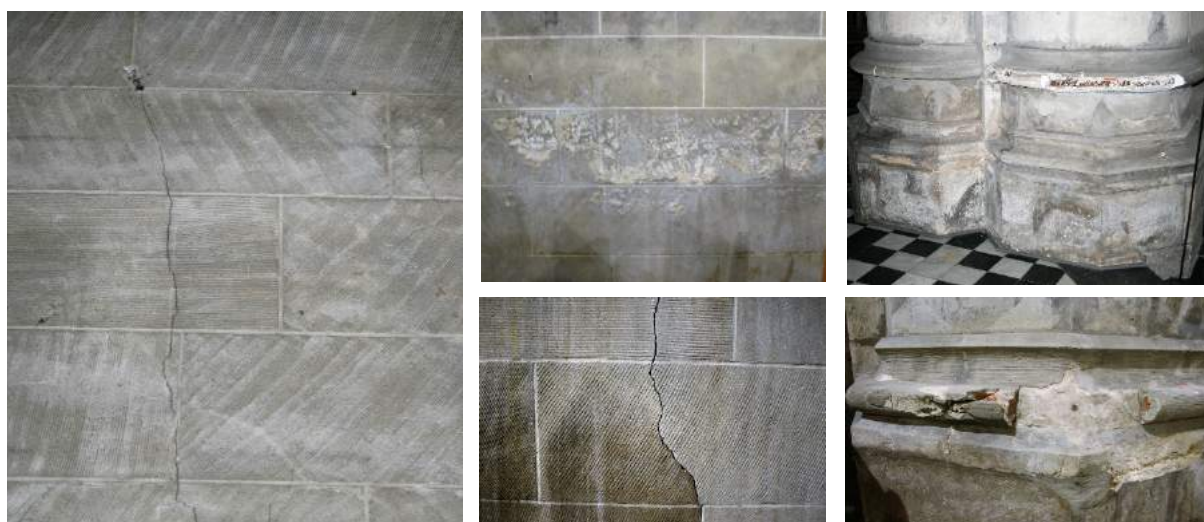
⁹² PRO 2010, p.9

Muren in simili-bepleistering

De heer Brassine heeft in 1893 alle vorige kalklagen afgeschraapt om daarna een nieuwe simili-bepleistering aan te brengen op basis van cement die een witte natuursteen nabootst. De simili-bepleistering bestaat uit twee lagen, een donkergrijze getinte grondlaag en een lichtbeige tot wat lichtgrijze getinte afwerkingslaag met een dikte tot 5 mm. Deze afwerking werd verder gezet in de profilering van de sokkels van de zuilen.

De interieurfoto's uit 1943 tonen aan dat er toen al scheuren en vochtschade in de simili-bepleistering aanwezig is. Vandaag is dit schadebeeld nog steeds aanwezig en tegenover 75 jaar geleden verergerd.

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
IMITATIE	Het is een 2-lagige similibepleistering waarin een witte voegimitatie werd aangebracht en een frijnslag werd geïmiteerd door te krabben met een stalen kam. De vorm van de banden is verschillend en vrij onregelmatig verdeeld doorheen heel de kerk. Het formaat is aangepast aan het formaat van de natuurstenen omlijsting van de glasramen.	20 ^{ste} -eeuwse restauraties zijn zichtbaar: de imitatie natuursteen en frijnslag niet uitgevoerd met dezelfde ambachtelijkheid en kwaliteit als die uit 1894.
MATERIAAL	Volgens de analyse van het KIK bestaat de bepleistering uit een sterk hydraulische raaplaag op basis van cement en middelgrof zand met aanwezigheid van kalkpitten, steenkoolfragmenten, haar, natuursteen-, baksteen- en schelpfragmenten. ⁹³	De bepleistering heeft, vooral in de zijbeuken, enorm te lijden onder opstijgend vocht dat aftekent. Op sommige plaatsen wordt de toplaag van de simili-bepleistering weggeduwd door kristallisatie van zouten. De zouten in de buitenste centimeters van de pleister bestaan uit een mengsel van o.a. kalium- en natriumnitraat, beide hygroscopische zouten. ⁹⁴ Verder zijn er ook heel wat scheuren die de bepleistering losmaken van haar ondergrond.



Figuur 75: Simili-bepleistering, 2018

Figuur 76 a, b, c en d: Schadebeelden: Vochtschade, zoutuitbloeiingen, scheuren en afbrokkeling, 2018

⁹³ PRO, *Sint-Gertrudiskerk, Ternat, Onderzoek Simili-KIK* onuitgegeven studie, 2011

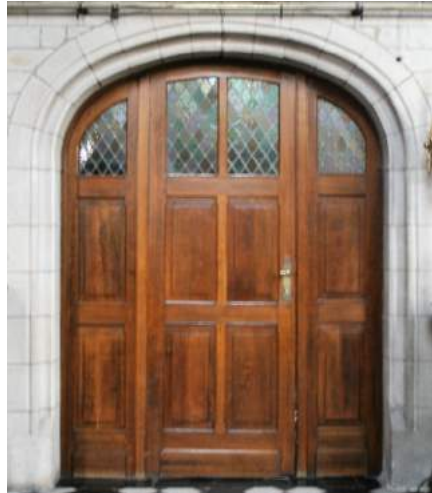
⁹⁴ Idem: De grondlaag bestaat uit een cement bindmiddel met kwartshoudend middelgrof zand, kleinere kalkpitten, steenkool, haar, natuursteenschep- en baksteenfragmenten. De afwerkingslaag bestaat uit hydraulische kalk met kwartshoudend middelgrof zand, houtskool, schelpfragmenten en haar.

Zuilen

De zuilen zijn grotendeels uit natuursteen opgebouwd, maar er werden eind 19de eeuw smeedijzeren banden en doken aangebracht, waar nadien een cementering is op aangebracht. Doordat deze ijzeren banden zijn gaan roesten en in volume zijn toegenomen is de cementering plaatselijk kapot gesprongen, waardoor de ijzeren banden zichtbaar zijn geworden.

Schrijnwerk

Het houten schrijnwerk in het interieur verkeert in normale toestand, maar wordt onvoldoende onderhouden. De deuren zijn gemaakt uit inlandse eik en donkerbruin gevernist. Verder zijn de deuren afgewerkt met zwart geschilderd smeedijzeren hang- en sluitwerk. De deur naar het oksaal heeft glas-in-rood ramen.



Figuur 77: Deur in het zuidelijke transept uit 1900, 2018

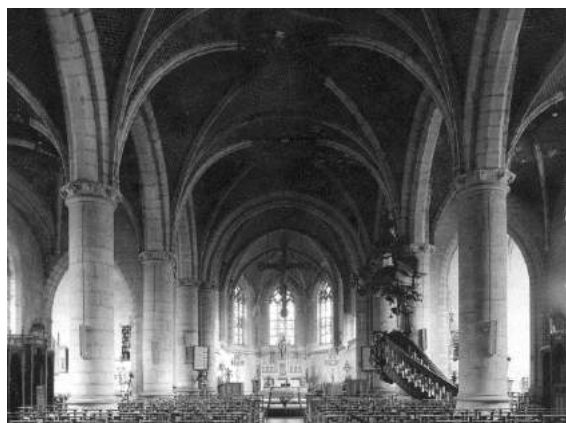
Figuur 78: Deur van de berging en oksaal in het koor uit 1900, 2018

Figuur 79: Deur van de sacristie uit 1777, 2019

Afwerking per ruimte

Schip

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	19 ^{de} -eeuwse Doornikse kalksteen, Petit Granit langs de buitenmuur.	In redelijke staat. Sommige tegels vertonen slijtage
ZUILEN	Zes 16 ^{de} -eeuwse ronde natuurstenen pilaren met een 8-hoekige sokkel en met wijngaardranken versierde kapitelen en straalvormige gordels die kruislings de gewelven overlopen. 19 ^{de} -eeuwse geprofileerde lijstbepleistering van de sokkel in luchthardende kalk met een aandeel aan fijn gemalen tras. ⁹⁵	De 19 ^{de} -eeuwse geprofileerde lijstbepleistering van de sokkels is in slechte staat: afbrokkeling. Schade opstijgend vocht.
GEWELVEN	<i>Polychromie:</i> De gewelfribben in het schip hebben alleen een gedeelte polychromie. Hier overheerst op de nerven voornamelijk de kleuren rood-goud met zwart-wit.	
SLUITSTEEN	Gewelfsleutel in halfverheven beeldhouwwerk, veelkleurig beschilderd. <i>Iconografie:</i> 1 ^e en 3 ^{de} : de ronde sluitstenen dragen hetzelfde bas-reliëf als in het koor, het wapenschild van de familie de Fourneau 2 ^{de} : geschilderd halfverheven beeldhouwwerk met de voorstelling van de H. Gertrudis, afgebeeld met een boek, een abdisstaf en 4 ratten. 4 ^{de} : ovale sluitsteen stelt de O.L.V. met kind voor en verwijst naar de vroegere titel van de kerk. Maria staat op een maansikkel en draagt een scepter in de rechterhand en Kind op de linker arm.	



Figuur 80: Zicht op het schip in 1943, KIK M209797



Figuur 81: Zicht op het schip met in de middenbeuk, 2018

⁹⁵ PCR 2011

Zijbeuken

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	19 ^{de} -eeuwse Doornikse kalksteen	In redelijke staat. Sommige tegels vertonen slijtage
MUREN	19 ^{de} -eeuwse simili-beploistering	De muren hebben zoutuitbloeiingen, vochtplekken tussen 100-140 cm. De simili komt los
GEWELVEN	N: De bakstenen gewelven zijn slechts 10 cm dik, de kruisgewelfribben steunen op de pilaren en op de uitspringende bewerkte muursokkels. Muurlisenen in de vorm van een halve rondboog in de noordelijke muurwand aangebracht. Z: De bakstenen gewelven zijn 20 cm dik.	De bakstenen brokkelen op sommige plaatsen af. Duidelijke vochtschade zichtbaar
SLUITSTEEN	<i>Iconografie:</i> Telkens twee bloemen en éénmaal het wapenschild van de Fourneau. <i>Polychromie:</i> Z: De gewelfribben zijn telkens verschillend. De combinatie rood-wit met blauw-goud, zwart-wit met rood-goud en zwart-wit met wit-goud komt voor. N: De gewelfribben hebben ook telkens een andere combinatie met een detail in goud: zwart-wit, zwart-wit met rood-wit en blauw-rood met rood-wit.	De polychromie van de sluitstenen en ribben is vervuild.



Figuur 82: Zicht op de vochtschade van de gewelven van de zuidelijke zijbeuk, 2018



Figuur 83: Zicht op de gewelven van de noordelijke zijbeuk, 2018

Doopkapel

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	19 ^{de} -eeuwse geruit witte Carraramarmer en zwarte Doornikse steen vloer, afgeboord met een trede van graniet.	
AFSLUITINGEN	19 ^{de} -eeuwse zwart geschilderde smeedijzeren sluithekken met deur, uitgevoerd door de heren Franken en Lefèbre uit Elsene.	
MUREN	19 ^{de} -eeuwse simili-bepleistering	Ernstige schade: vocht, zoutuitbloeiingen, verticale barsten en afbrokkeling simili. De barsten zijn reeds gerestaureerd maar met een verkeerd materiaal en dus duidelijk zichtbaar



Figuur 84: Detail zicht op het hekwerk met doopvont, 1943, KIK A056924



Figuur 85: De doopkapel, 2018

Transept

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	19 ^{de} -eeuwse zwarte Doornikse steen en <i>petit granit</i> (27cm x 27cm) Een vierkante deksteen verleent toegang tot een grote gewelfde kelder die als een vroegere begraafplaats heeft gediend en waarin overblijfselen van mensenbeenderen uit de 17 ^{de} eeuw erden gevonden.	
MUREN	19 ^{de} -eeuwse simili-bepleistering	Muren zijn tot 140 cm erg aangetast door vocht en zoutuitbloeiingen. Op sommige plaatsen is de simili gebarsten of komt ze volledig los.
ZUIL	N: Het kapiteel van de N-O hoekzuil draagt een engel een wapenschild. Z: Er zijn enkel natuurstenen consoles	N: Beschadiging van sokkel Z: Beschadiging van sokkel
GEWELVEN	Alle gewelfribben rusten op muursokkels De gewelfribben van de noordelijke dwarsbeuk zijn in blauw met rood-goud. Dit keelrood en goud maken een allusie op de leuze van het geslacht T'Serclaes die luidde: 'Fortiter er Fideliter' De gewelfribben van de zuidelijke dwarsbeuk zijn in blauw met rood-goud	Z: Schade aan de ribben en gewelven
SLUITSTEEN	<i>Iconografie:</i> N: De sluitstenen zijn allebei uit 15de eeuw. 1 ^o : Bas-reliëf, heeft twee engelen die een wapenschild dragen met de inscriptie CS 2 ^o : kleine ronde gewelfstenen met een wapenschild afbeelding van een oud wapenschildgeschilderd wapenschild <i>Polychromie:</i> N: polychromie en vergulding Z: Polychromie en vergulding	



Figuur 86: Zicht op het noordelijke transept, 2018

Figuur 87: Zicht op het zuidelijke transept, 2018

Koor

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	- 19 ^{de} -eeuwse witte natuursteen en zwart Doornikse kalksteen (17cm x 17cm) - witte marmer vloergrafsteen (G25) - De trappen van het altaar zijn in graniet en het voetstuk in mozaïek	
MUREN	17 ^{de} eeuws natuurstenen parament in Gobertange	Er zijn vochtsporen
GEWELVEN	De gewelfribben werden eind 19 ^{de} eeuw beschilderd en de muursokkels versierd. De lisenen met zwart-wit en rood-goud beschilderd. Over het algemeen overheerst het rood-goud en het blauw. De rechte platte nerf heeft een groene kleur met daarin de wederkerende afbeelding van een met parels versierde rode dennenappel omgeven door rankversiering.	De polychromie is erg vervaagd
SLUITSTEEN	De drie sluitstenen dateren uit 1899. 1. wapenschild van de familie de Fourneau. Het wapenschild op loverbed is versierd met een gevleugelde harnashelm waaruit een dode vogel verschijnt 2. H. Ernest draagt een bisschoppelijke dracht in rood-goud met een wit onderkleed. Verder houdt hij in zijn linkerhand een palmtak, wat symbool staat voor martelaar. In zijn rechterhand draagt hij een scepter, dat dan weer symbool staat voor koning. 3. schild van de familie de Fesstraets. Het wapenschild wordt versierd met een met edelstenen ingelegde kroon.	



Figuur 88: Zicht op het koor in 1943, KIK A056919



Figuur 89: Zich op het koor in 2018

Sacristie

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	18de en 19de-eeuwse houten planken	De plinten zijn ontleurd door reinigingsmiddel en water
PLAFOND	De hele ruimte is langs het plafond afgewerkt met een brede fries. Waar de klokkast is, is de fries extra versierd met een meander. Deze fries loopt langs de ramen over in een smalle versierde lijst mee in de vorm van de rondboogramen.	
RAMEN	Twee kleine rondboogramen met een metalen roede-verdeling in zuidelijk raam	
ANDERE	Boven de buffetkast hangt een kleiner kastje dat versierd is met een schilderijtje van de H. Gertrudis: "Her offermen voor de H Gertrudis".	
INGEBOUWDE KASTEN	18de-eeuwse eikenhouten bekleding in Lodewijk XVI-stijl. De noord, oost en west zijde zijn voorzien van ingemaakte kasten. Deze enkel- en dubbelvleugel kasten zijn in verschillende traveeën verdeeld door pilasters. De 6 pilasters hebben een Ionisch kapiteel dat versierd is met een eierlijst en een festoen in gestileerde laurierbladeren. De ingang van de sacristie is gelegen in de noordwand en deze toegangsdeur is mee ingewerkt in de houten bekleding. Afgewerkt met een vernislaag en in latere fases werd het meermaals geboend met bijenwas.	Enkele barsten in het paneelwerk, gescheurde hoeken en de deur geslept. Het kastje ernaast met de elektrische voorziening sluit niet meer. De kastdeur in de hoek aan het venster rechts is door houtworm aangetast. In alle pilasters ontbreken stukken in het fijn profielwerk van de zuilbasementen. Openstaand paneel in de tweede deur van links. De derde kast heeft een loshangende deur. Lades zijn aan de hoeken geschonden.



Figuur 90: De klok in de sacristie in 1943, KIK M209806



Figuur 91: Noordelijk en oostelijke wand van de sacristie, 2018

Doksaal

	<i>BESCHRIJVING</i>	<i>SCHADEBEELD</i>
VLOEREN	N0: 19 ^{de} -eeuwse Doornikse steen en witte carraramamer in een tegelmotief. Een arduinen trap met 17 treden geeft toegang naar het oksaal. Het inkomportaal heeft 4 arduinen platen als bevoering. N1: 19 ^{de} -eeuwse houten vloer	
DEUREN	N0: Deze ruimte heeft 5 eikenhouten deuren: 2 wc, 1 ingang, 1 trap en 1 naar bergruimte	
MUREN	N0: De wanden zijn bepleisterd met ervoor verschillende opbergrekken De muren zijn hier geschilderd in twee verschillende kleuren bruin. De wc heeft tot halverwege de muur een donker bruine betegeling. N1: 19 ^{de} -eeuwse simili-bepleistering. Het oksaal is open langs de zuidelijke zijde en wordt afgeschermd door een stenen neogotische balustrade. De oostwand heeft twee spitsboogramen	De muren vertonen vuil, barsten en geretoucheerde plekken.
PLAFOND	N0: Eenvoudig stucwerk N1: Bakstenen kruisribgewelf	



Figuur 92: Oksaal vanuit het koor, 2018



Figuur 93: De berging op N0, 2018



Figuur 94: N1 staat het orgel, 2018

Crypten (1 en 2)

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOER	1.: De vloer is bedekt met terra-cotta tegels ca 12 x 15 cm.	
MUREN	1.: Baksteen waartegen een 1-lagige, bruine kalkbepleistering werd aangebracht Ze is afgewerkt met één kalkwitsellaag	1.: Door de vochtigheid zijn er verschillende vlekken in de kalklaag zichtbaar.
GEWELF	1.: Tongewelf dat aanvangt op 120 cm hoogte waarvan het hoogste punt op 192 cm hoogte ligt	

1. De grootste crypte is gelegen onder het koor. De crypte is rechthoekig, 17,5cm breed x 187,5 cm lang. Ze is overwelfd door een klein tongewelf. Ze is noordwestelijk georiënteerd met een ingang in de zuidelijke lange wand, aan de noordzijde.⁹⁶ Er liggen 4 doden opgeborgen in een loden kist. Langs de kisten liggen de handvatten en andere decoratie wat voornamelijk bronzen bollen en een kruis inhoudt.

De volgende mensen liggen er begraven:

- 'Comte de Fourneaux de Cruyckenburgh' 1837-1916
- 'Comte de Fourneaux de Cruyckenburgh Victor Theodore Ghislain decede le 26 Mars 1910 L'Age de 18 Ans'
- 'Camille Emmanuel Charles Ghislain Comte de Lichtervelde 24 mars 1824-22 avril 1901'
- Niet geïdentificeerd.⁹⁷

2. De tweede, kleinere en oudere crypte is gelegen in de noordelijke dwarsbeuk. Op de noord- en zuidwand zijn rechthoekige gaten te vinden waar vroeger de houtenbalken instaken die de dode droegen. Aan de zuidwand ligt er op de vloer de stoffelijke overschotten van een mens en staat er een geschilderde inscriptie op de wand.



Figuur 95: Binnenzicht van de eerste crypte, 2007

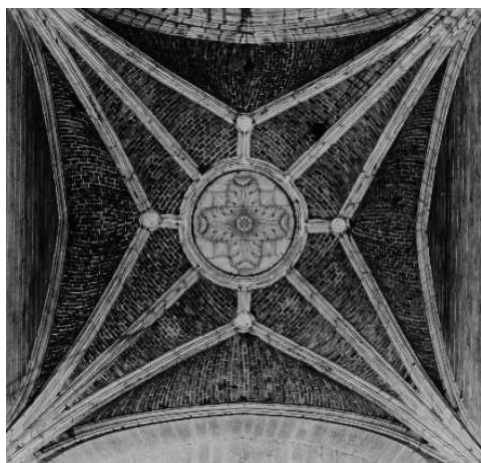
Figuur 96: De tweede crypte met sporen van menselijke overschotten, 2007

⁹⁶ PRO 2011, p.28

⁹⁷ Idem, p.30

Toren

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
VLOEREN	N0: 19 ^{de} -eeuwse zwarte Doornikse steen N1: houten planken N2: houten planken Spiltrap: 73 natuurstenen en 42 eikenhouten treden	Spiltrap: Enkele treden zijn gebarsten, geïmpregneerd of ontbreken. N1: Eikenbalken aangetast door houtboorders N2: de plankenvloer is erg uitgesleten Spiltrap is in slechte staat.
MUREN	N0: 19 ^{de} -eeuwse simili-bepleistering. In beide zijmuren werd een 17 ^e -eeuwse grafsteen ingemetseld (1892-1900). N1: wanden afwisselend samengesteld uit baksteen en natuursteen. In het oost- en westwand muurnissen natuurstenen omlijsting. In de hoeken van de wanden zijn nog ribben (geboorte) te vinden van een ouder gewelf.	N0: Barsten in simili, vuile plekken N1: Natuurstenen raamdorpel zijn beschadigd, een trapsgewijze barst langs dichtgemetselde nissen, bebording bevindt zich in slechte staat en vertoont brede openingen N2: Vele raammonelen zijn gebarsten aan de doorgangen van de brugijzers
GEWELVEN	N0: flamboyante ribconstructie zijn niet beschilderd en de gewelfsleutels is een cirkelvormige houten afsluitingsplank is beschilderd met een bloem in acanthusbladeren.	De schildering op de houten afsluitingsplank is aan het vervagen
ANDERE	N0: Twee grafstenen (G23 en G24) N1: Tegen de zuidwand staat een houten kast met daarin geïmpregneerde restanten van een oud mechanisch torenuurwerk N2: De tweede verdieping wordt volledig ingenomen door de klokkenstoel en de uurwerkmechanismen. (zie art. 3.4)	Te onderzoeken, te nemen maatregelen in overleg met het agentschap



Figuur 97: Ribconstructie, ALDB

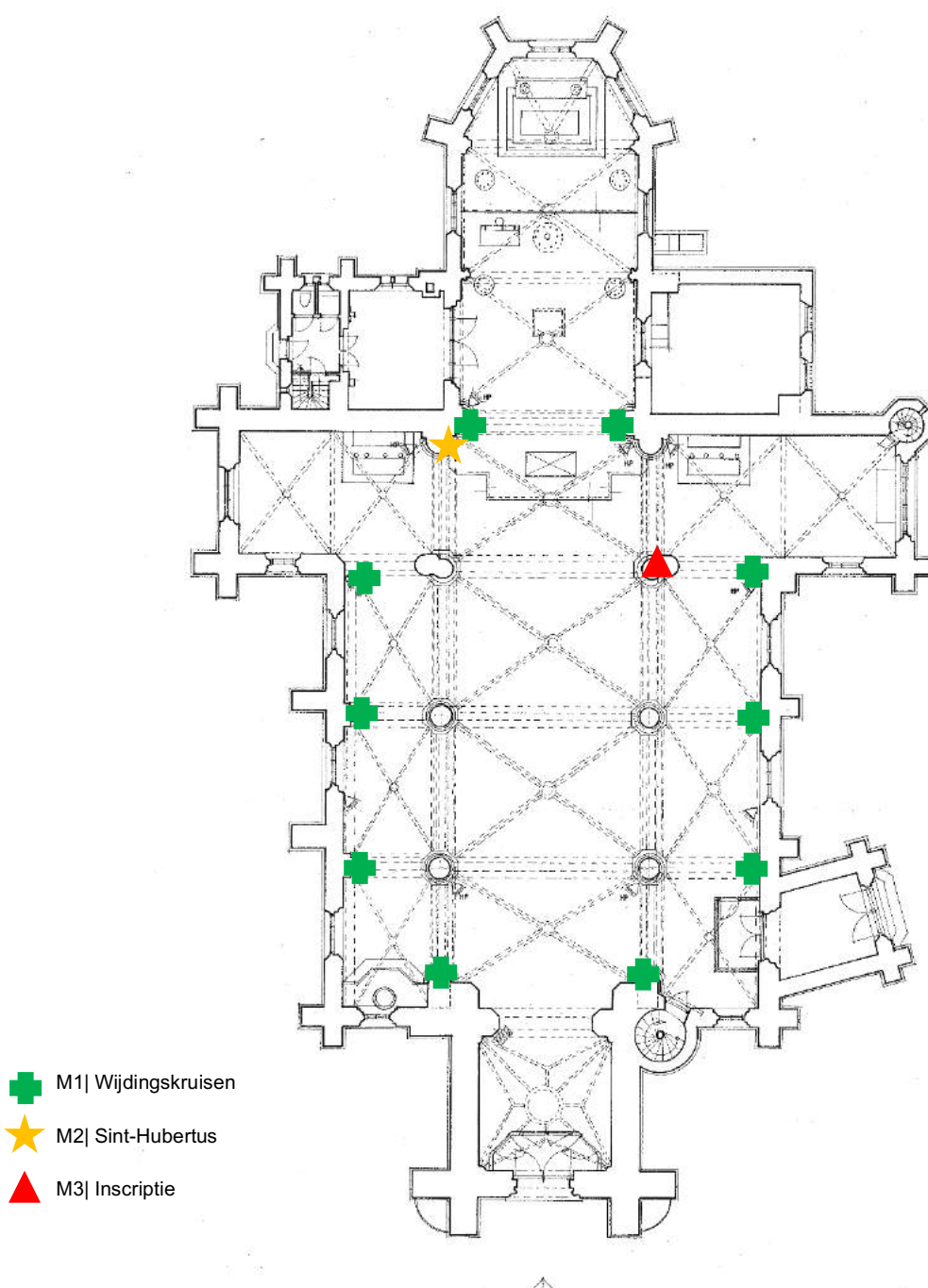


Figuur 98: Treden van de spiltrap in de toren, 2018

3.2.2. MUURSCHILDINGEN

De restauratiewerken (1892-1905) hielden voornamelijk het verwijderen van het pleisterwerk van de muren, pilaren en gewelven in. Dit werd gedaan door de heer Brassinne. Hij was verantwoordelijk voor het afkrabben, het kuisen en vullen van de voegen van het ribwerk, het lijstwerk en de sluitstenen van de muren en gewelven. Tijdens het kuisen van de kalklagen ontdekte men verschillende delen van stenen gewelven en witte ribwerken die merendeels nog ongeschonden waren.

Overzichtsplan



M1 | De wijdingskruisen

	<i>BESCHRIJVING</i>	<i>SCHADEBEELD</i>
DATUM	1890-1900	
AANTAL	10	
KUNSTENAAR	Onbekend (? Strobbe)	
ICONOGRAFIE	Een gouden cirkel met groen kruis.	
POLYCHROMIE	Een vergulde cirkel, een fijne dubbele omranding en een grote ingeschreven groen kruis. De verguldingen werden aangebracht op een oliemixtion. De verflagen zijn waarschijnlijk eveneens oliegebonden.	Algemeen zijn de wijdingskruisen in redelijke toestand, dewelke afhangt van de toestand van de ondergrond. Er zijn soms enkele lacunes in de groene verflaag en oppervlakte vervuiling.



Figuur 99 a en b: Wijdingskruisen op de pilasters in de zijbeuken van de kerk

M2 | Sint-Hubertus⁹⁸

	BESCHRIJVING	SCHADEBEELD
DATUM	15 ^{de} eeuw	
ICONOGRAFIE	De bekering van Sint Hubertus: Sint-Hubertus als een jonge man met een baard, gekniel voor een hert met in zijn gewei een kruisbeeld.	
POLYCHROMIE	De schildering bestaat uit een gepigmenteerde, matte verflaag op een dunne, witte kalklaag met een klein percentage zand (kalei). Lokaal zijn er nog restanten van overkalkingen zichtbaar op het onderste deel van de geschilderde lijst, waarschijnlijk afkomstig van een wijdingskruis dat er ooit overheen geschilderd was. ⁹⁹ Deze muurschildering werd door de kunstschilder Middelcer uit Brussel hersteld rond 1900.	Van de originele schildering schiet niet zo veel meer over. Het is vooral de omlijsting die bewaard is, maar deze werd wellicht overschilderd. Er zitten nog wat resten van pleisterwerk op de verflaag. Er zijn loszittende pleisterlagen en ook wat voegwerk zit los.



Figuur 100: Aquarel van Camille Tulpinck uit 1900, Reproductie in ALDB
Figuur 101: De muurschildering in 2018

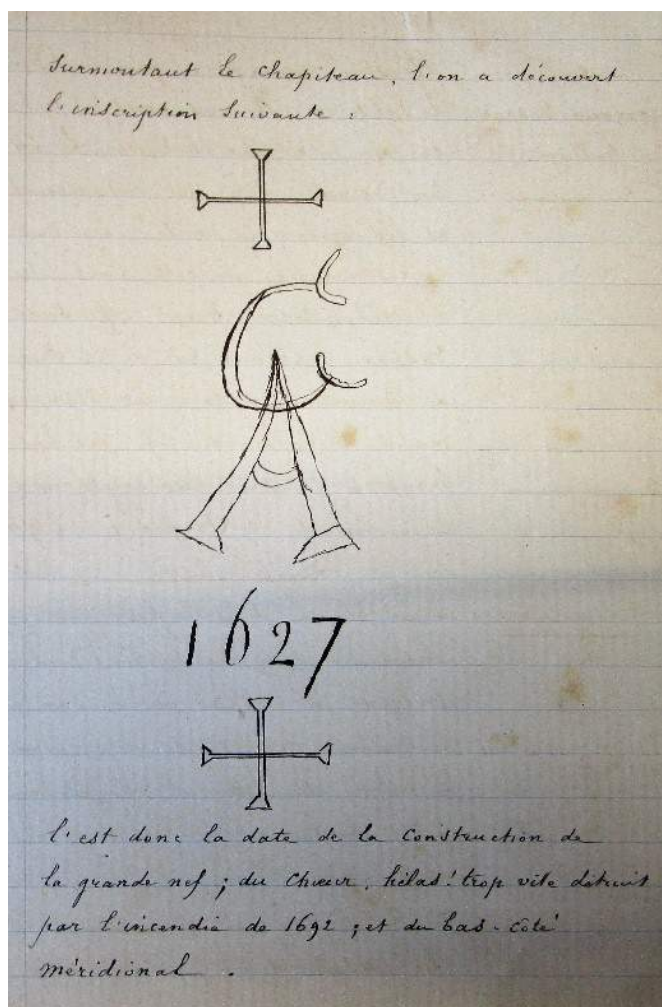
⁹⁸ Kunsthistorische info over deze schildering en ook over de ontpleistering van het kerkinterieur is te vinden in A. BERGMANS, *Middeleeuwse muurschilderingen in de 19de eeuw*, in Kadoc - Artes 2, Universitaire Pers Leuven, Leuven, 1998, p. 184-186-188 en p. 332.

⁹⁹ PRO 2011, p.17

M3 | Inscriptie

Boven het kapiteel van de eerste kolom van de grote beuk ontblootte men een tekening van een kruis en de datum '1627'. Dit is waarschijnlijk de dagtekening van de voltooiing van het koor, van de grote beuk en de zuidelijke kruisvleugel. Dit is het jaartal waarin de overwelving van het schip een feit werd. Helaas stortte het gewelf korte tijd later in door de brand van 1692.

De inscriptie werd teruggevonden tijdens de restauratiewerken van Van Ysendijck.¹⁰⁰

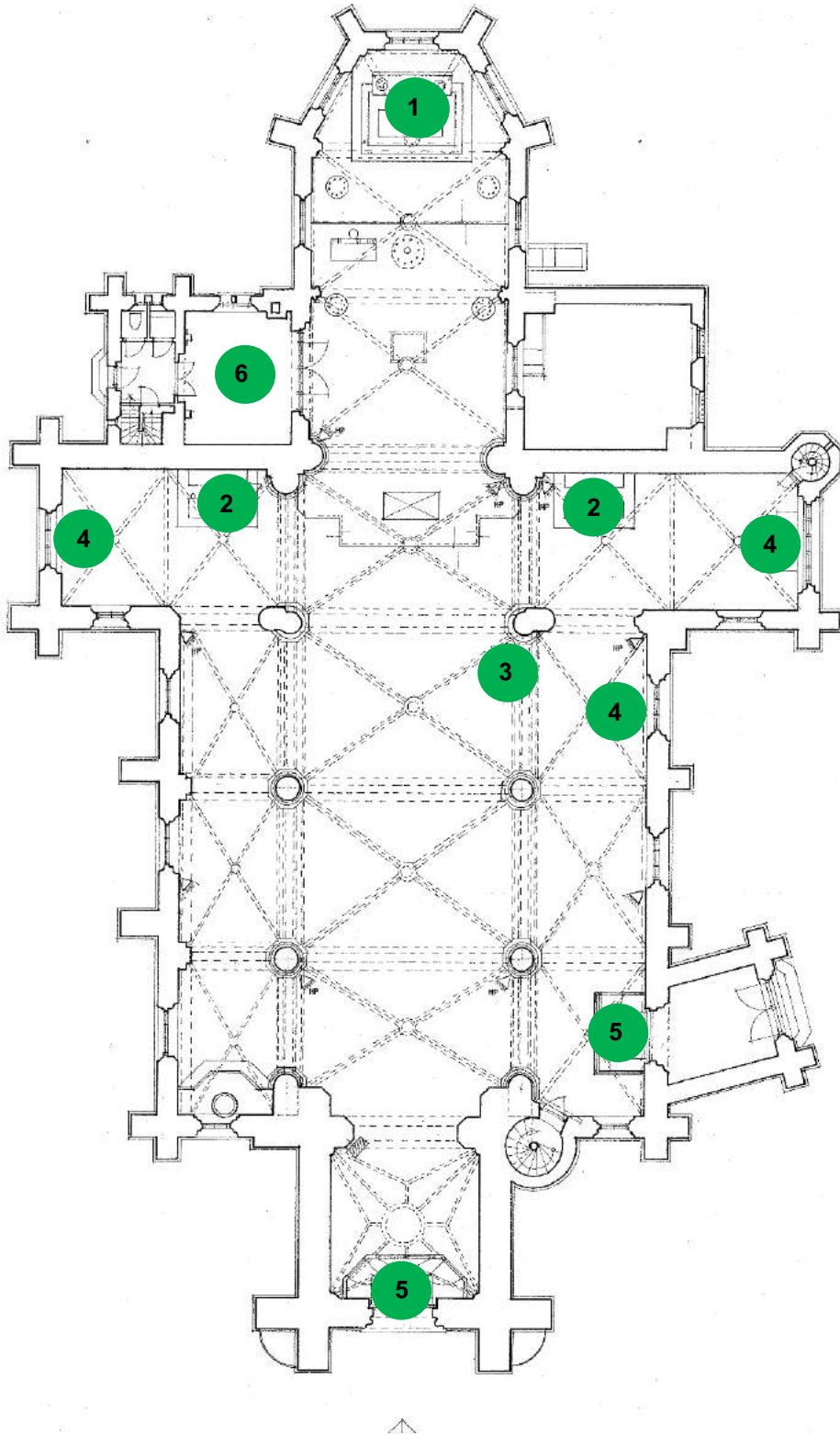


Figuur 102: Tekening van de inscriptie door E. Lascabanne in 1893, PAT

¹⁰⁰ PAT, Nota's opgesteld door pastoor E. Lascabanne.

3.2.3. VASTE INTERIEURELEMENTEN

Overzichtsplan



VM1 | Hoofdaltaar

VOORWERP	Hoofdaltaar
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck, Atelier Jaspar ¹⁰¹
UITVOERINGSDATUM	1897
PLAATS	Koor
STIJL	Neogotiek
	Drie treden in <i>petit granit</i> leiden tot het bordes met een ruitvormige mozaïekbevoering in witte carraramarmer en zwarte Doornikse steen.
	Het hoofdaltaar, opgedragen aan het H. Sacrament, bestaat uit een neogotische toren, een calvarie, een tabernakel en een altaartafel. Het tabernakel heeft een 'zinnebeeld' van de 4 evangelisten: oa: Johannes (arend), Mattheus (mens), Marcus (leeuw) en Lucas (stier). Het tabernakel heeft 2 koperen deurtjes met op elk een gevleugelde engelfiguur en ingewerkte edelstenen. De altaartafel steunt op 4 kolommen met Korinthische kapitelen en is hier en daar versierd met een kruis inkeping.
MATERIAAL	Reffroysteen & petit granite en witte marmer voor de vloer en treden

SCHADEBEELD

STRUCTUREEL	De treden in blauwe hardsteen verkeren structureel in goede staat. 1 trede is gebroken, maar zit nog goed vast. Hun oppervlakte is plaatselijk licht beschadigd. Er zijn enkele kleine vochtkringen.
VLOER	In de tegels uit witte marmer zitten er gele vlekken, vermoedelijk veroorzaakt door een reactie van de mineralen in de steen zelf of mogelijk ook door uitwendig contact met schadelijke producten.
POLYCHROMIE	Het altaar draagt duidelijk de sporen dat het destijds volledig gepolychromeerd was. De kleuren roos, geel en blauw komen het meeste voor. Op het kapiteel van de zuil links van de gekruisigde Christus zijn duidelijk nog restanten van een vergulding zichtbaar. Deze polychromie was nog aanwezig in 1943 en is er waarschijnlijk in de jaren 1950 afgehaald.
VERVUILING	Opvallend is de bruine vervuiling bv. bij de kapitelen. Bij de pinakels en de hogels is er mechanische schade en enkele onder hen zijn afgebroken of destijds verlijmd. Het bekronende beeld van de pelikaan is niet meer aanwezig. Plaatselijk zijn de verticale stukken van het altaar ter hoogte van de kaarsenbank vervuild met kaarsvetspatten.
TABERNAKEL	Bij het beeldhouwwerk zijn er eveneens fragmenten afgebroken. Achter Maria liggen er fragmenten van een nimbus. De messing tabernakeldeurtjes verkeren in goede staat. Er is plaatselijk wel lichte slijtage en een beetje corrosie of ontzinking.

¹⁰¹ Factuur van Jaspar d.d.20 september, 27 november 1894 en 19 oktober 1896, De baldakijnen en sokkels (culs-de-lampes) die boven de zijaltaren hangen en delen van het sculptpeerwerk van het hoofdaltaar werden vervaardigd door het atelier van Jaspar. Ontvangsbewijzen en facturen hiervoor werden teruggevonden in het kerkarchief



Figuur 103: De polychromie van het hoofdaltaar is in 1943 nog zichtbaar, KIK A056919
Figuur 104: Hoofdaltaar in 2018

VM2 | Zijaltaren

VOORWERP	Zijaltaren
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck, Atelier Jaspar
UITVOERINGSDATUM	1897
AANTAL	2
PLAATS	Transepten
STIJL	Neogotiek
	Samengesteld uit een altaarmeubel met altaartafel rustend op 3 kolommen, een muursokkel met daarop het gepolychromeerde beeld en een stenen bekroning bovenaan. De altaartafel is hier en daar versierd met een ingekeept kruisje.
MATERIAAL	Morleysteen Het bordes is afgeboord met een trede in <i>petite granite</i> ,

SCHADEBEELD

VLOER	Oorspronkelijk was de vloer betegeld met ruitvormige witte Carraramarmer en zwart Doornikse steen en hadden de altaren drie opstaptreden. Deze zijn met de vernieuwing van de Liturgie van 1963 weggenomen.
POLYCHROMIE	Er zijn nog sporen van polychromie te vinden. De kleuren roos, geel en blauw komen het meeste voor. Deze polychromie was nog aanwezig in 1943 en is er waarschijnlijk in de jaren 1950 door zandstraling afgehaald.



Figuur 105: Heilige Maria zijaltaar, 2018
Figuur 106: Sint Gertrudis zijaltaar, 2018



H. Gertrudisaltaar (transept zuid)

TITEL	Heilige Gertrudis
KUNSTENAAR	Mechelse beeldbouwer
UITVOERINGSDATUM	16 ^e eeuw
AFMETINGEN	H: 96cm
PLAATS	Zuidtransept
ICONOGRAFIE	Ze wordt hier afgebeeld met ratten op haar staf. Dit aanwezig kenmerk bedoelt hare macht op die dieren of op de bescherming tegen het bedoelde kwaad. ¹⁰²
MATERIAAL	Het beeld is vervaardigd in lindehout en beschilderd met olieverf. Onder de huidige afwerkingslaag zou sporen van een oudere verflaag waar te nemen.
KIK OBJECT	2200

**SCHADEBEELD**

ALTAAR	<p>Bij de plinten is er nogal wat schade ter hoogte van de naden ten gevolge van roestende doken tussen de natuursteen blokken. Op de steen komen er nogal wat krassen voor. Plaatselijk is er schade aan de steen die mogelijk door zouten is veroorzaakt. De witte vlekken doen vermoeden dat het om gipsvorming gaat.</p> <p>Er werden herstellingen uitgevoerd vermoedelijk met gips of cement.</p> <p>De middelste zuil staat licht los.</p> <p>Het vloertje werd ooit vervangen door onregelmatige natuurstenen tegels.</p> <p>De kaarsenbank en de altaartafel zijn licht vervuild met kaarsvetspatten.</p> <p>Ook dit altaar was vroeger beschilderd, wat te zien is aan de overblijvende kleuren in de dieper gelegen locaties.</p> <p>Het deurtje van het tabernakel verkeert in goede staat, maar er is wel nogal wat poetsmiddel in de groefjes blijven zitten.</p>
BEELD	<p>Bij het voetstuk is er wat schade door wormvraat. Een onderdeel van het voetstuk komt los. Er is een barst op de linkerschouder. Verder zijn er enkele sporen van stootschade, vooral op de meest uitstekende delen zoals de mantel. De verflagen zijn hier en daar aan het opstuwten. Er zijn vooral veel lacunes en opstuwingen op de rechterhand en op het gelaat.</p> <p>De natuurstenen console en het baldakijn verkeren in goede staat. Er is lichte stootschade. Het tapijt en het baldakijn zijn sterk vervuild met stof. De ijzeren roede verkeert in goede staat.</p>

¹⁰² Lascabanne 1902, p. 17

O.L.V-altaar (transept noord)

TITEL	Onze- Lieve-Vrouw
KUNSTENAAR	Leopold Blanchaert (1832-1913)
UITVOERINGSDATUM	1897
AFMETINGEN	H: 90 cm
PLAATS	Noordtransept
ICONOGRAFIE	Scepter in rechterhand en op de linkerarm zit het Jezuskind met wereldbol in de linkerhand.
MATERIAAL	Lindehout en gepolychromeerd met olieverf, gepolierde en niet gepolierde verguldingen en incrustaties

**SCHADEBEELD**

ALTAAR	<p>De plint van de altaartafel vertoont nogal wat breuken ter hoogte van de voegen, mogelijk te wijten aan roestende doken tussen de natuursteen onderdelen.</p> <p>De middenste zuil staat een beetje los.</p> <p>Er zijn verspreid nogal veel kaarsvetspatten.</p> <p>De vloer werd vernieuwd.</p> <p>De trede in donker marmereachtige kalksteen is gebroken, maar zit nog goed vast.</p> <p>De tabernakeldeurtjes verkeren in goede staat, maar er zijn nogal veel resten van poetsmiddel in de groefjes.</p>
BEELD	<p>Het beeld verkeert grotendeels in goede staat, maar is vooral op de horizontale delen sterk vervuild.</p> <p>In het voetstuk van het beeld, aan de rechterarm, de drakenkop en in de linkermouw zijn er enkele kleine barsten.</p> <p>De polimentvergulding is op de meest uitstekende delen weggesleten.</p> <p>Plaatselijk zijn er enkele kleine lacunes. Er zijn ook enkele onnodige kleurvensters gemaakt. Enkele cabochons (glazen edelstenen) zijn verdwenen.</p> <p>De console verkeert in goede staat.</p> <p>Bij het baldakijn is er een stuk afgebroken.</p> <p>Achter de pinakels is er een sterke vervuiling met stof en spinrag.</p> <p>Het tapijt en ook het gedrapeerde doek zijn sterk vervuild. De bevestigingen lijken in goede staat te zijn. De bovenste ijzeren roede (waarmee het tapijt is opgehangen) is aan de bovenzijde (waar ook het hygroscopisch stof ligt) toch wat roestig. De roede onder het beeld verkeert in goede staat.</p>

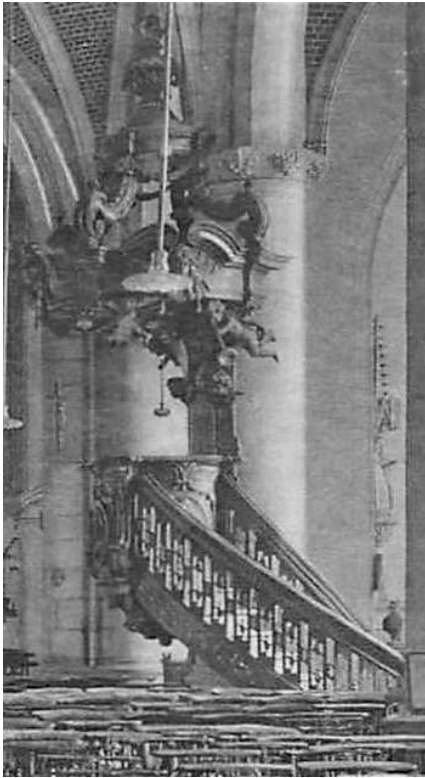
VM3 | Preekstoel

VOORWERP	Preekstoel
KUNSTENAAR	Peter Valck ¹⁰³ (Mechelse beeldhouwer)
UITVOERINGSDATUM	1779
PLAATS	1ste O-Z pilaar van de Zuidelijke zijbeuk
STIJL	Lodewijk XV-stijl
	De preekstoel met hangende kuip en borstwering. De ronde kuip wordt gedragen door de trap. De kuip zelf is versierd met drie medaillons (Geloof, de Hoop en de Liefde) met festoenen in hoogrelief. Het klankbord heeft een sterk uitgewerkte kroonlijst met een engelengezicht. Onderaan het klankbord zijn vergulde lichtstralen, een duif en hangt een grote wolk met twee engelen met blaasinstrument en twee engelengezichten gedragen door vleugels. De ophangstangen van het klankbord zijn weggestopt in een opengewerkt baldakijn. Het aansluitingspunt van de ophangstangen heeft een vaas met festoenen als versiering. Ruggenschild en klankbord zijn rijk versierd met rolwerk, engelen en een wolkenpartij.
MATERIAAL	Eikenhout
	Het werd aanvankelijk vernist en later meermaals geboend. Later werden bovenop de vernis bepaalde delen ook nog verguld.
KIK OBJECT	2197

SCHADEBEELD

ALGEMEEN	De onderzijde van de kuip is los en naar beneden gezakt.
STRUCTUREEL	De trap is licht verzakt of helt af. Bij de plint van deze trap is een stuk losgekomen.
AANTASTING	In de balustrade van de trap zijn er een 20-tal lamberkijnen afgebroken.
AFWERKINGSLAGEN	Verspreid over de gehele biechtstoel zijn er veel open naden.
	Onder de kuip zit er een voluut een beetje los. Aan de onderzijde van de kuip is er een open. Ook in de achterwand (wolken) zijn er grote naden.
	Her en der zijn er herstellingen met spijkers en schroeven aangebracht.
	Bij de engel aan het luik ontbreken mogelijk enkele ornamenten. De verguldingen zijn vaak nogal lacunair.
	Het kruisbeeld is ernstig beschadigd. Enkel de armpjes hangen nog los op het kruis.
	Mogelijk is het door vermolming en stootschade afgebroken.
	Bij het klankbord hangt een straal los. Op de handlijst van de kuip liggen er losse stukken. Bij de voluten zijn er her en der stukken afgevallen.
	Bovenop het klankbord zijn er bij de toorts 2 stukken afgevallen.
	De duif werd in felle kleuren overschilderd.
	De borstwering is opgevuld met gele stopverf.
	Afgesleten vernis aan de onderkant van de trap

¹⁰³ Hij werd gemaakt door de Mechelse Peter Valck, op de goedkeuring van de graaf van Kruikenburg. Peter Valck was een leerling van T. Verhaegen



Figuur 107: Afbeelding van de preekstoel voor WOII, www.delcampe.be
Figuur 108: De preekstoel in 1943, *KIK A056921*
Figuur 109: De preekstoel vandaag

VM4 I Biechtstoelen

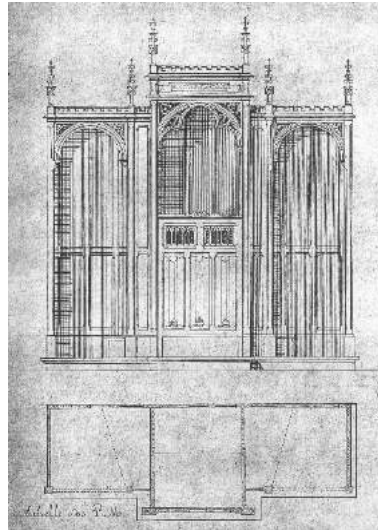
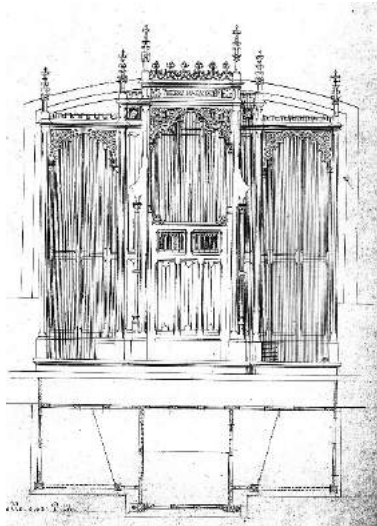
VOORWERP	Biechtstoelen
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck en uitgevoerd door P. Peeters (I-II)
UITVOERINGSDATUM	ALDBert De Geyndt (III) 1898 (I-II) en 1944 (III)
AANTAL	3 (I, II en III)
PLAATS	I. Zuidelijke transept II. Zuidelijke zijbeuk III. noordelijke zijbeuk
STIJL	Neogotiek Drie traveeën met een middenstukken met langs beide zijden een lager stuk. I. en II. Zijn gelijkend, maar toch zijn er enkele verschillen te bemerken in de details. Wat de twee gelijk hebben, is dat hun kroonlijst telkens versierd wordt met een finaal op de hoeken. Het verschil zit hem in de rondboog versus waaierboog en de versiering van lofwerk versus driepasboog. III. Bestaat Hier is de kroonlijst niet versierd met finalen, maar met gestileerde kruisdakjes op de hoeken.
MATERIAAL	Slavisch eikenhout Alle drie werden ze aanvankelijk vernist en nadien meermaals geboend met bijenwas

SCHADEBEELD

BIECHTSTOEL 1 TRANSEPT NOORD	Nogal wat onderdelen van de plint zijn verdwenen. De plinten zijn onderaan verkleurd. In spinhoutstroken zijn er telkens vele oude uitvliegopeningen. Er zijn waterlekken op het hout. De middelste deur gaat niet meer open en de deurknop is verdwenen. De ijzeren roostertjes zijn licht roestig en de laklaag is dus lacunair. Op het hout van de vloerplanken werd een gekleurde beschermplaat aangebracht.
BIECHTSTOEL 2 TRANSEPT ZUID	Alle ornamenten die bovenop de biechtstoel staan gemonteerd zijn afgenomen en liggen in de middelste biechtruimte. De vloer voor de westelijke biechtruimte is gebroken. De plinten zijn onderaan verkleurd, aan de westelijke zijde is een stuk verdwenen. Op de vloer was er een vinyl bekleding gespijkerd. Enkele spijkerkopjes bleven zitten.
BIECHTSTOEL 3 ZIJBEUK ZUID	Op de vloer van de biechtstoel werd vinyl gekleefd, deze is losgekomen, er zijn lijmsporen achtergebleven. De plinten zijn onderaan verkleurd door contact met water en kuismiddelen. Zowel aan de binnen- als aan buitenzijde zijn er oppervlakteschimmels. Er zijn veel ornamenten verdwenen, binnenin liggen 2 onderdelen van de kanteellijst, bovenop ligt er een afgebroken ornament. Pinakels werden gedemonteerd Er is houtwormaantasting aan een stijl aan de rechterkant. Dit komt doordat daar spinhout werd verwerkt. Het kern hout is verder onaangetast gebleven



Figuur 110: De twee biechtstoelen in de zijbeuken rond 1943, KIK M209797



Figuur 111: Ontwerp biechtstoel zuidtranseptdoor Van Ysendijck, ALDB, reproductie origineel plan
Figuur 112: Ontwerp biechtstoel zuidelijke zijbeuk door Van Ysendijck, ALDB, reproductie origineel plan
Figuur 113a, b en c: De drie biechtstoelen

VM5 | Tochtportalen

VOORWERP	Tochtportalen
KUNSTENAAR	Van Ysendijck, uitgevoerd door Joseph Pouliart en Fidèle Desmet (ijzerwerk)
UITVOERINGSDATUM	1896
PLAATS	Westportaal
STIJL	Neogotiek
	De drie wanden en sluiten aan de opening in de muurzijde aan. Het portaal aan de westelijk en hoofdingang heeft drie deuren. In het midden een dubbele vleugel deur met langs haar zijkanten een enkelvleugel deur. Het portaal aan de zuidingang is gebouwd in een u-vorm waar 1 vleugel deur aan de oostzijde toegang geeft tot kerk.
MATERIAAL	Eikenhout en bovenlichten in geel en groen glas-in-lood.

SCHADEBEELD

STRUCTUREEL	Het hoofdtochtportaal is structureel in goede staat. Plaatselijk is er lichte slijtage.
AFWERKINGSLAGEN	Op de houten wanden aan de binnenzijde is de vernis ernstig aan het scheuren en aan het afbladderen.
AANTASTING	De zijwanden van de binnenkant zijn nogal sterk vervuild.
GLAS-IN-LOOD	Bij de glas-in-loodramen zijn de bindijzers roestig geworden. Een glaskaliber is gebroken. De messing deurgreep vertoont wat gebruiksslijtage. Bij het zuidelijk zijportaal zijn er nogal veel openstaande naden in de panelen. De naaldhouten steunen die later boven de deuren werden geplaatst vertonen uitvliegopeningen van kleine houtworm. Het ijzeren beslag is sterk roestig. Er zijn veel watervlekken op het hout. Vooral aan de binnenzijde is er een vervuiling met stof en spinrag. De vernis vertoont wat stootschade. Bij de glas-in-loodramen zijn er enkele bindloodjes losgekomen.



Figuur 114: Hoofdtochtportaal aan de westelijke ingang, 2018



Figuur 115: Zuidelijk zijportaal aan de zuidelijke ingang, 2018

VM6 I Orgel¹⁰⁴

VOORWERP	Orgel
KUNSTENAAR	Ph. Van Bever
UITVOERINGSDATUM	1901-1907
PLAATS	Doksaal (voor dit doksaal ontworpen)
MATERIAAL	Hout (eik en den), metaal legering. Het groot orgel (hoofdwerk) heeft 12 registers maal 56 toetsen; het reciet heeft 11 registers maal 56 toetsen; het pedaalwerk heeft 5 registers maal 30 toetsen. In totaal ca. 1400 pijpen. De metalen pijpen zijn gemaakt van een legering van 2/3 tin en 1/3 lood; de baspijpen zijn van dennen hout.

SCHADEBEELD

Het orgel lijkt grotendeels in goede staat. Binnen werden vooral problemen met oppervlakteschimmels waargenomen.



Figuur 116: Orgel in 1973, KIK A056920

Figuur 117: Orgel in 2018

¹⁰⁴ Interessante info over dit orgel is opgenomen in het overzichtswerk van G. POTVLIEGHE, *Orgels in het Pajottenland*, Gooik, 2016, p. 279-288.

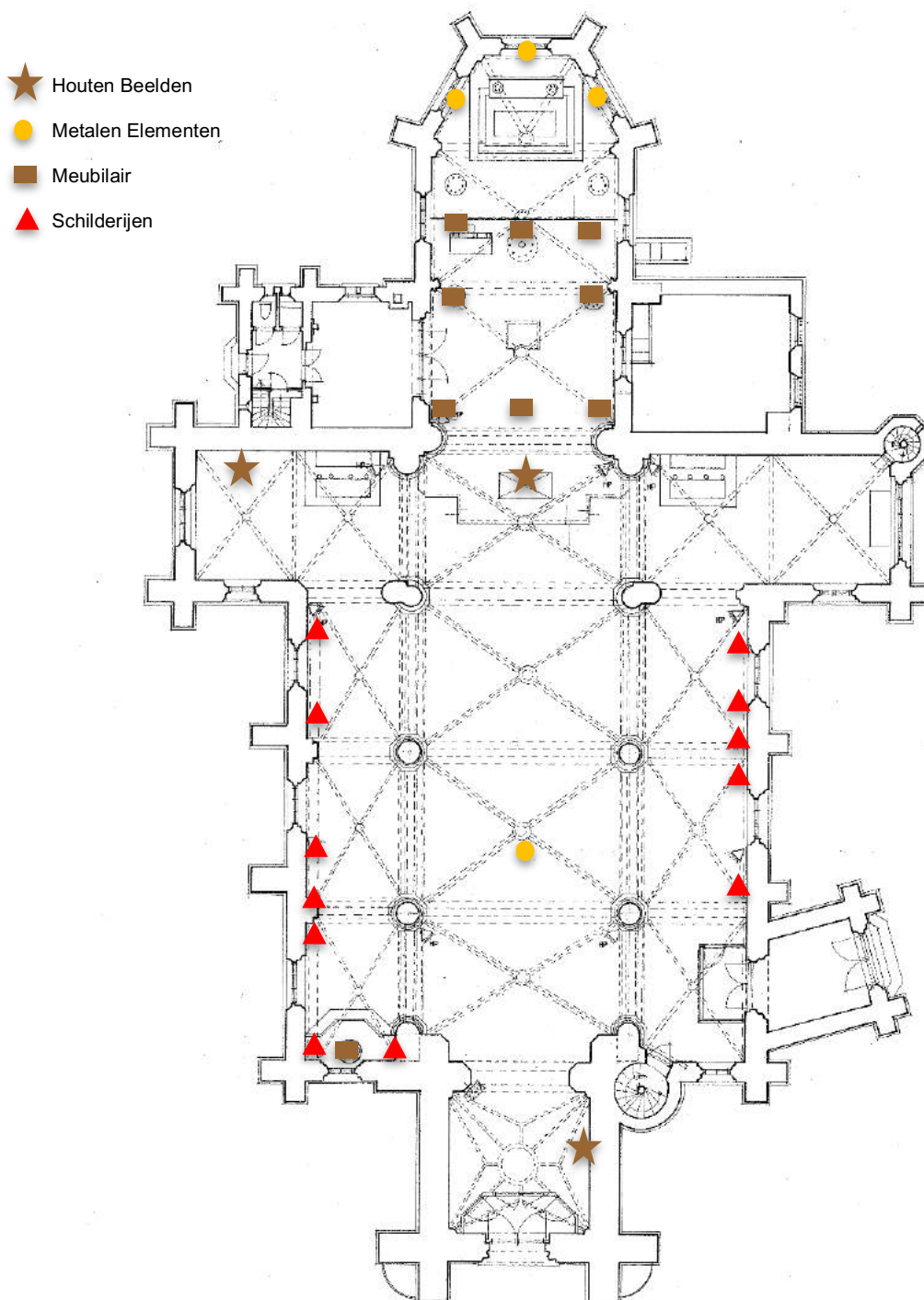
3.3. CULTUURGOEDEREN

Alle cultuurgoederen waren voor de bescherming (KB 25-03-1938) in de kerk aanwezig en maken deel uit van het neogotische *Gesamtkunstwerk* gecreëerd door J.J. Van Ysendijck in de periode 1892-1901, na zijn overlijden afgewerkt door M. Van Ysendijck (1902-1905).

Voor deze inventaris werd er gekozen om cultuurgoederen te inventariseren volgens type en materiaal : Houten Beelden (HB), Metalen Elementen (ME), Meubilair (M) en Schilderijen (S).

Voor de identificatie en registratie van het schadebeeld van de objecten werd beroep gedaan op de historische nota en de geraadpleegde bibliografie, de inventaris van Erfgoedplus, het verslag van Monumentenwacht Vlaanderen en de materiaaltechnische studie van PCR.

Overzichtsplan



3.3.1. HOUTEN BEELDEN

HB1 | Triptiek in het noordtransept

TITEL / VOORSTELLING	Triptiek → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	Onbekend
UITVOERINGSDATUM	Eind 19 ^e – begin 20 ^{ste} eeuw
AFMETINGEN	H: 260 cm, 180cm, zijpanelen
PLAATS	Noordtransept
ICONOGRAFIE	O.-L.-Vrouw-van-altijd-durende-bijstand en H. Alfons, H. Gerardus Majella De triptiek heeft een middenpaneel en twee zijpanelen die gesloten konden worden. De achterzijde van de zijpaneeltjes is niet voorzien van een versiering en is gewoon blank gelaten. Reproductie van een icoon in de San Alfonsokerk te Rome. Dergelijke reproducties werd overvloedig verspreid in het westen door de redemptoristen. Gelijkaardige iconen werden in de 17 ^{de} eeuw te Kreta gemaakt
MATERIAAL	Op de houten panelen is een marouflage aangebracht. Op het doek ik een fijne lichtbruine preparatielaag aangebracht (waarschijnlijk krijtlijm) daarop is de tekening aangebracht met olieverf en reliëf voor de verguldingen. Het middenpaneel bestaat uit een versierde omlijsting vervaardigd uit hout en beschilderd met olieverf. Er is geen preparatielaag aangebracht. De drager van het middenpaneel bestaat uit metaal. Onderaan is een offerblok bevestigd, vervaardigd uit hout. Er boven is een marmereen tegel met vergulde letters.

SCHADEBEELD

STOF	De triptiek is bedekt met oppervlakte vuil.
BIOLOGISCHE AANTASTING	De achterzijde van de zijpanelen zijn aangetast door een blauwgrijze oppervlakteschimmel.
BARSTEN EN OPENSTAANDE NADEN	De houten drager vertoont een aantal barsten. Het offerblok is beschadigd aan de zijkanten en het deurtje en het slot zijn geforceerd.

Figuur 118: Oude postprentkaart met triptiek aan noordelijke zuil, www.delcampe.be

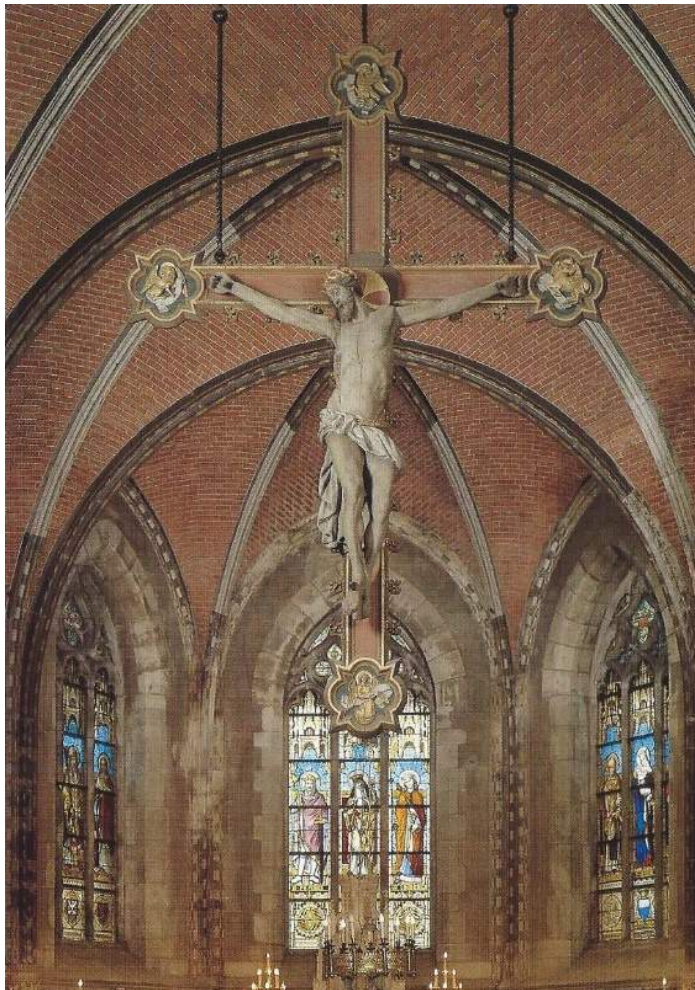
Figuur 119: Triptiek, 2018

HB2 I Triomfkruis met Christusbeeld

VOORWERP	Triomfkruis met Christusbeeld (HB4) → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	? (beeld); J.J. Van Ysendijck (kruis)
UITVOERINGSDATUM	15 ^{de} eeuw (beeld) , 1898 (kruis)
AFMETINGEN	Kruis H: 350 cm, corpus H: 180cm
PLAATS	eerste gewelfboog van het koor
STIJL	Neogotiek Op de vier uiteinden van het kruis hebben dezelfde figuren als op het tabernakel van het hoogaltaar o.a.: de leeuw staat voor Marcus, Johannes zelf, de adelaar voor Sint Jan en de stier voor Matheus.
MATERIAAL	Hout
KIK OBJECT	49898

SCHADEBEELD

Het beeld verkeert structureel in redelijke staat. Ter hoogte van de rechterschouder en de -oksel en in het gelaat zijn er oude uitvliegopeningen van kleine houtworm. Aan de beide schouders zijn er licht openstaande naden. Ter hoogte van de borst loopt er een verticale barst. Het beeld is vervuild met stof. De ophanging lijkt in goede staat te zijn. Het kruis zelf lijkt structureel in goede staat, maar is wel nogal vervuild.



Figuur 120: Triomfkruis, postkaart, 1995, ALDB

HB3 | Missiekruis

VOORWERP	Missiekruis → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	Onbekend
UITVOERINGSDATUM	1892
AFMETINGEN	Corpus ca 1m30
PLAATS	Westelijk inkomportaal
MATERIAAL	Hout, gips

SCHADEBEELD

BIOLOGISCHE AANTASTING	Het beeld en diens polychromie vertoont plaatselijk lichte stootschade. Het inribordjes beschadigd door vermolming en hangt momenteel vast met een touwtje. Het kruishout vertoont enkele uitvliegopeningen van kleine houtworm
---------------------------	---



Figuur 121: Missiekruis, 2018

3.3.2. KERKMEUBILAIR

M1 | Koorstoelen

VOORWERP	Koorstoelen → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck (uitvoerder Pierre Peeters)
UITVOERINGSDATUM	1896-1897-1910
AFMETINGEN	H: 70 en H: 97 cm
AANTAL	8
PLAATS	Koor
STIJL	- 3 Renaissance: Zonder armleuningen. De lage gekrulde rug en de voorpoten zijn bekroond met voluten. Het vierkant zitvlak en de gevierkante balusterpoten met H-vormig kruisregel. - 5 Neogotiek: Met en zonder armleuningen en in ajour met vierlobmotieven opengewerkte rugleuning: armleuning verbonden met de poten in de vorm van een X-vormig verbindingsstuk.
MATERIAAL	Gevernist eikenhout, gedraaid en gebeeldhouwd Velours bekleding

SCHADEBEELD

LOSSE ONDERDELEN	Een stoel heeft een losse pen aan een armleuning
ONTBREKENDE DELEN	Een stoel heeft twee ontbrekende rozetten onderaan, en is in plaats daarvan met ijzeren platen beslagen
STOF	De stoffering van één van de stoelen is versleten



Figuur 122: Boven: 3 Renaissance koorstoelen, 2018

Figuur 123: Onder: 3 Neogotische koorstoelen met armleuning, 2018

Figuur 124: Rechts: 2 neogotische koorstoelen zonder armleuning, 2018

M2 | Wandcommode

VOORWERP	Wandcommode → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck (uitvoerder Peeters)
UITVOERINGSDATUM	1896
PLAATS	Koor
STIJL	Neogotisch
MATERIAAL	wandkast met schuin lessenaardak en twee deurtjes met briefpanelen Eikenhout, aanvankelijk vernist

SCHADEBEELD

STABILITEIT	Het kastje staat niet stabiel.
LOSSE ONDERDELEN	De makelaar van het deurtje zit los
AFWERKINGSLAAG	De vernislaag is licht versleten



Figuur 125: Wandcommode, 2018

M3 | Bidbanken

VOORWERP	Bidbanken → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck (uitvoerder Pierre Peeters)
UITVOERINGSDATUM	1897
AFMETINGEN	H: 92 cm
AANTAL	2
PLAATS	Koor
STIJL	Neogotiek, De opgaande delen, die de gebedenboeklade en de armsteun ondersteunen, zijn opengewerkt met gotische spitsboogmotieven.
MATERIAAL	Eikenhout, Werden aanvankelijk vernist en later geboend

SCHADEBEELD

LOSSE ONDERDELEN	Twee losse stukjes.
------------------	---------------------



Figuur 126: De twee bidbanken staan voor het hoofdaltaar, 2018

Figuur 127: Een bidstoel langs de noordelijke wand van het koor in 1943, KIK A056919

M4I Kerkmeesterbanken

VOORWERP	Kerkmeesterbanken → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck (uitvoerder Pierre Peeters)
UITVOERINGSDATUM	1890-1905
AANTAL	2
PLAATS	Koor, vroeger stonden ze vooraan in de middenbeuk.
STIJL	Neogotiek
MATERIAAL	Eikenhout

SCHADEBEELD

STRUCTUREEL	Noordelijk exemplaar: Structureel in goede staat.
AANTASTINGEN	Onderaan in aansluiting met de vloer zijn er enkele oude uitvliegopeningen van kleine houtworm. Zuidelijk exemplaar: Er is onderaan links een lijstje gebroken. Dit koorgestoelte werd binnenin verbouwd, om te kunnen dienen als opbergruimte voor de plooiestoelen. Hierbij zijn de zitbank, de lezenaar en de rekjes uitgebroken



Figuur 128: Ontwerp van Van Ysendijck 1900, ALDB, reproductie origineel plan

Figuur 129: De kerkmeesterbanken naast de pilaren in de kruisbeuk, 1943, KIK

Figuur 130: De zuidelijke kerkmeesterbank, 2018

M5 | Communiebank

VOORWERP	Communiebank → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck (uitvoerder Pierre Peeters)
UITVOERINGSDATUM	1897
AFMETINGEN	H: 76 cm x 320 cm
AANTAL	2
PLAATS	Koor
STIJL	Neogotiek
MATERIAAL	Bestaande uit drie traveeën. De verschillende traveeën zijn te onderscheiden door kleine zuilen met een kapiteel. De linker en rechter travee bestaat uit 1 opengewerkt paneel en het midden travee heeft 4 opengewerkte panelen. Slavisch eiken kwartierhout. Ze werden oorspronkelijk vernist en later geboend

SCHADEBEELD

STRUCTUREEL	Structureel in goede staat. Het zuidelijk exemplaar werd op wieltjes geplaatst.
AANTASING	Het noordelijk exemplaar maakt dus contact met de vloer en zou best verhoogd worden zodat het geen contact maakt met de vloer.
LOSSE ONDERDELEN	Er zijn heel wat watervlekken op het oppervlak. Er zijn ook enkele spijkers aangebracht. Vier gedraaide eikenhouten knopjes ontbreken. Er zijn twee kleine stukken los onderaan.



Figuur 131: Zicht op het koor in 1943 met de twee communiebanks voor het koor, KIK B049364

Figuur 132 a en b: De twee communiebanks staan langs de zijkant in het koor, 2007

M6 | Doopvont¹⁰⁵

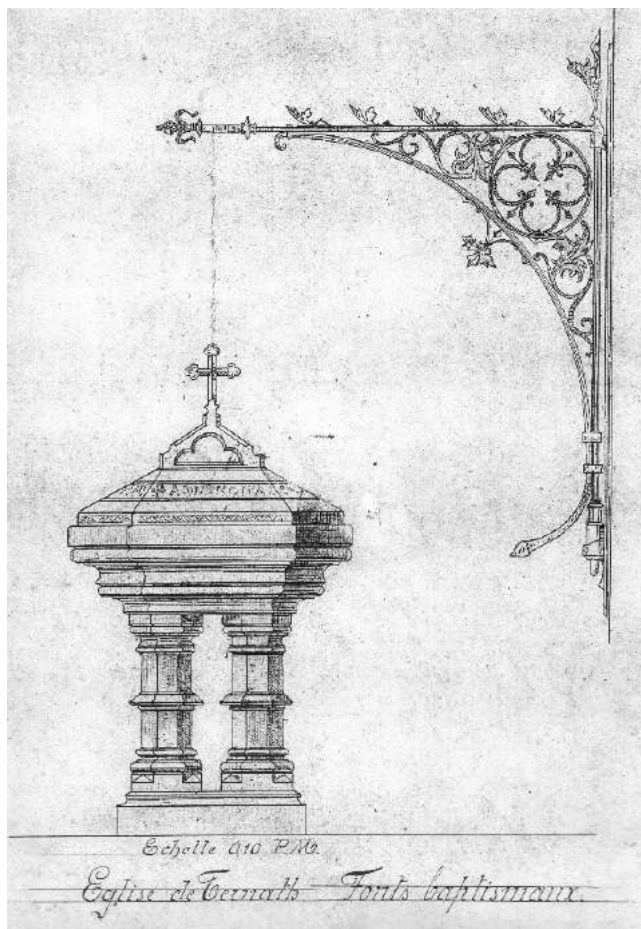
VOORWERP	Doopvont
KUNSTENAAR	Ontwerp, Van Ysendijck, Kannunick Van Calster, uitvoering door Goosens in Mechelen
UITVOERINGSDATUM	1897
AFMETINGEN	H: 102 cm
PLAATS	Noordelijke zijbeuk, doopkapel
STIJL	Neogotiek
MATERIAAL	De doopvont rust op 2 zware kolommen in zwart gepolijst Doornikse steen. De kom was met dubbel koper gevoerd
KIK OBJECT	2177

SCHADEBEELD**ALGEMEEN
STRUCTUREEL**

De natuursteen is donker geworden, maar structureel zijn er geen gebreken. In het zuidelijke bekken is er een op maat gemaakte messing kom geplaatst. Deze werd vernist en is gevuld met water waardoor er een kalkkorst is ontstaan.

Het deksel verkeert in goede staat en werd vernist.

Oorspronkelijk had Van Ysendijck een zeshoekig deksel ontworpen waarop een kruis was aangebracht. Recent werd deze afdekplaat vervangen door een koepelvormige afdekking. Deze werd ontworpen door Eerwaarde heer kanunnik Van Calster en uitgevoerd door de heer Goossens in Mechelen.



Figuur 133: Ontwerp van doopvont door Van Ysendijck, 1892, ALDB

Figuur 134: Zicht op de doopkapel in 2018

¹⁰⁵ Aangezien de doopvont op zijn oorspronkelijke en liturgische locatie in de kerk staat, is zij onroerend door bestemming.

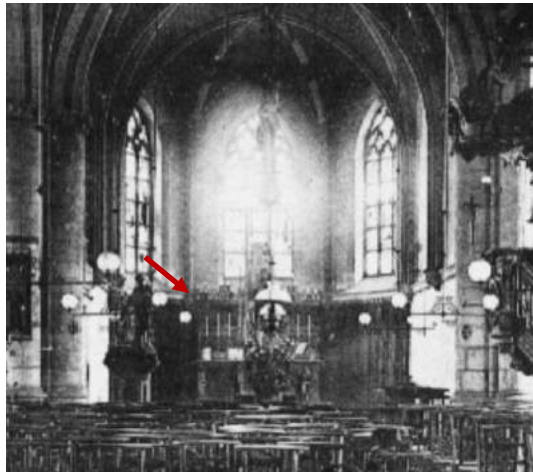
3.3.3. METALEN ELEMENTEN

ME1 | Gordijnroeden

VOORWERP	7 gordijnroeden → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	Onbekend
UITVOERINGSDATUM	Eind 19 ^{de} eeuw
PLAATS	Koor
STIJL	Neogotiek
MATERIAAL	Metaal

SCHADEBEELD

STOF EN VUIL | *De gordijnroeden vertonen roest*



Figuur 135: Boven links: Het koor rond 1900 waar de gordijnroeden zware gordijnen dragen, www.delcampe.net

Figuur 136: Boven rechts: Het koor vandaag zonder textiel versiering, 2018

Figuur 137: Onder links: Het koor in 1943, ook hier zijn er nog gordijnen aan de roeden, KIK A056919

Figuur 138: Boven rechts: Uitgewerkte console met roeden, 2018

ME2 | Arend-lessenaar

VOORWERP	Arend-lessenaar → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	J.J. Van Ysendijck, A. Crockaert (Brussel) of Dehin
UITVOERINGSDATUM	1896
AFMETINGEN	H: 190 cm
PLAATS	Schip
STIJL	Neogotiek De arend als zinnebeeld van Christus. De hoge, ronde, geprofileerde voet wordt gedragen door 3 leeuwenwelpen. De gedraaide en geringde stam is uitgewerkt als zuil met bladerkapiteel, waarop de arend staat die de boekensteun op de rug draagt. Volgens Lascabanne is het een namaking van het model van Beloeil
MATERIAAL	Koper (rood en geel)
KIK OBJECT	49902

SCHADEBEELD

STOF & VUIL	Deze lezenaar werd grondig gepoetst. In de groefjes zijn er wel resten van poetsmiddel achtergebleven. Plaatselijk zijn er vingerafdrukken zichtbaar.
-------------	---



Figuur 139: Arendlessenaar, KIK N15541
Figuur 140: Arendlessenaar, 2018



3.3.4. SCHILDERIJEN

S1 | Kruisweg

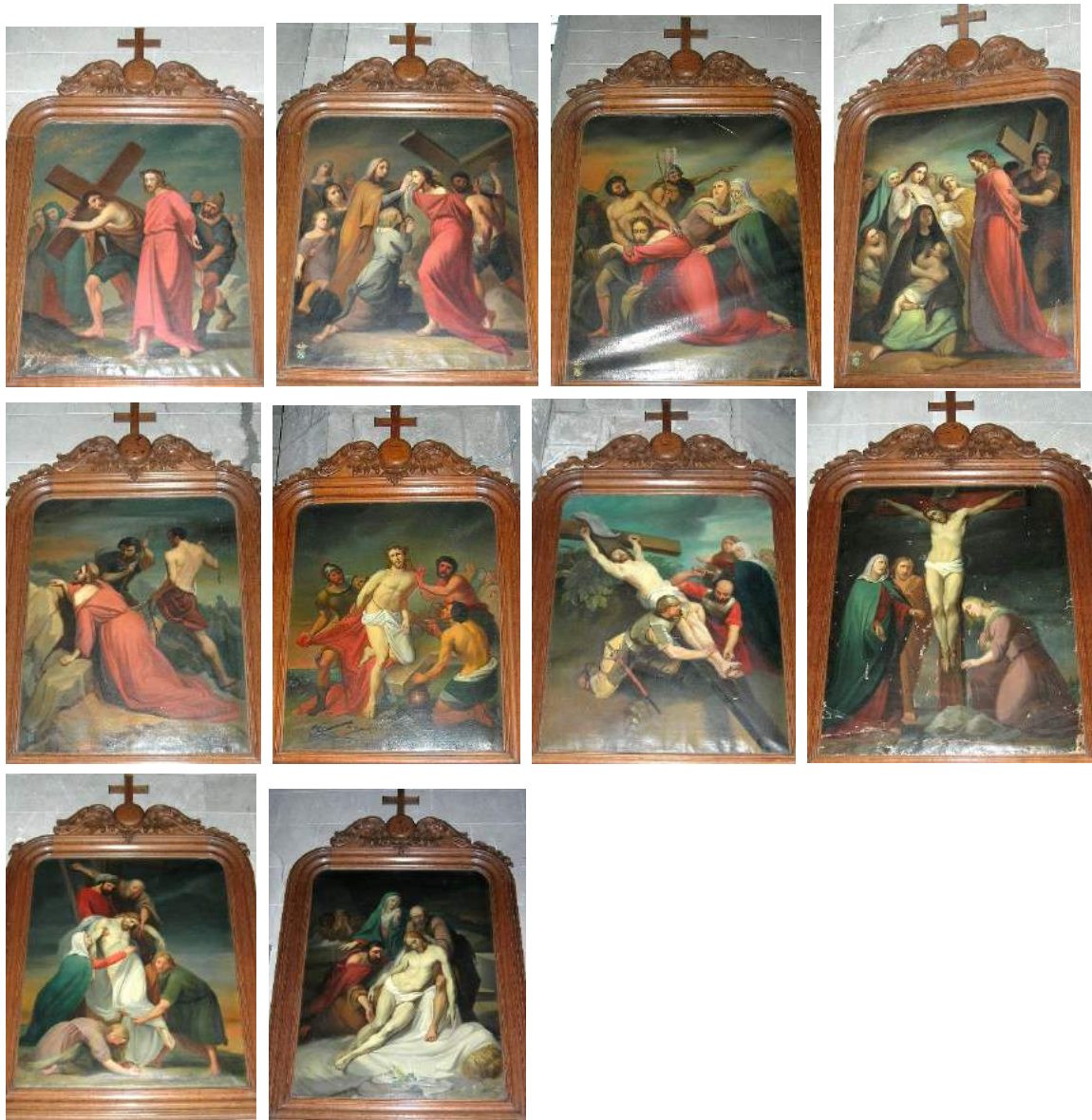
VOORWERP	Kruisweg → Onroerend door ornamentele bestemming
KUNSTENAAR	M. Lambrechts
UITVOERINGSDATUM	1860
AFMETINGEN	H: 98 cm B:78 cm
PLAATS	
ICONOGRAFIE	<i>De 14 schilderijen dragen het kenmerk van diepe zielenmart en echte gemoedsstemmingen. De edel kwartieren met de kroon van het Gravenhuis de Fourneau te Ternat, ontwaart men op enige taferelen hetgeen aanduidt dat de kerk aan hen die kunstgewrochten verschuldigd is.¹⁰⁶</i>
MATERIAAL	Olieverf op doek in een eiken lijst Er zijn twee soorten doeken gebruikt: een middelmatig geweven en een heel fijn geweven.

SCHADEBEELD

BARSTEN EN ONTBREKENDE DELEN	De lijsten daar vertonen ze barsten en ontbreken er delen van de decoratie bovenaan de lijsten
HET LINNEN	In sommige doeken werden scheuren vastgesteld. Dit wil zeggen dat ze niet op een spierraam bevestigd zijn, maar tegen een houten plaat liggen en enkel aan de randen ertegen verlijmd werden. Dit heeft geleid tot vervorming aan de hoeken.
HET VERNIS	De vernis op de doeken is overal licht vergeeld en er is een laagje oppervlakte vervuiling aanwezig



¹⁰⁶ Lascabanne p. 38



3.4. KLOKKENINSTALLATIE

De klokkeninstallatie is onroerend door zijn aard en behoort tot het gebouw.

*'Wanneer hunne bronzen stemmen in zuiver akkoord door de lucht galmen, hetzij ten teken van vreugde of rouw, hetzij ze de gelovigen bijeenroepen of het sein der goddelijke diensten geven; hunne stem heeft steeds een menigte betrekkingen in ons hart. Wanneer de eerste stralen van den dag nauwelijks opdagen, komen zij ons liefderlijk wekken en mengen zij het Angelus met den leeuwerik die zijn gezang ten hemel doet stijgen. Ook te midden onzer feesten helderen zij de blijdschap op, zowel als zij den klaagtoon aanheffen wanneer bij ramp of onheil het gewezen of gesnik uit onze verscheurde boezems stijgen of indrukbaar de gewijde zangen des priesters over onze doden weerklinken, oh! Dan, ja, door hunne holle slagen doen zij onzen geest in droeve gedachten wegdwalen.'*¹⁰⁷

Lascabanne 1902

3.4.1. MECHANISCH TORENUURWERK

Op de toren bevinden zich vier wijzerplaten aangedreven door een elektrisch drijfwerk alsook een elektronische moederklok voorzien van radiosynchronisatie.

Verder staat in de toren, op de verdieping onder de klokken, een mechanisch torenuurwerk dat tot de zestiger jaren in werking bleef. Niettegenstaande het verkommerd in zijn houten kast stilstaat, zijn nagenoeg alle onderdelen van zowel het uurwerk als de kast nog aanwezig.

Het mechanisme zelf dateert van het einde van de 19^{de} eeuw. Het bevat drie werken, nl. het gangwerk voor het aandrijven van de wijzerplaten en twee slagwerken, één voor de uurslag, een tweede voor de halfuurslag. De steungewichten zijn nog aanwezig, doch de stalen opwindkabels zijn versleten. Oorspronkelijk gebeurde de regelende functie met een slinger en een Denisongangwerk. Omstreeks de jaren '20 werd dit gangwerk vervangen door een magneetspoel die om de minuut een puls kreeg van een moederklok die zich in de sacristie bevond. De moederklok in de sacristie is niet meer aanwezig. De mechanische hamers voor uur- en halfuurslag zijn ook niet meer ter plaats.

3.4.2. LUIDKLOKKEN

In de toren hangen drie luidklokken met een respectievelijk gewicht van 1500 kg, 1100 kg en 800 kg.

De luidbruggen zijn uit hout vervaardigd en zijn in goede staat. Alle ijzeren onderdelen alsook de ophangbouten zijn verroest en worden best behandeld.

De houten klokkenstoel is in goede staat. Het zou best zijn alle overtollige vetplekken te verwijderen.

Verder wordt geadviseerd om de elektrische leidingen niet meer op de houten balken te bevestigen.

De klepels worden best gerenoveerd. De luidmachines en de elektrische hamers zijn aan vernieuwing toe. Om te voldoen aan de AREI-normen is het aan te bevelen een nieuwe voedingskabel te plaatsen. Deze leiding wordt dan best afgezekerd en voorzien van een differentiaalschakelaar.

K1 | Grote torenklok

NAAM	Grote torenklok
DATUM	1953
MAKER	Fr. Sergeys
GEWICHT	1765 kg
MATERIAAL	Brons
OPSCHRIFT	FURORE BELLICO ABLATA ET CONSUMPTA SED ANNO 1953 REV.DNO. FRANCISCO LEPOUTRE FELICITER RESTITUTA. DEUM LAUDO, PLEBEM VOCO, DEFUNCTOS PLORO, DAEMONES FUGO, FESTA DEBORE, ME SUSCEPERUNT AEMILIUS VAN CAUTER ET JOSEPHA DE ROM. ME FUDIT FR. SERGEYS. LOVANI



¹⁰⁷ Lascabanne 1902, p.40

K2 | Gertrudisklok

NAAM	Gertrudisklok
DATUM	1953
MAKER	Fr. Sergeys
GEWICHT	1275 kg
MATERIAAL	Brons
OPSCHRIFT	FUORE BELLICO ABLATA ET CONSUMPTA SED ANNO 1953 REV.DNO. FRANSISCO LEPOUTRE FELICITER RESTITUTA. IN HONOREM SAE GERTRUDIS ET LUDOVICI ET S. CAROLI. ME SUCEPERUNT CAROLUS VERHASSELT ET MARIA GEYSSENS ME FUDIT FR. SERGEYS. LOVANII

**K3 | Mariaklok**

NAAM	Mariaklok
DATUM	1953
MAKER	Fr. Sergeys
GEWICHT	800 kg
MATERIAAL	Brons
OPSCHRIFT	FUORE BELLICO ABLATA ET CONSUMPTA SED ANNO 1953 REV.DNO. FRANSISCO LEPOUTRE FELICITER RESTITUTA. IN HONOREM BEATAE MARIAE VIRGINIS, S. LAMBERTI ET SAE. JOANNAE. ME SUCEPERUNT PETRUS LAMBERTUS GOOSSENS ET JOANNA DE CNOP. ME FUDIT FR. SERGEYS. LOVANII

**K4 | Gravinnenklokje**

NAAM	Gravinnenklokje
DATUM	1857
MAKER	Severinus van Aerschodt
GEWICHT	216
MATERIAAL	Brons
OPSCHRIFT	IN HONOREM SINT JOSEPHI ET SINT PAULINAE. ME SUSCEPERUNT: R. D. NICLAUS JOSEPHUS VAN DEN PLAS, PASTOR HUIJUS ECCLESIAE ET PRAENOBILIS DOMINA PAULINA-MARIA- GHISLENA BARONNISSA DE FOURNEAU DE CRUQUENBOURG. ME FUNDIT LOVANII SEVERINUS VAN AERSCHODT 1857



4. ERFGOEDWAARDEN

In dit hoofdstuk worden de erfgoedwaarden van de Sint-Gertrudiskerk gedefinieerd op basis van voorgaand bouwhistorisch onderzoek en de opmaak van de inventaris. Van macro naar micro niveau worden de historische, ruimtelijk-structurende, architecturale en artistieke waarde aangehaald.

Historische waarde

*'Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens.'*¹⁰⁸

Als monument heeft de kerk sowieso een historische waarde. Als bij-kerkje werd zij op die plaats al in 1112 opgericht en groeide samen met de gemeenschap van Ternat tot de kerk die ze nu is. In de kerk zijn rechtsreeks en onrechtstreeks sporen terug te vinden van deze geschiedenis. De noordelijke zijbeuk toont sporen van de eerste kerk en de daarbij gepaarde referenties naar Everaert 'TSerclaes. In de rest van de kerk zijn linken terug te vinden met de adellijke familie de Fournneau die gedurende bijna vijf eeuwen in Ternat heeft gewoond en zowel artistiek als financieel heeft bijgedragen aan de groei en uitstraling van de kerk. Ook bouwmeesters (J.J. van Ysendijck) en kunstenaars (Peter Valck, H en J. Dobbelaere, Leopold Blanchaert enz...) uit verschillende perioden hebben hier een deel van hun erfenis achtergelaten. De pastoors, die instonden voor de Sint-Gertrudiskerk hebben een belangrijke rol gespeeld in de constructie en representatie van de kerk en hebben dan ook geprobeerd om zichzelf vereeuwigen samen met de architectuur van de kerk. Het glasraam (2N) en de sluitsteen in het koor verwijzen direct naar pastoor J.E.J. Lascabanne. Verder is er ook nog de grafsteen van de 17^{de}-eeuwse pastoor Jan van Ballaer (G23). Ook de andere 24 grafstenen die zowel in de kerk als op het kerkhof aanwezig zijn, zijn sporen die verwijzen naar de geschiedenis van Ternat en de parochie. De Sint-Gertrudiskerk is een getuige van de geschiedenis van de lokale cultuur en het daaraan gekoppelde gemeenschapsleven.

Ruimtelijk-structurende waarde

*'Een onroerend goed heeft ruimtelijk-structurende waarde als het de ruimte ordent, afbakent, structureert of de blik leidt.'*¹⁰⁹

Historische kerkgebouwen hebben over het algemeen bijna altijd een ruimtelijk-structurende waarde. De torens zijn vandaag nog steeds belangrijke bakens in het lokale landschap en dienen vaak als oriëntatiepunt. Tevens is de plaats van een oude kerk eeuwenlang een stedenbouwkundig ankerpunt geweest. Het gebouw heeft steeds een rol gespeeld in de inrichting van de bebouwde ruimte in het verleden. De wegen rond de kerk zijn hierdoor weinig veranderd. Deze wegen geven een bijzonder perspectief op het kerkgebouw. In het bijzonder is de dreef tussen het Cruyckenborg kasteel en de kerk een essentieel stedenbouwkundig element. Zowel het kasteel, de dreef als de kerk zijn drie 'landmarks' die de identiteit aan de Ternat geven en directe getuigen zijn van de historische en stedenbouwkundige geschiedenis van Ternat.

Architecturale waarde

*'Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst in het verleden. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik.'*¹¹⁰

De Sint-Gertrudiskerk heeft een architecturale waarde omdat ze zowel op het gebied van materiaal als ontwerp een voorbeeld is van de lokale architectuurgeschiedenis en van de Brabantse gotiek. Het exterieur, het volume, de constructie (steunberen, zuilen, kruisribben en bakstenen gewelven) en ruimteconcept (hoge toren, Latijns kruis en O-W gericht) van de kerk is geconstrueerd in de 16^{de} en 17^{de} eeuw en is tot op vandaag goed bewaard en duidelijk herkenbaar. Het interieurafwerking daarentegen dateert uit de late 19^{de} eeuw. Pastoor J.E.J. Lascabanne en architect J.J. Van Ysendijck hebben er in de jaren 1890 voor gekozen om de historische interieurafwerking te strippen en heel wat kerkmeubilair te verwijderen en, volgens de toenmalige 'trend' een nieuw 'modern' stijlgeheel te creëren. Tegen 1905 was het interieur van de kerk als een neogotisch *Gesamtkunstwerk* ingericht waar de gotische kruisgewelven een thuis vormden voor neogotische glasramen, altaren (VM1, VM2), doopvont (M6), biechtstoelen (VM4), kerkmeesterbanken (M4), tochtportalen (VM5), koorstoelen (M1), wandcommode (M2), communiebanken (M5) en bidbanken (M3). Dit architecturale geheel is tot op vandaag op locatie bewaard en in gebruik.

¹⁰⁸ <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES/c/43> (geraadpleegd op 02/08/2018)

¹⁰⁹ <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES/c/46> (geraadpleegd op 02/08/2018)

¹¹⁰ <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES/c/39> (geraadpleegd op 02/08/2018)

Artistieke waarde

*'Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden. De artistieke waarde omvat ook het vakmanschap; een bewuste handeling van de mens.'*¹¹¹

De artistieke waarde van de Sint-Gertrudiskerk ligt vooral op micro niveau en is gerelateerd aan de glasramen, het vaste interieurelementen en de cultuurgoederen.

De kerk heeft een rijk patrimonium aan erfgoed dat door belangrijke kunstenaars is ontworpen en/of vervaardigd. Het is juist dit erfgoed en hun artistieke waarde die het interieur creëren en de beleving van het interieur als *Gesamtkunstwerk* mogelijk maken.

De bouwgeschiedenis van de kerk heeft aangetoond dat naast erfgoedobjecten ook de muziek een belangrijke rol speelde in het gebouw. De Sint-Gertrudisparochie heeft steeds veel belang gehecht aan muziek. Rond 1900 heeft men zelfs een architecturale uitbouw geconstrueerd om een orgel in te plaatsen. Men heeft er telkens voor gekozen om een groot en goed orgel te construeren in plaats van een positief orgel aan te schaffen. De immateriële artistieke waarde van muziek in de kerk is fysiek nog aanwezig, maar wordt niet meer beleefd.

¹¹¹ <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES/c/40> (geraadpleegd op 02/08/2018)

5. VISIE OP BEHEER EN DOELSTELLINGEN

Dit hoofdstuk gaat dieper in op hoe de Sint-Gertrudiskerk de komende 24 jaar optimaal beheerd kan worden en hoe dit kan bereikt worden. Er wordt maximaal rekening gehouden met reeds eerder geplande en/of opgestarte beheerswerkzaamheden.

Eerst zal er een visie op de herwaardering van de Sint-Gertrudiskerk gegeven worden om dan dieper in te gaan op de hoofd- en nevendoelstelling van dit beheersplan.

Om de intrinsieke waarden van het monument voor de toekomst te bewaren en te herwaarderen, worden in dit hoofdstuk de concrete beheersdoelstellingen geformuleerd. Deze doelstellingen worden opgesteld in functie van de eerder onderzochte erfgoedelementen, -kenmerken, en -waarden. De doelstellingen vormen een neutraal referentiekader dat door alle partijen die bij het beheer van de Sint-Gertrudiskerk betrokken zijn, als leidraad kan worden gebruikt. Uit de doelstellingen worden een aantal maatregelen herleid, die in hoofdstuk 6 verder aangehaald zullen worden.

De Sint-Gertrudiskerk zal als prioritaire bestemming in gebruik blijven voor erediensten.

5.1. HOOFDDOELSTELLINGEN

Hoofddoelstelling is het herstel van de erfgoedwaarden van zowel exterieur als interieur.

De algemene hoofddoelstelling gaat uit van het behoud van de erfgoedelementen en -kenmerken. Tevens dient de ruimtelijke indeling van de kerk bewaard te worden, grote tijdelijke toevoegingen moeten zoveel mogelijk vermeden worden. Er moet steeds uitgegaan worden van het behoud van de originele materialen en waardevolle afwerkingslagen. Algemeen behoud geldt zowel voor het exterieur als het interieur van de kerk, en de cultuurgoederen.

Dit veronderstelt het behoud van het ruimteconcept, de vloeren, het schrijnwerk, het glas-in-lood, het vast kerkmeubilair en al het roerend goed dat gerelateerd is aan de geschiedenis van de kerk. Het ommuurde kerkhof met nog enkele waardevolle grafzerken moet bewaard blijven om de intrinsieke band tussen de kerk, kerkhof/begraafplaats en de historische gemeenschap van Ternat te behouden.

In het algemeen geldt het principe dat alle bestaande sporen van vroegere aanpassingen en verbouwingen moeten behouden blijven. De restauratie dient te gebeuren met de nodige voorzichtigheid en met inachtneming van de grondbeginselen van de restauratiefilosofie zoals vastgelegd in de Charters van Venetië (1964) en Krakau (2000).

Exterieur en kerkhofmuur, alsook de glas-in-loodramen werden recent gerestaureerd en zijn in goede Toestand. Enkel de leien dakbedekking is aan vernieuwing toe, alsook de balustrades en spuwvers van de toren.

Interieur en vaste interieurelementen zijn sinds het begin van de 20^{ste} eeuw grotendeels onaangeroerd gebleven. Restauratie- en oprisingswerken zijn noodzakelijk.

Cultuurgoederen dienen conserverend behandeld.

De concrete richtlijnen komen aan bod in hoofdstuk 6. De verder uitwerking van deze richtlijnen gebeurt in de op te maken restauratiedossiers.

5.2. NEVENDOELSTELLINGEN

Het orgel op het oksaal zou in overleg met het agentschap hersteld kunnen worden om eventueel voor lessen orgel en concerten dienst te doen, zodat er terug muziek in de kerk klinkt.

Het totaal kunstwerk van architectuur, interieur, decoratieve kunst (glasramen, meubels), mode (textiel) en muziek, kunnen terug verenigd en door parochianen en andere geïnteresseerden beleefd worden.

Mogelijke nevenactiviteiten :

- concerten, koor- en orgelrepetities
- tentoonstelling van de rijke liturgische collectie

6. MAATREGELN

Dit hoofdstuk bevat concrete instandhoudings-, onderhouds- en/of restauratiewerken en andere beheersmaatregelen die noodzakelijk zijn om de beoogde beheersdoelstellingen te bereiken. De voorgestelde beheersmaatregelen worden beschreven met een mogelijke fasering.

6.1. EENMALIGE MAATREGELEN

Analyse, monitoring & vooronderzoeken

* volgens noodzaak

- Onderzoeken van de conservering- en restauratieproblematiek van materialen
- Stratigrafisch onderzoek
- Laboratoriumonderzoek van simili en polychromie
- Laboratoriumonderzoek van de simili.
- Proefrestauraties

Exterieur

- Vervangen dakbedekking natuurleien
- Toren : restauratie waterspuwers en balustrade
- Traptoren : restauratie natuurstenen dak & voegwerk
- Plaatsing genormeerde ladderhaken

Interieur

Algemeen

- Herstel van de simili-beploistering, verwijderen van zoutuitbloeiingen op simili en natuursteen
- Conservatie van de polychromie
- Reiniging geschilderde gewelven
- Herstellen verzakte vloeren / plafonds

Muurschilderingen

- Conservatie van de wijdingskruisen
- Conservatie schildering Sint-Hubertus

Vaste interieurelementen

- Conservatie altaren, herstellen structurele gebreken
- Conservatie doopvont
- Conservatie preekstoel, biechtstoelen, tochtportaal
- Conservatie / restauratie orgel
- Conservatie klokken

Cultuurgoederen

- Conservatie houten beelden
- Conservatie houten kerkmeubilair
- Conservatie metalen elementen
- Conservatie schilderijen

Klokkeninstallatie

- Herstelling / vernieuwing

Technische installaties

- Vernieuwen verwarmingsinstallatie
- Plaatsing beeldschermen

6.2. PERIODIEKE MAATREGELEN - ONDERHOUDSWERKEN

Voor de instandhouding van het monument is het van groot belang dat er op regelmatige basis de nodige inspecties en onderhoud gebeuren. De aanwijzingen en richtlijnen opgenomen in de as-built dossiers en de inspectierapporten en onderhoudsbrochures van monumentenwacht kunnen zijn een hulp voor het opstellen van een concrete planning.

Periodiek te controleren en onderhouden :

- Regenwaterafvoeren : reinigen en ontstoppen goten en regenwaterafvoeren
- Leien dakbedekking : controle op verschoven leien ;
- Controle van de regenwaterafvoer en riolering ;
- Controle van aansluitingen en naden van goten, regenwaterafvoeren ;
- Buitenschrijnwerk & metalen elementen : behandeling van afwerkingslagen ;
- Interieur (vloeren, meubilair, ...) : afstoffen en reinigen met aangepaste onderhoudsproducten, controle op houtborende insecten ;
- Interieurelementen (houten kerkmeubilair, altaren, beelden, losse elementen...) : afstoffen en reinigen met aangepaste onderhoudsproducten, controle op houtborende insecten ;
- Orgel jaarlijks te onderhouden conform onderhoudscontract ;
- Klokkeninstallatie : onderhoud conform onderhoudscontract ;
- Technische installaties (verwarming, bliksembeveiligingsinstallatie) : onderhoud volgens onderhoudscontracten.

6.3. OPSOMMING VAN DE WERKZAAMHEDEN

Aard der werken		eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
EXTERIEUR				
Riolering				
	Controle & onderhoud, jaarlijks		x	x
Natuursteen & metselwerk				
Natuursteen				
	Herstellen torentrap & bordes	x		
	Herstellingen muren & traptorenkoepel	x		
	Herstellingen balustrades en spuwers (toren)	x		
Metselwerk				
	Herstellen metselwerk en voegwerk toren (binnenkant)	x		
Metaalwerken				
Smeedwerk & topbekroningen				
	Herstellen torenhaan & kruis	x		
	Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x	x
Standpijpen gietijzer				
	Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x	x
Hout- en timmerwerken				
	Vervangen aangetaste bebording & timmerhout	x		
	Aangetast hout curatief te behandelen	x		
	Houten torentrap vernieuwen	x		
Dakwerken & regenwaterafvoeren				
Dakbedekking				
	Vervanging dakbedekking natuurleien	x		
	Vernieuwen nokvorsten	x		
	Vernieuwen kilgoten in koper en slabben in lood	x		
	Plaatsing ladder- en klimhaken	x		
Regenwaterafvoer				
	Onderhoudswerken : minstens 2-jaarlijks te inspecteren		x	x
Behandelingen vocht en ongedierte				
Vochtbehandeling				
	Er werden injecties tegen opstijgend vocht uitgevoerd : op te volgen	x		
Ongedierte				
	Opkuis van alle zolders en desinfecteren indien nodig		x	x
Schilderwerken				
	Alle hout- en metaalwerk is te behandelen en schilderen		x	
Veiligheid en toegankelijkheid				
Toegankelijkheid				
	Genormeerde ladders plaatsen in de torenspits	x		

	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
Aard der werken			
Ladder- en klimhaken			
Genormeerde klim- en ladderhaken te plaatsen op daken en torenspits	x		
INTERIEUR			
Natuurstenen muren, zuilen, gewelfribben en sluitstenen, dorpels			
Vervuiling, barsten, afschilfering : te herstellen en reinigen	x		
Spiltrap toren : treden te herstellen	x		
Bakstenen gewelven			
Barsten en voegwerk te herstellen	x		
Vloeren en treden in natuursteen & mozaïek			
Herstellen (altaar) & reinigen	x		
Onderhoud : bij voorkeur regelmatig droog te reinigen door stofzuigen met zachte, flexibele borstels. Sporadisch nat reinigen met een uitgewrongen microvezeldoek, met zo nodig een beetje pH-neutrale witte Marseille-zeep.		x	x
Houten schrijnwerk			
Deuren in inlandse eik :			
- te vernissen		x	x
- hang- en sluitwerk bij te regelen en te schilderen			
- glas-in-lood (bovenlichten) te herstellen			
Planken vloeren & houten plinten : herstellen en behandelen	x		
Spiltrap toren : te herstellen	x		
Reiniging & onderhoud		x	x
Beplevistering			
Simili-beplevistering	x		
- scheuren en aftekening door vochtschade : te herstellen			
Geprofileerde lijstbeplevistering zuilen	x		
- scheuren en afbrokkeling : te herstellen			
- roestvorming wapening door opstijgend vocht : te behandelen / vernieuwen			
Beplevistering hulpsacristie	x		
- vervuild, te reinigen en herschilderen			
- gebarsten en geretoucheerde zones bij te werken			
Afwerkingslagen			
Gewelven	x		
- baksteenrood geschilderd : te herstellen, reinigen en herschilderen			
Gewelfbogen en-sleutel	x		
- polychromie : te conserveren, reinigen en herschilderen			
Muurschilderingen			
Wijdingskruisen	x		
- licht te reinigen en retoucheren			
Sint-Hubertus	x		
- verweerd ; te conserveren			
Inscriptie	x		
- te conserveren			
Houten interieurelementen en kerkmeubilair			
Te conserveren, herstellen & behandelen (boenen)	x		
- barsten herstellen			
- hang- en sluitwerk bijregelen en behandelen			
- curatieve behandeling aangetaste elementen			
- aanvullen ontbrekende elementen			
- afwerkingslagen te vernieuwen			
- glas-in-lood (bovenlichten) te herstellen			
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x	x

	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating
Aard der werken			
Vaste interieurelementen			
Hoofdaltaar en zijaltaren - te restaureren Onderhoud : periodiek af te stoffen	x	x	x
Cultuurgoederen			
Houten beelden & kruisen - Te conserveren / restaureren Houten meubilair - Te conserveren / restaureren Metalen elementen - Te conserveren / restaureren Doopvont - koperen/messing deksel te reinigen Schilderijen - kruisweg - Te conserveren / restaureren Onderhoud : periodiek af te stoffen	x x x x	 x	 x
Orgel			
Restauratie Jaarlijks onderhoud na restauratie	x	x	x
Klokkeninstallatie			
Controle & onderhoud, jaarlijks Bijzondere werken, 10 à 20-jaarlijks Gecorrodeerde restanten oud mechanisch torenuurwerk : te onderzoeken	 x	x x	x
TECHNISCHE INSTALLATIES			
Beveiliging			
Controle & onderhoud, jaarlijks		x	x
Bliksemafleiding			
Indien vereist aan te passen aan huidige normen Controle & onderhoud, jaarlijks	x	x	x
Verwarming			
Installatie te vernieuwen / stookplaats aan te passen Controle & onderhoud, jaarlijks	x	x	x
Elektriciteit & verlichting			
Periodieke controle & onderhoud		x	x
Geluidsinstallatie & beeldschermen			
Plaatsing beeldschermen Periodieke controle & onderhoud	x	x	x

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

De opmaak van de restauratiedossiers zal gebeuren in nauw overleg met Onroerend Erfgoed.

De Kerkfabriek heeft een overeenkomst met Monumentenwacht voor periodieke inspecties, zowel voor het exterieur als het interieur. De verslagen van Monumentenwacht worden aan het agentschap onroerend erfgoed bezorgd. Op basis van de inspectieverslagen kan het nodige bijkomende onderhoud worden uitgevoerd, de kerkfabriek voorzien in haar begroting jaarlijks een bedrag voor dit onderhoud.

Grotere ingrepen gebeuren in principe met betoelaging (standaard- of bijzondere procedure), waardoor het Agentschap voorafgaandelijk op de hoogte zal zijn, en ook tijdens en na de werken zal worden geïnformeerd.

7.1. EENMALIGE INGREPEN

Na de goedkeuring van het beheersplan worden de restauratiedossiers opgemaakt en ingediend voor de verschillende eenmalige werken. Het betreft zowel werken waarvoor een verhoogde premie wordt aangevraagd als dossiers volgens de standaardprocedure. De voorbereiding gebeurt in nauw overleg met onroerend erfgoed, de richtlijnen en opmerkingen van Onroerend Erfgoed worden verwerkt in de restauratiedossiers.

Exterieur

- Vervangen dakbedekking natuurleien
- Toren : restauratie waterspuwers en balustrade
- Traptoren : restauratie natuurstenen dak & voegwerk
- Plaatsing genormeerde ladderhaken

Interieur

Algemeen

- Herstel van de simili-bepleistering, verwijderen van zoutuitbloeiingen op simili en natuursteen
- Conservatie van de polychromie
- Reiniging geschilderde gewelven
- Herstellen verzakte vloeren

Muurschilderingen

- Conservatie van de wijdingskruisen
- Conservatie schildering Sint-Hubertus

Vaste interieurelementen

- Conservatie altaren, herstellen structurele gebreken
- Conservatie preekstoel, biechtstoelen, tochtportaal
- Conservatie / restauratie orgel
- Conservatie klokken

Cultuurgoederen

- Conservatie houten beelden
- Conservatie houten kerkmeubilair
- Conservatie metalen elementen
- Conservatie schilderijen
- Conservatie doopvont

Klokkeninstallatie

- Herstelling / vernieuwing

Technische installaties

- Vernieuwen verwarmingsinstallatie
- Plaatsing beeldschermen

Na de werken wordt een restauratieverslag opgesteld met als inhoud :

- de werfverslagen;
- een beknopte toelichting bij de restauratiewerkzaamheden en materialen die initieel niet in het restauratiedossier opgenomen zijn;
- De basis hiervoor is de verantwoordingsnota van het goedgekeurde restauratiedossier ;
- het proces-verbaal van de oplevering, aangevuld met een evaluatief relaas van de wijze waarop de aannemer(s) de restauratiewerkzaamheden uitvoerde(n);
- de productfiches waarbij wordt aangegeven waar deze zijn toegepast;

- resultaten/verslagen van onderzoeken/analyses/controles, uitgevoerd tijdens en na de werken (bv. controle-onderzoek hydrofobering; kleuronderzoeken; proefrestauraties, bijkomend bouwhistorisch of archeologisch onderzoek,...);
- vergelijkend fotografisch verslag; voor, tijdens en na de werken;
- opgave van ontwerper(s), hoofdaannemer en onderaannemers met vermelding van de uitgevoerde werken en contactgegevens;
- as-buitplannen;
- richtlijnen voor verder beheer en onderhoud en in functie van de opgelegde toestandsrapporten (art. 9/1 RP-besluit).

7.2. ONDERHOUDSWERKEN, PERIODIEK

Algemeen kan worden verwezen naar de brochure '*Praktische gids voor het onderhoud van gebouwen*', uitgegeven door het WTCB. Per bouwdeel wordt vermeld wat wanneer te controleren : prestaties van materialen, wenselijke periodiciteit van het nazicht, opmerkingen & verwijzingen naar technische documentatie waaronder de technische voorlichtingsnota's uitgegeven door het WTCB.

Ook het inspectieverslag van Monumentenwacht geeft nuttige aanbevelingen voor het onderhoud.

Monumentenwacht heeft eveneens nuttige brochures over hoe omgaan met verschillende materialen.

Exterieur	- Kleine herstellingen opgesomd in de verslagen van monumentenwacht : strikt op te volgen.	na ontvangst rapport MW
	- Reinigen goten, regenwaterafvoer en riolering	minstens 2x per jaar
	- Reinigen beglazing	jaarlijks
Interieur	- Kleine herstellingen opgesomd in de verslagen van monumentenwacht : strikt op te volgen.	na ontvangst rapport MW
	- Ontstoffen schrijnwerk, meubilair, beelden	jaarlijks minimum 2x
	- Reinigen vloeren	volgens noodzaak/gebruik
	- Onderhoud en nazicht orgel na restauratie : conform onderhoudscontract	jaarlijks
	- Onderhoud en nazicht klokkeninstallatie : conform onderhoudscontract	jaarlijks
Technieken	Controle en onderhoud :	Conform
	- verwarmingsinstallatie,	onderhoudscontracten
	- bliksemafleider	
	- beveiliging (brand- en inbraak)	

8. BIJLAGEN

Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Bijlage 1
Lijst van geplande werkzaamheden	Zie hoofdstuk 6
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Zie hoofdstuk 6
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing
Lijst van cultuurgoederen	Bijlage 2
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	Niet van toepassing
Bibliografie (overzicht referenties)	Hoofdstuk 9

9. BIBLIOGRAFIE

Archief

Parochiearchief Ternat (PAT),

- Niet-geïntariseerde map 1892-1896 restauratie kerk
- Nota's E. Lascabanne betreffende de herstellingswerken aan het interieur van de kerk van Ternat,
- Inventaris

Rijksarchief Leuven (RAL)

- 60047: Kaartboek van de Abdij van Groot-Bijgaarden,
- BE-A0518.613/152
- BE-A0518.601/2: Kerkfabriek Vlaams-Brabant: 26777, 26778, 3948
- BE-A518.85: Inventaire general des Archives ecclésiastiques du Brabant tome II: Eglises paroissiales, cures, chapelles et bénéfices – Bienfaisance/ Alfred d'Hoop

Archief Luc De Backer (ALDB): privéarchief

- Verslag Historiek glasramen
- Blauwe map
- Opmetingsplannen

Literatuur

- BERGMANS, A., (red.) *Brabantse bouwmeesters, Het verhaal van de gotiek in de Groene Gordel*, Leuven 2005 p.33-34
- HERPELINCK, H.J., *Ternat doorheen de tijden, De drie parochiën*, deel II, Ternat 1993
- LASCABANNE, J.J.E., DE BAST, J.L., *Geschiedkundige schetsen der kerk en gemeente Ternath, eerste boek, hedendaagse toestand*, Brugge, 1902.
- POODT, TH, *Geschiedenis van Ternath*, 1896 (heruitg. 1986).
- PRC, *Sint-Gertrudiskerk, Ternat, Vooronderzoek van het interieur*, onuitgegeven studie, 2010.
- PRC, *Sint-Gertrudiskerk, Ternat, Onderzoek Simili - KIK*, onuitgegeven studie, 2011
- SINT GERTRUDISKRING, *Sint-Gertrudisblad*, 13/3, Ternat 1989.
- VAN LOO, A., *Repertorium van de architectuur in België*, Antwerpen 2003.
- VERBESSELT, *De Moederparochie en het domein Wambeek*, Ternat, deel XXII

Websites

- <http://www.kikirpa.be/NL/176/30/BALaT+%5BDatabanken%5D.htm>
- <https://inventaris.onroerendergoed.be/>
- <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemes/WAARDETYPES/c/43>
- http://www.odis.be/hercules/_nl_home.php
- <http://www.geopunt.be/>
- <https://www.erfgoedplus.be/collecties/religieus-erfgoed>